

ఓమ్.

పరబ్రహ్మ సేవమా.

పు రు ష సూ క్త మ్ .

అయం

మచిలీబండరు

53/1913

ఆత్మారి లక్ష్మీస్థనింహసోమయాజినా

విచితాంధ్ర తాత్పర్య సహితమ్.

తత్పుత్రాసుమత్యాబంధరు పురవాసినా

చల్లా నాగలింగ శాస్త్రి పుత్రేణ

లక్ష్మీస్థనింహ శాస్త్రిణా

7

బాపట్లస్థిత

శ్రీకన్యకాపరమేశ్వరీ ముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రితంచ ప్రకటికృతమ్.

ద్వితీయముద్రణమ్

1000 పాములు

1913.

మేకమ్మల్లాన్

రు 0—8—0

ఓ ఆశ్చర్యములారా! కుద్ధమయిన మనవైరిక మరమునుగూర్చి ఎటువంటి నిందను చేయుచున్నావో నాడుడీ. పశ్చిమచమండవృత్తును చూడబడి నటువంటి జాతిభేదము వేదముకము బోధింపుచున్నదనియు అందువలన ఒకజాతివారికి మఱియొక జాతివారితో వైషమ్యము గలుగుచున్నదనియు, అట్టి వైషమ్యమునకు పురుషసూక్తము పశ్చిమావమున ఆధారమనియు కొందఱు వాదింపుచున్నారు.

ఈ పురుషసూక్తము బాగుగ వాలోచించిన నిట్టివిపరీతార్థములు లేనటులు ఆగ్యమతిము బాగుగ గ్రహించనివారిచేతయెందు నిందియైనటులు స్పష్టముగఁగాన రాఁగలగు. పురుషసూక్తమునందుఁజెప్పబడిన సిద్ధాంతము దివ్యముయినదియు, పశ్చిమచమండల మతస్థులంగీకరింపఁబడినదియు నయ్యున్నయది.

ఈ సూక్తము తైత్తిరీయారణ్యకము 3-1 పన్నమంచును, ఋగ్వేదముయొక్క 10-1 మండలమంచును, సుక్లయజుర్వేదముయొక్క 30-3 అధ్యాయమంచును, అథర్వవేదముయొక్క 10-1 కాండయందు నున్నయది. దీనిలో ముఖ్యమయిన మంత్రము వివరముచేయఁబడుచున్నది. అది యేది అనఁగఁ—

- (1) “ బ్రాహ్మణోన్యముఖమాసీత్
- (2) బ్రాహ్మణరాజన్యఃకృతః
- (3) ఊహురిదన్యాయదైన్యశ్శః
- (4) పుష్కర్యంశూద్రోఅజాయత

మనటి వాక్యమునందున్న గ్రీకు “అసీత్” కిందని వాక్యమునందున్న తద్భిర “కృతః” మూడవ వాక్యమునందు “కృతః” అధ్యాహారము. వాలుగవ వాక్యమందు “అజాయత” అనుభాగువు వాడుక చేయఁబడినది. దీనియర్థము భిన్నమగునటులు పశ్చిమచమండల నిబంధనయ్యు మున్నయది. “అసీత్” అనఁగ అయ్యెను. “కృతః” అనఁగ చేయఁబడినది. “అజాయత” అనఁగ పుట్టెను ఇందు భిన్నార్థములగు భిన్న భిన్నములను వాడుక చేయఁబడుచున్న కారణము కిందిదాలోచింపుడీ.

మనుష్యునకు మూఁడుజన్మములని మనువుచే జెప్పబడినది. “ మాసురగ్రైఁధి జననం ద్వితీయం మాంజిబంధనమ్ । తృతీయం యజ్ఞదీక్షాయాం ,, దీనింబట్టి గూనవులకు మూఁడు జన్మలు కలవు.

౧. శుక్లశోణిత జన్మ.

౨. కర్మ జన్మ.

౩. జ్ఞాన జన్మ.

పురుషనూక్తమును ౧౨-౧౩-ఋషులచే నీజన్మలయొక్క సృష్టితత్వం బడింబులు విద్యారణ్య భాష్యమునను విశ్లేషింపబడినది. “ ఏర్పొత్తరిమాపె గ బ్రాహ్మణాది సృష్టినెత్తుం ఆరి బ్రహ్మణాదినాం ఏర్పొత్తచ్యవై,, (పురు-౨౨)

అదియెటులనగి, “ పద్భ్యాగ్ంకూద్రోలబాయత ”

కూసులు పాదములని పుట్టినారు. పాదములనినయని చెప్పబడే కూడగి త్వము మొదటిజన్మయని జెప్పబడినదిగనుకనే మనువుచే “ మాసురగ్రై,, అని శ్లోకి ముందు చెప్పబడినది. “ కృతిః ,, అనగా చేయుంబడుట న్యాపారాది గుణములచే అనగా కృషిగోరక్షణ వాణిజ్య భూమిపాలన జనరక్షణ శత్రుసంహార గుణములచే బగిండ్లం పు వారు వైశ్యత్వతీయులుగ జేయుండుదున్నాని తెలియజేయుటకు గాను “ కృ,, థాతువునలనబట్టిన “ కృతిః ,, అనుశబ్దముపయోగింపబడినది.

కావుననే భాగవతమును “ కర్మణావైశ్యతాంగతః,, (భాగవతేననమస్కం ౧ ద్వితీయాధ్యాయ శ్లోకిం ౨౩) చూపించెను.

బ్రాహ్మణ జన్మమును తృతీయజన్మయజ్ఞాది దీక్ష తపంబులచేగలుగ మన్నగి, కావుననే మనువు “ తృతీయంయజ్ఞదీక్షాయాం,, అని చెప్పిరి. మఱి మను పారింశము నందు అ(౧౧-౯) “ నాభాగంబైపుత్రో ద్వౌనై శ్యో బ్రాహ్మణతాంగతౌ,, అనియు, ఋషభ పుత్రునివయమయి శీర్భాగవతం పచ్చమస్కంధం చతుర్థా౨ ధ్యాయమందు (ఏకాదశికధ్యాయ) “ యదీయాంస ఏకారశియంజాయంతే ఏకగురారణక రామహాళీ నామహోత్రయా యజ్ఞశిలాః కర్మవిశుద్ధాః బ్రాహ్మణాబధూవుః ,, అని చెప్పబడినది.

ఇందువలన బ్రాహ్మణాది సృష్టి ఏర్పొత్తరమానమనదీపురుషనూక్తము ముగ తెలియ జేయుచున్నది.

ఈ గతి-చ మస్త్రీము ధ్యానయజ్ఞమందు బ్రహ్మయొక్క అవయవములందే నేన అరోపితమా దెలియజేయుటయే గాక వ్యర్థముల ఏర్పటునుంగూడ దెలియజేయుచున్నది. అరోపణార్థము ౨౯-వపుటయందు వ్రాయబడినది. వ్యర్థవిచక్షణ ఇచ్చట శిష్యులపడినది. పుట్టుకవల్లనే బ్రాహ్మణత్వముకాని, తపస్సుచే గాదనియే నేని కుశ్రతి యందు చెప్పబడిన “అదీక్షీప్తాయం బ్రాహ్మణః,, (త్రై.సం. ౬. ౧. ౪. ౩. ౫.) యనునాక్యమేమికావలయును.

ఆపస్తంబులవారు (శ్రోతసూత్రం ౨-౨౩౮) ఈకుశ్రతి ననుసరించియే రాజవ్యవస్థకులు బ్రాహ్మణశబ్దము బ్రయోగించవలయునని కఠోక్తగ జెప్పియున్నారు. “బ్రహ్మణా ఏషబాయతే యోదీక్షతే తస్మాద్బ్రాజవ్యవస్థానాపి బ్రాహ్మణైశ్చైవా వేదయతి,, దీక్షచేయువాడు బ్రహ్మచరన అనగ వేదముచలన బుట్టినవాడగుచున్నాడు. గనుక రాజవ్యవస్థకులు దీక్షచేసేసేని బ్రాహ్మణశబ్దము వాడవలసినది. ఇట్టియర్థమున ఆపస్తంబ శ్రోతసూత్రభాష్యకర్తయగు శ్రీమద్విదత్తాచార్యులవారు చెప్పియున్నారు. ఎల్లనిన “కథంతయోః బ్రాహ్మణత్వమితి అపేక్షాయాం బ్రహ్మణః వేదాత్ ఖల్వపిపునః బాయతే యోదీక్షతే,, ఇట్టి ప్రమాణములు వేదమందును సూక్తియందును శ్మృతియందును పురాణమందును జెప్పియున్నను పురుషనూక్తమునకు ఆపార్థముచిప్పి వేదముతమును నింపించువారి విషయంబయి యేమిచెప్పనగు.

గనుక ఓ అశ్రోత్తములారా! మీరు వేదమును వేదార్థమును బాగుగ దెలిసికొని నిర్గులమయిన వేదాంత సిద్ధాంతముల నాక్షేపించు అవ్యమత సిద్ధాంతములను ఖండించి అవ్యమతమును స్థాపించుచే.

ఈ గర్భము అమర్యాఖ్యానములు గలిగి తెనుగర్థముతో బ్రదుకింపబడినది. కాఖలలో పాకభేదములందులంకేనీ వానినన్నిటిని ప్రశ్నోక్తి ముగనిండునివరింపబడును.

ఓమ్.

పరబ్రహ్మణేనమః.

అష్టాంగ సాంస్కృతభాష్యమట్కాచేశమే.

పు రు ష సూ క్త

శాన్తిః.

ఓం. తచ్చంధోరాయణేమహే గ్రాతుంయజ్ఞాయ | గ్రాతుంయజ్ఞపత
యే | దై వీప్రస్వస్తిరస్తుసః | స్వస్తిర్గానుషేభ్యః | ఉర్ధ్వంశిగ్రాతు
భేషజంశిన్నోఅస్తుద్విపదేశంచతుష్పదే | ఓంశాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః |

(దీవియగ్ధము దశకాంతులలో ముద్రించుచున్నారము.)

ప్రథమాముక్

ఋషిః. వారాయణః. ఛందః. అనుష్టుప్.

మం || ౧ || సహస్రశీర్షాపూజనః | సహస్రస్రాక్షప్రహస్రపాత్ |
సభూమిం విశ్వతోవృత్వా | అత్యతిష్ఠద్దశాజులమ్ |

అర్థము! పురుషః = భగవంతుడు, సహస్రశీర్షా = (సర్వప్రాణులలోమందు
టచే) అనంతశిరస్సులుగలవాడు, సహస్రాక్షః = అసంఖ్యేయములగు నేత్రములు గల
వాడు, సహస్రపాత్ = అగణ్యములగు పాదములుగలవాడును, సః = అ భగవంతుడు
భూమిం = భూమిని, విశ్వతః = నంతటను, వృత్వా = వ్యాపించి, దశాంజులం = వాని
ప్రదేశము మొదలు పదియంగుళములు పరిమితిగల ప్రదేశమును అనగ వృద్ధయవ్రత
శమును, అతిఃఅతిష్ఠత్ = అత్యవించియుంచున్నాడు ||

తాత్పర్యము! సర్వప్రాణులలో మందుటచేత భగవంతుడనంత శిరస్సులును,
అసంఖ్యేయ నేత్రములును, అగణ్యపాదములును గలవాడయి భూమియంతటను వ్యా
పించి భక్తులయొక్క వృద్ధయవ్రతమునందుంచున్నాడు ||

(“ దశాంజులం అనునదయొక్క అర్థమునుగూర్చి యీదిగువప్రకారముబడిన
కుక్షయితార్వద మహాధరభాష్యము జూడందగినది”)

౧. యజుర్వేద అరణ్యకవిద్యారణ్య భావ్యము|| “ఏతైరేకాదశభిరమ నాకై
 శ్చాకుహాన్త్రాయ చయనమన్త్రాణామ్|| అథనారాయణనామ్న పురుషసూక్తనా
 మ్నచ న్యవహీయమాణోఽనువాక ఉచ్యతే| తస్యవినియోగంమహాగ్నావస్తమ్యుత
 హాపురస్తాత్ ప్రతిచీంపురుషాకృతిం చినోతిపురుషశిరోభనతిసహస్రశీర్షాపురుషఇత్యు
 పహితాం పురుషేణనారాయణేన యజమానఉపతిష్ఠేతేతి| బ్రహ్మమేధేఽపిప్రేతదా
 హనోపస్థానవినియోగంభరద్వాజలనా| నారాయణాభ్యాముపస్థానమితి| అయంవోక్త
 శ్చేత్యుభావమవాకానారాయణసంక్షేపనారాయణాఖ్యే నశేనచిత్ ఋషిణాదృష్టత్వా
 త్ జగత్ కారణస్యనారాయణాఖ్యస్య పురుషస్య ప్రతిపాదకత్వాత్ | తత్తాస్మిన్
 ద్వాదశేఽనువాకేప్రథమామృతమాహ (౧)“సహస్రశీర్షా-అత్యతిష్టదశాంసులం”(౧)
 ఇతి| సర్వప్రాణీసమష్టిరూపోబ్రహ్మాండదేహో విరాడాభ్యోయఃపురుషః| సోఽయంస
 హస్రశీర్షా సహస్రశబ్దస్యోపలక్షణత్వాత్ | అనన్తైః శిరోభిర్ముక్త ఇత్యర్థః |
 యానస్యప్రాణీనాం శిరాంశితాని సర్వాణి తద్దేహాన్తః పాతిత్వాత్తదీయాన్యేవేతి |
 సహస్రశీర్షాత్యంతివిమక్తి మహాదేవ్యపియోజనీయః| ‘సహ’పురుషః| భూమిం‘బ్రహ్మాండ
 గోలకరూపాం చిత్యతోవృత్త్యా, సర్వతః పరివేప్యై, దశాణ్ణులమితిమతందేశం | అత్యతిష్ట
 సర్వ, అతిక్రమ్యశీతః| దశాణ్ణులమిత్యుపలక్షణం| బ్రహ్మాండాచ్ఛహింపివ్యతోవ్యాప్యా
 వశీతఇత్యర్థః, (పుట. 3-౨౭)

౨. రామానుజాచార్యభావ్యము|| “మన్వాదయః పురుషసూక్త, వైభవమా
 హుః|| తిథాహి|| యోనూచానన్విజంగత్వా హరివాసర్థలోభతః| సహశ్చత్వరుషంసూ
 క్తం జలశ్శింశాయన్ హరిమితి| రిహస్యప్రాయశ్చిత్రే మమనోక్తం| జప్త్యాధపారుషంసూ
 క్తం ముచ్యతే శురుతల్పగః- బ్రహ్మయశ్శేద్విజన్మాన్కృతం పారుషం చింతయన్ హరిమితి
 ససర్వాన్ జపతేవేదాన్ పాంగోపాంగాన్ ద్విజోత్తమఇతి కష్టరాచాధన ఋ
 గ్వేదానేచ శాసకః | అద్యయావాచాయేక్షేపం ఋచారితం పురుషోత్తమం ద్వితీయ
 యాసంపదద్యాత్పద్యం వైవర్త్యతీయయా | అశుశ్యాంచకుర్చ్యదాత్యం చంచన్యా
 దమనీయకం | ఉప్త్యాస్మానం ప్రకవ్యేత సప్తమ్యా ఉప్త్రమేవ | యజ్ఞోపవీతమప్త
 మ్యావమమ్యా గంధ మేవ | దశమ్యా పుష్పదానంచ ఏకాదశ్యాచధూపకమ్ | ద్వాద
 శ్యాచతథాదీపం త్రయోదశ్యాచయంతథా| నీరాజనంచతుర్దశ్యాచందదశ్యా ప్రదక్షిణం
 పోదప్యాద్యాసంసంకర్యా ద్వేహ రాధయేద్ధరిమితి | దద్యాత్పురుషసూక్తేనయః
 పుష్పాణిసమహాయేత్ | అర్చితంప్యాజ్జగదదిదంతేన సర్వంచరాతరం| తస్మాత్పురుష
 మాకర్ణం ప్రసన్నకుంబియాత్సృజేత్ | తతోవిరక్తస్పృశునిస్సర్వభూత సమౌభతే
 తానాయాత్సృజేత్తేనసూక్తవాక్యం కుదిత్యతే | ఇహైవపుణ్యపాపాభ్యాంధీరా

భ్యాం ముచ్యతేభయాత్ । తతోహృదంబుకతస్థం జరమాతా నమమ్యతం॥ ది
 గ్దేశకాలానాధైర్వచనచేద్యులక్షణం । వృద్ధిక్షయవిహీనంశిత్ జ్ఞానయాపం మని
 మాలం॥ పరమాణోరణీయాం సమచ్చస్ఫటికసన్నిభం । సర్వాధార మనాద్యంతంసు
 నూక్షుత్తమజమ్యయమ్॥ సర్వాధ్యక్షం సర్వగతంనిత్యంవ్యాపకమక్షయం॥ తస్యజ్ఞానె
 నభక్త్యాచరిత్రుశ్శోభనతి ద్రువం॥ ఇత్యాదిక మనుసంధేయం భగవాన్ శ్రీమహతి
 రభిలషియ్యత్యనీక కల్యాణైకతాః శ్రీవైకుంఠ శ్రీభూమి నీలాదిదివ్యమహిషిభిః
 అనంతగరుడ విష్ణుకృపాది విత్యసూరిభిర్ముక్త్యానవరత పరిచరిత చరణ నలినయగ
 లోపి-అగ్రతరక్షణాధం రీలావిభూతా శ్రీరాభావంత గరుడవిష్ణుకృపాది భిస్సుహా
 నిరుద్ధరూపేణావతీగం అనిరుద్ధనారాయణం వచ్చాభిః ప్రభావైస్తోతు కామాసతీ-
 తర్క ఆదౌభగవతః అనిరుద్ధనారాయణస్య సర్వశేషవ్యాప్తిరూపాం విభూతిం ప్రథమ
 యా ఋచ్చాప్రతిపాదయతి శ్రుతిఃసహస్ర శీర్షపురుష ఇతి-సహస్రాణి అనంతాని
 సిరాంసియస్యసః-సహస్ర శీర్ష-శీర్షన్ ఛందసీతి శిశ్యుర్ద్య శీర్షన్నాదేశః ।
 సహస్ర శీర్షంచనమితి. అనెక వక్త్రీనయన మిత్పువబృంహితం॥ పురుష-భగవానితి
 శబ్దోయంతభాపురుష ఇత్యపి నిరుపాధీచ వతేకతే॥నానుదేవ సనాతన ఇతి-పాద్మోక్తః
 సవన నానుదేవో సాసాక్షాత్పురుష ఉచ్యతే॥ స్త్రీ ప్రియమితరత్నర్వం జగద్వ
 హ్మపుగస్సర మిత్యక్తం । పురుషసంక్షే, శరీరస్మిక్ శయనాత్పురుషో హరిత్యక్తం-
 పురుషహుస నోతితిపురుషః । సకారస్య సకారాదేశః । సర్వపరివ్రాజ్ఞ త్యాత్మయః
 పుండరీకాక్ష ఇతివోక్తం-సహస్రాక్షః సహస్రాణి అక్షిణి నేత్రాణియస్యసః । స
 హ్సాక్షః అనేకవక్త్రీనయనమిత్యాదికముక్తం, సహస్రపాత్ । సహస్రాణి పాదా
 యస్యసః॥ అనంతఃపాదానంతశ్చేత్రానంతపాదవాన్ శ్రీమన్నాయుగ ఇత్యర్థఃసభూమిం
 విశ్వతోహృత్వాత్య తిష్ఠద్దశాక్షులమితిభూమి-భూలోకంసః నారాయణః విశ్వతః
 సర్వతోహృత్వా వ్యావృత్తభూమిరుచ్యగోవిద్య మానవతుర్భగలోకా వ్యావృత్తీత
 ఇత్యర్థః । అత్యతిష్ఠద్దశాంసులం-చంచాశతోటి యోజనపరిమిత బ్రహ్మాండం అత్య
 తిష్ఠత్ । అతిక్రమితవాన్, ఏతత్సర్వం చగిలంచంతస్యనారాయణస్య దిశాక్షుళ పరి
 మితమిత్యర్థః॥ అతిక్రమ్యణీత వానిత్యర్థః-పాద్య-భువనోకాధ్యాయే॥ భూమిశ్చ
 బ్రహ్మలోకస్య చాంతరాళంకీయద్వద, యోజనానామనంతత్వా ద్దశాక్షుళమిదం వి
 దురుతి॥సహస్రశీర్షత్య సహ్సాక్షత్య సహ్సచరణత్వాది విశిష్టభగవాన్నారాయణః
 చంచాశతోటి యోజనపరిమితబ్రహ్మాండం సర్వమతి క్రమ్యణీత ఇతిగమ్యతే॥
 (త. ౨౩౫.)

3. ఋగ్వేదవిద్యారణ్యభాష్యము॥ “సహస్ర శిషికాతిపాదపచరణం పద్మం

నూత్నం నారాయణో నామద్విరంత్యా త్రిప్పిత్ శిష్టా అనుష్టుభః । అన్యక్త మహాదాది
విలక్షణశ్చైతనోయః పురుషః । ౩. సూ-౧-౪-౧ । పురుషాన్న పరంకించిత్ కా-ఉ-
3-౧౧ । ఇత్యాది క్రుతిషు ప్రిసిద్ధః । సదేవతాతథాచానుక్రాంతం । సహస్రశిర్ సామో
దశనారాయణః పాదునమానుష్టుభం త్రిష్టుబంతంత్యతి । గతో నినియోగః॥ సర్వప్రా
ణీసమష్టిరూపో బ్రహ్మాండదేహో విరాడాభ్యోయః పురుషః సోఽయం సహస్రశి
షా । సహస్రశిష్టసాన్య పలక్షణత్వాదవంతైః శిరోభిర్యుక్త ఇత్యర్థః । యాని సర్వ
ప్రాణిణాం శిరాంశితాని సర్వాణితద్దేహంతః పాతిత్వా తదీయాశ్చేతేతి సహస్ర
శిర్షత్వం । ఏవం సహస్రశిష్టత్వం సహస్రపాదత్వంచ । స పురుషాభూమిం బ్రహ్మాండ
గోలకరూపాం విశ్యతి॥ సర్వతోమృత్యా పరివేష్ట్య దళాంకులం దళాంకులపరిమితం దేశమ
త్యతిష్ఠత్ । అతిక్రమ్యవ్యవస్థితః । దళాంకుల మిత్య పలక్షణం బ్రహ్మాండాద్భవీరపి స
ర్వతోన్యాస్యావస్థితఇత్యర్థః॥

౪. ఋగ్వేదమధ్యభాష్యము॥ “పారర్మహాత్మవ్యోత్పాదిక అఖండిత సనా
దహి దేవాస్థిత పురుషనామకమూర్తి క్రయస్య మహిమా కథ్యతే అస్మిక్తా నూక్తైః । త
త్ర బ్రహ్మణాహరిం వ్రతమావస యజ్ఞకరణ ప్రకారస్స బిల్వస్థి ప్రకారోదేవానాం
క్షాణికర్మ యజ్ఞాభ్యాం కృతనారాయణ పూజాచార్యమోక్షప్రాప్తి పుకార శ్చ
త్యేతత్వర్యం వ్రతిపాద్యతే॥ పురుషః పూర్ణస్థధుః । నారాయణః అనంతశిర ఆద్య
వయమత్వాత్సహస్రశిషాదః । సః । అనంతశిర ఆదిమత్యేన ప్రిసిద్ధః పురుషః । భూ
మి భూమ్యుపలక్షిత బ్రహ్మాండం తత్సహిత బ్రహ్మాదితేజవగళం । విశ్వకః । స
ర్వకారేషు । సృత్యావ్యాప్య । దళాంకులం ప్రాదేశ మాశ్రింబ్రహ్మాది జీవన్మాదయం ।
అత్యతిష్ఠత్ అన్తనికా యామకతయా సర్వాతిశయ త్వేతితీతా”

౫. శుకయగార్షద మహాధర భాష్యము॥ “రమాకా వైం గిరంవత్వా హేర
మ్యం శింసుంబికాం । ఏకత్రింశైర్దుసాధ్యాయై వేదిహి వితస్యతే॥ కాత్యానియ
క్తాక బ్రహ్మభిష్టాతి హోతృవదమనాశేన సహస్రశిషాతి । అన్యార్థః । వియక్తాన్
బ్రహ్మాణిమిత్యాది పశుకా సహస్రశిషాత్యమ వాకవహదతేజవ బ్రహ్మస్థాతి ।
హోతృవదితిః । ప్రథమాం త్రిమతత్తమామిత్యాన్యక్త పుకారేత్యర్థః । కా.
త్రైధాతస్యై సమాలోహ్య త్విత్సగ్ని మార్గముపస్థాయాద్భ్యుః సమృద్ధిత ఇత్యనువా
కేన వానదేక్షమాణో అరణ్యంగత్వాన పశిత్యవేయాధాగ్ని మేవా నివర్తన్నరణ్యోః ।
త్రైధాతవి ఉదవహసియిష్టిః తదంతైః అయన్తై యోనిరిత్యగ్ని అత్తవిసమాలోహ్య త
దుష్టాణామాన్య ప్రవేశ్యాద్భ్యుః సమృద్ధిత ఇతి । మద్వచేనామనాశేన మార్గముపస్థాయ
చక్వానపశ్యవ్యవంగత్వా గ్రామంనాగచ్ఛేత్ । వానప్రస్థాభవదిత్యర్థః । యవ్యా

గ్రామేనస్తు మిచ్ఛత్ అరణ్యోరగ్నీ సమాహోహ్యోకోఽ సప్తానానన్తరం గ్రామేన
త్యాయజ్ఞాన్కుర్యాదితి సూత్రాథకః॥ అథమస్తాధికః । నారాయణపురుషదృష్టా
జగద్భిజపురుషదేవత్యాః పాదశబ్దముచః పంచదశానమృతః పాదశీత్రిప్తఫ్ । బ్రహ్మణ
బ్రాహ్మణమిత్యాద్యాః పురుష మేధయాపస్య పరమాత్మనో అయవాః పూర్వాధ్యా
యన్తే ప్రోక్తాస్తేషామనయవీ పురుషాత్రిస్తాయతే । అన్యక్తమహదాదివిలక్షణ శ్చే
తనోయః పురుషః పురుషాన్నపరం శిష్యేత్యాది కుఠితిమపగ్నిధిః । సర్వప్రాణి సమ
ప్తియాహో బ్రహ్మాండదేహాః శిరాజాభ్యోఅస్తీ । కీదృశః సహస్రశిషాః సహస్ర
శబ్దో బహుశ్యవాన్ । సంఖ్యావాచకత్వే సహస్రాక్ష ఇతివిరోధస్యాత్ నెత్యం
సహస్రద్వయేనభావ్యం । తతః సహస్రమ సంఖ్యానిశిషాః శిరాంసియస్యః శివకం
చ్చన్దోతిశిరః శబ్దస్య శివకన్నాదేశః శిరోగ్రహణం సహాసయవోపలక్షణం । యా
ని సర్వప్రాణివాం శిరాంసితాని సర్వాణి తదేహస్తః పాతిత్యాత్తన్త్యేవేతి సహస్ర
నీర్వత్వం । ఏవమగ్నిః పి । సహస్రాక్షః సహస్ర మక్షీణియస్య సః అక్షిగ్రహణం
సర్వజ్ఞాదేవిర్యోయోపలక్షణమ్ । సహస్రపాత్ సహస్రంపాదాయస్య సంఖ్యానుపూ
ర్వశ్చేతి పాదస్యాన్త్యలోపః పాదగ్రహణం కర్తృన్ద్వియోపలక్షణం ॥ ౧ ॥ సః పురుషో
భూమిం బ్రహ్మాండహోయూపాం సర్వతః తిర్భక్ ఊర్వమధశ్చస్పృత్యా వ్యాప్య
స్పృశోగతి వాక్యైశ్చికమాణ్యద్వా భూమిశబ్దో భూతోపలక్షకః పంచభూతాని
వ్యాప్యచక్రాజుల పరిమితం వేశమిధ్యత్తిత్తో అతిక్రమ్యానిధితః । చక్రాజులమిక్యపల
క్షణమ్ బ్రహ్మాండాచ్చసారపి సర్వతోవ్యాప్యవస్థిత ఇత్యథకః । యద్వానాథః స
కాకాద్దక్రాజులమతిక్రమ్యానిధితః నాభిత ఇతిమతోలభ్య తేకతమపత్తేత్యుపక్రమ్య
సోఽయం విజ్ఞానమయః పాఃశేషమృద్యస్త శ్లోకాతిరితి కుఠితేవిజ్ఞానాత్మనో హృ
ద్యస్థానం కర్మఫలాపభోగాయ ఆస్తర్యామిహోనియ స్తృత్యైవ తదుక్తం ద్వాసుప
తాకా సముజాసఖాయా సమానంపుత్రంపరిషస్వజాతే తియోగిన్యః పిప్పలంస్వాద్య
త్త్రివళ్ళన్ననోఽత్యై అభిచాకశీతిఇతి॥ సపురుషోఽత్యై దేవతాతిథాచకుఠిః ఇమీవై
లోకాః పూరయమేపూరయమోయోఽయం పవతేసోఽన్యాంపురితేతే తపాత్మన్
య ఇతి॥ (30, ౧)

౬. కుక్లయజా ర్విద దయానందభాష్యము॥ “(సహస్రశిషాః) అతిమన్తైపు
రుషఇతిపదవిశేషమస్తు సహస్రశిషాఃత్యాదీని విశేషణానిచ అత్రపురుషశబ్దాధైర
మాణాని॥ పురుషంపురితయ ఇత్యాచక్షీరన్. ౧. అ. ౧. బం. ౧3॥(పురి)పురిసంసార
తేతే సర్వమభివ్యాధ్యవతకాతే సపురుషః పరమేశ్వరః పురుషఃపురుషాదః పురితయః
పూరయతేవా పూరయత్వస్తరిత్వన్తర పురుష మభివేత్త్య యస్మాత్పరం నాపర

పురుషసూక్తమ్.

ద్వితీయాఋక్.

ఋషిః నారాయణః ఛందః ఆనుష్టుప్.

మం ॥ ౨॥ పురుషవేదగోంసర్వమ్ | యద్భూతంయచ్ఛభవ్యమ్ |

ఉతామృతత్వస్యేశానః | యదన్నేనాతిరోహతి |

॥ యత్ = ఏకారణములన. అన్నేన = అన్నహేతుకమున జగత్తుతో (అనగా అన్నముచేతించెడిజగత్తుకంటె) అతిరోహతి = అతిక్రమించుచున్నాడో (ఆకారణములన) భూతం = అతీతమయిన, యత్ = ఏజగత్తు (కలదో) చ = చర్తమా ఎకాలీనమున, (ఏజగత్తుకలదో) ఇదంతోసర్వం = ఈ సమస్తమయిన జగత్తున, పురుషవేదం = భగవంతుడే (నిర్మించుచున్నాడు) ఉత = మరియు, అమృతత్వస్య = మోక్షమునకు, ఈశానః = స్వామి (యగుచున్నాడు) ॥

తా॥ ఏ హేతువచే భగవంతుడు జగదతీతువయ్యుంచున్నాడో అహేతువచే నా భగవంతుడేసర్వజగత్సృష్టయును, మోక్షస్వామియునని దెలియందగును॥

గ. యః॥ ౧॥ విద్యాభా॥ "అభ్యర్థితాయమానా,, పురుషవేదగోం-యదన్నేనాతిరోహతి. ఇతి | యద్భూతం అతీతంజగత్, యచ్ఛభవ్యం, భవిష్యత్కాలం, యదపి ఇదం, ఎతకమానంజగత్, తత్ సర్వం, పురుషవేదం యథా-స్మిన్-కల్పేవర్తమానాః ప్రాణిజీవాః సర్వైః పి విరాట్పురుష స్వామయనాః, తథావీచాతీతా గామివోరపి కల్పయోర్నోప్తవ్యం | ఉత, అపి, చ అమృతత్వస్య, దైత్యస్య ఆయం 'ఈశానః' స్వామి యస్మాత్ కాలకాలం' అన్నేన, ప్రాణివాం భోగ్యవాన్నేన నిమిత్తభూతేన, అతిరోహతి, ద్యౌః కుకారణావస్థామతిక్రమ్య పరిదృశ్యమానం జగదవస్థాం ప్రాప్నోతి తస్మాత్ప్రాణివాం కర్మఫలభోగాయ జగదవస్థాన్వీకారాత్ సేవ్యస్య అమృతత్వమిత్యర్థః,, (పు: ౩౨-)

౨. యః॥ ౧॥ విద్యాభా॥ "ఏవంసర్వజగత్సర్వమభినాయకాలతోవ్యాప్తిం ద్వితీయాఋగ్నదతి-పురుషవేదమితి-యదిదంసర్వమానం కార్యజాతమప్తి తత్సర్వం పురుషవేదం. సర్వస్యావీకార్య వ్యవస్థ స్రమస్మీరాయణ శరీరత్వాత్ శరీరశరీరజోరథవాధ్యవసాయః కృశోదవోమహవ్య ఇత్యాదివల్ | యద్భూతం యచ్ఛభవ్యం | భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలేషు నిద్యమానం సర్వవిదంజగత్-పురుషవేద-నారాయణ ఏవంహంసంతియదేవదేవీతితి, పురుషాదపిత్వేత | సవే భూతంభవ్యం

భవచ్ఛాపియుగ్మిశ్చిరేతి ఉత-కించ-అమృతత్వస్య-అశ్రితజన ప్రదేయమోక్షస్య-ఈశా-
న-దాతేత్యధా-అమృతంమోక్ష దేవాన్మై ఇతినిఘంటుః-యత్ చిదచితార్థజాతమ-
స్తి-తద్-అన్నేన అత్తుమహాదాన్మేన అతిరోహతి-తిరోహిరినభవతి యథాతథా
కరోతి-రక్షతీత్యర్థః,,||

3. ఋ|| విద్యా||భా|| " యదిదంపర్తమానం జగత్ తస్యైవం పురుషవివ | య-
చ్చభూతమతీతం జగద్యచ్చభవ్యంభవిష్యజ్ఞాత్ తదపిపురుషవివ | యథాస్మిన్మల్నైవ
వర్తమానాః ప్రాణిదహఃసర్వైఃపి విరాట్ పురుషస్యావయవా తద్దేవాతీతా గామినో
రపి కల్పయోద్రాప్తస్య మిత్యభిప్రాయః | ఉతాపిచ | అమృతత్వస్య దేవత్వస్యాను-
మిత్యానామైవయద్యస్మాత్కారణా దన్నేవప్రాణివాంభోగ్యేనాన్నేననిమిత్తభూ-
తేనా తిరోహతిస్వకీయాం కారణావస్థామతిక్రమ్య పరిదృశ్యమానాం జగదవస్థాం
ప్రాగ్నోతి తస్మాత్ప్రాణివాం కర్మఫలభోగానుజగదవస్థాన్వీకారాన్నేదం తస్యేవ
స్తుతత్వ మిత్యధా,,||

౪. ఋ|| మధ్య||భా|| " భూతమతీతంయత్-భవ్యంభావియత్-చత్యైవవిద్యమా-
నంయత్ | తదిదంసర్వంజగత్ | పురుషవివ-పురుషికావకం-వశేలంసంసారికావకంకింత్వ
మృతత్వస్యైత ముక్తవర్గాస్యాపిఈశానః | ముక్తవర్గాంవివక్ష్యయదితి-యన్ముక్తజాతం
అన్నేనఅన్నంమరణాది భవోపపన్నం సంసారిజాతం-అతిరోహతి-అతివర్తతే"||

౫. శుక్ల||మహి||భా|| " యత్ ఇదంపర్తమానంజగత్ తత్సర్వంపురుషవివయత్
భూతమతీతం జగత్ యచ్చభావ్యం భవిష్యంజగత్ | తదపిపురుషవివ యథాస్మిన్మల్నై-
వర్తమానాః ప్రాణిదహః సర్వైఃపి విరాట్ పురుషస్యావయవా తద్దేవాతీతా గా-
మినోరపి కల్పయోద్రాప్తస్యమితిభావః | ఉతాపిచ | అమృతత్వస్య దేవత్వస్య ఈశాన-
స్యామిసపురుషః యత్ యస్మాత్ అన్నేన ప్రాణివాం భోగ్యేనాన్నేన ఫలేననిమి-
త్తభూతేనాతిరోహతి స్వయంకారణావస్థా మతిక్రమ్య పరిదృశ్యమానాంజగదవస్థాం
ప్రాగ్నోతి తస్మాత్పురుషవివ | ప్రాణివాం కర్మఫలభోగాను జగదవస్థాన్వీకారా-
న్నేదం తస్యేవస్తుతత్వమిత్యర్థః | యద్యాపియచ్చపురుషైర్తహి పరిణామిత్యాశ-
తోక్త్యానా అమృతత్వస్యామరణ భర్తృత్వేనాం ముక్తరీకః యోహిమోక్షకరోనా-
నా మ్రియతేఇత్యర్థః | ఇన్యాయత్ తేనజాతమన్నేనాతిరోహతి ఉత్పద్యతే తస్యేవస్య
స్య తేనానా బ్రహ్మాదిప్రభుపర్యంతో భూతగ్రామ ఉక్తః తస్మాన్నేనైవస్థితే | ఇత్యేవ
దానాద్ధిదేవా ఉపశేషీతిక్రుతే,,|| (30. ౨)

౬. శుక్లయః||దయా||భా|| “(పురుషుని) ఏతద్విశేషణయాక్తః పురుషః పరమేశ్వరః (యద్భూతం) యజ్జగదుత్పన్నమభూత్ యద్భావ్యమత్పత్స్యమానంచ కాగాద్వర్తమానంచ తత్త్రికాలస్థం సర్వవిశ్వం పురుషుని కృతవాన్తి నాస్యః । నైవాతోహిపరః కశ్చిజ్జగద్రచయితాస్తీతి నిశ్చేతన్యం । ఉతాపిసపవేశాన ఈషణశిలఃసర్వస్యేశ్వరోఽమృతత్వస్య మోక్షభావస్య స్వామీనాతా స్తి । నైవైతద్దానేకస్యావ్యవ్యస్య సామర్థ్యమస్తీతి । పురుషాయద్యస్మాదప్నేన పృథివాదివాజగతా సహతిరోహతి న్యతిరిక్తస్సన్ జన్మాదిరహితోఽస్తి । తస్మాత్తత్స్వయమజః సన్ సర్వం జనయతి స్వసామర్థ్యాదికారణాత్కార్యం జగదుత్పదయతి । నాస్యాదికారణం కించపి స్తికించ స్యస్యాది నిమిత్తకారణం పురుషునివాస్తీతి వేద్యమ్,||

తృతీయాఋక్

ఋషిః నారాయణః ఛందః ఆనుష్టుప్,

మ ||౩|| ఏతావాన్స్యమహీనూ । అతోజ్యాయాగ్న్శ్చ పూరుషః ।
పాదోస్యవిశ్వాభూతాని । త్రిపాదస్యామృతీద్వివి||

అ|| ఆస్య = ఈభగవంతునియొక్క, మహీనూ = సామర్థ్యము, ఏతావాన్ = ఈపూర్వోక్తప్రకారముయిది, చ = మరియు, పురుషః = భగవంతుడు, అతః = ఈపూర్వోక్తప్రకారముకంటె, హ్యయాన్ = ఆధిపతు, విశ్వా = సమస్త మయిన, భూతాని = ప్రాణులు, ఆస్య = ఈభగవంతునియొక్క, పాదః = తురీయాంశము ఆధారముగగలవి, ఆస్య = ఈభగవంతునియొక్క, త్రిపాత్ = అంశత్రయము, అమృతం = నాశనరహిత మయినది, దివి = స్వప్రకాశమునం దుంచున్నది||

తా|| ఈసర్వజగత్తు భగవంతునిలో నేక దేశమునందుంచున్నది । భగవంతునియొక్క మూడుభాగములు జగదతీతములయి చిక్కాశించుచున్నది||

యా|| అ|| విద్యా||భా|| “అథతృతీయామహ । ఏతావాన్స్యత్త్రిపాదస్యామృతంపి. ఇతి ! అతీతావాగత మర్తమానమానం జగద్యావదస్తీ, ఏతావాన్, సర్వోఽపి, ఆస్య, పురుషస్య, మహీనూ, । స్వకీయసామర్థ్యవిశేషః, పరతస్యవాస్తవం స్వయానం వాస్తవం సుప్రపూరుషః । అతః, మహీమోఽపి, జ్యాయాన్, అతిశయవాధికః, ఏతచ్చస్పష్టిక్రియతో, విశ్వాభూతాని కాలత్రయోర్నివాసివాతాని, ఆస్య, పురుషస్య, పాదః, చతుర్థోఽంశః । ఆస్య, అవశిష్టే త్రిపాత్ స్వయానం, అమృతమ్, ని నాశనరహితం సత్, దివి, ద్యౌతవాత్మకే స్వప్రకాశయాశే, ఆచిష్టతే । యద్యపి సర్వంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మాత్యమ్నాతస్య పరబ్రహ్మణ్యయత్రాయా అభావాత్ ఆంశ

శకున్తలంబునూచయికుం శక్యంకథాపి జగదిదం బ్రహ్మస్వరూపాపేక్షయాఽత్య
ల్పమితి వివక్షితత్వాత్ పాదత్యోచనాసః॥ (పు, 3-౩౩)

యః రామా! భా! “త్రూర్వోక్తఋగ్వయోక్తమర్థం తృతీయాఋగాహా! ఏ
తావాసన్యేతి. అస్యక్షీరాధి స్థితాని దద్ధనారాయణస్య మహిమాచరీభావః-ఏతావా
న్-త్రూర్వఋగ్వయోక్తవేష. అతః. అయం పరమపురుషః శ్యామాన్-సర్వాధిక ఇ
త్యర్థః । అస్యశ్యామస్వమేనానాపాదోన్యేతి. విశ్వాభూతాని అనంతోటి బ్రహ్మం
డ ప్రపంచః అస్య నారాయణస్యపాదః. ఏకాంశః పాదకర్తృ అంకార్థకః. అతఏవ ఏ
తత్సర్వ చేతనాచేతన ప్రపంచ ఏకపాద్యిభూతితి శ్రీచైవ్యవలోక ప్రసిద్ధిః దివిస్వప్రకా
శే పరమపదేతిపాతః. అమృతం-అమృతవిద్యోగ్యం అంకశ్చేయమస్తి-నిత్యవిభూతా
నితిశేషః. అతఏవ ఎవాంధ్రిపాద్యిభూతిమితి శ్రీచైవ్య వాఙ్మందంతి! ద్యుశబ్దః పరమ
వ్యోమ్ని స్వర్గేదియతికర్తృత ఇతివిభుంతుః! విష్ణుః కలామాశ్చిమ భూజ్జగదేతచ్చరాచ
రం । మహాశంకోస్య దేవస్య పరమవ్యోమ్ని భాసత ఇతి॥

యః విద్యా! భా! “అతితా నాగతవేరమానూచయికుం జగద్యావద స్తి ఏతావా
స్సర్వోఽత్యుస్య పురుషస్య మహిమా । స్వతీయసామభ్యా విశేషః-శకులస్య వాస్త
వస్వరూపం । వాస్తవపురుషహేతోమహిమౌపిజ్ఞానాన్ । అతిశయేనాధికః ।
ఏకవృద్ధయం సృష్టిక్రియతే । అస్య పురుషస్య విశ్వాసర్వాణి భూతాని కాలత్రయ
వర్తిషిషాణిజాతానిపాదః! చతుర్థోఽంశః! అస్య పురుషస్యావ శిష్టం త్రిపాత్సర్వ
రూపమమృతం వివాళరహితం సద్విద్యోతిపాత్మక స్వప్రకాశ స్వరూపే వ్యవతిష్ఠత
ఇతిశేషః । యద్యపి సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మత్వాత్పూర్వతస్య పరబ్రహ్మణ్యయ
త్తా భావాత్పాదవత్సవ్యయం నిరూపయికుం మహాశక్యం కథాపి జగదిదం బ్రహ్మస్వరూ
పాపేక్షయాల్యమితి వివక్షితత్వాత్ పాదత్యోచనాసః॥

యః మన్య! భా! “అస్యపురుషస్య మహిమా । ఏతావామక్తః । అతఃకై
త్ శ్యామాంశ్చ అధిమహిమౌపే తత్పురుషః । తమధికమహిమావమహాపాదఇతి ।
విశ్వాభూతానిసర్వే బ్రహ్మదయోజనాః । అస్య పురుషస్య పాదః చరీరినింబాస్సం
తోభిన్నాంకాః । అస్య పురుషస్య అమృతం నిత్యమక్తంత్రిపాత్ స్వరూపాంశ్చత్ర
యం దివిశ్వేత ద్విపాశంతాసః చైవవస్తానానా వర్తత ఇతిశేషః ।

యః మహి! భా! “అతితానాగత వర్తమానకాలసంబద్ధం జగద్యావద స్తి
ఏతావాస్సర్వోపి అస్య పురుషస్య మహిమా! స్వతీయ సామర్థ్య విశేషవిభూతిః ।
శకులాస్త్రమం స్వరూపం వాస్తవ పురుషేస్తు అతః అస్మాన్ మహిమౌజగజ్జాలాత్
జ్ఞానాన్ చ । అతిశయేనాధికః । ఏకవృద్ధయం సృష్టిక్రియతే । అస్య పురుషస్య వి
శ్వాసర్వాణి భూతాని కాలత్రయవర్తిషిషాణిజాతాని పాదః చతుర్థాంశః । అ

పురుషస్య అవశిష్టం త్రిపాత్ స్వరూపం అమృతం విశాకరహితం తద్విద్యోతకాత్మక స్వభౌకాక స్వరూపైవ తిష్ఠత ఇతిశేషః । యద్యపి సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మత్యాత్మాత్మతస్యచరబ్రహ్మణ ఇయతాయా అభావాత్ పాదచతుష్టయం నిరూపయితుమశక్యం । తథాపిజగదిదం బ్రహ్మరూపాపేక్షయా అబ్బమితి వివక్షితత్వాత్ పాదత్వోచిత్యాసః॥ (౩౧, ౩.)

కుక యోదయా॥భా॥ (ఏతావానస్య) “అస్యపురుషస్యభూతభవిష్యద్వర్తమానస్థాయావాన్యం పాతోస్తీ తావాన్ మహిమైతవ్యః । ఏతావానస్యమహిమాన్తిచైత్రహికారస్యమహిమ్నుః పరిచ్చేదఇయతైజాతైతిగమ్యతే। అత్రభూతైఅతోభ్యాయాంశ్చ పురుషః। నైతానన్యైతఏవమహిమైతిలింకహికాఅతోప్యధికరమామహిమానంతస్తస్యస్తీతిగమ్యతే। అతానా(పాదోస్య) అస్యఅనంతసామ్యర్థస్యఈశ్వరస్యవిశ్వావిశ్వానిద్రకృత్యాది చృగపీ పర్యవ్రాది సర్వాణి భూతాన్యకః పాదోఅస్తి । ఏకస్మిన్దేశాంకే సర్వం విశ్వంవర్తతే । (త్రిపాదస్య) అస్యదివిద్యోతకాత్మక స్వస్వరూపే అమృతం మోక్షమునున్న శభా అస్యదివిద్యోతక సంపార త్రిపాజ్జగదస్తి। ద్రకాశ్యమానం జగదాసుగమస్తీద్రకానశం చ తస్మాత్త్రిగుణమితి స్వయంచ మోక్షస్వరూపః సర్వాధిష్ఠాతా సర్వోపాస్య సర్వానందః సర్వద్రకాశకో అస్తి॥

చతుర్థీ ఋక్.

ఋషిః వారాయణః-ఛందః అనుష్టుప్.

మం । ౪ । త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః । పాదోఽప్యేహాభవాత్పునః । తతోవిప్రస్త్వైకామత్ । సాశనానశనలభి॥

అ॥ త్రిపాత్ = అంశక్రియవిష్టాదగు, పురుషః = భగవంతుడు, ఉర్ధ్వః = జగదతిరిక్తదయ, ఉదైత్ = వ్యాపించుచున్నాడు । అస్య = ఈ భగవంతునియొక్క, పాదః = నాలుగవఅంశము, ఇహ = ఈజగత్తు విషయమయి, భవాత్ = చీనవర్తించెను, పునః = తిరిగి, తతః = అనంతరము, విప్రక్ = అనేక చక్రికారములగులవాడై, సాశనానశనోఅభి = చేతనాచేతనముల నుద్దేశించి, విఃఅకామత్ = వ్యాపించెను॥

తా॥ భగవత్సంబంధమున స్వల్పాంశము సర్వజగత్తు కాధారమయి చీనవర్తించి యంతకంటె త్రిగుణాధికమున, అంశము స్వభౌకాకాత్మక మయ్యాయనన్నది. గావున అగమ్య మహిమగులవాడని గ్రహించందగును॥

యోఅ॥ విద్యా॥భా॥ “అభవతుర్ధీమానా॥ త్రిపాదూర్ధ్వఉదైత్ పురుషః. సాశనాశనలభి, ఇతి । యోయం ‘త్రిపాత్’ పురుషః, సంపార స్పర్శరహిత బహులస్య

రూపః । సోఽయం ఊర్ధ్వఉదైత్ ఆస్మాదజ్ఞానకార్యాత్ సంసారాద్భవీభూత
తస్మిన్ అత్రత్యైకగణదోషైరస్పృష్ట ఉత్కర్షణైః ఫిరవాన్ । తస్మాద్దేవసోఽయం
పాదోరేకః సోఽయమిహమామాయాయాం పునరభవత్ । సృష్టిసంహారభ్యాం పునః
పునరాగచ్ఛతి । ఆస్య సర్వస్య జగతః పరమాత్మరేశత్వం భగవతాత్మ్యక్తం
విష్టభ్యానా మిదంకృత్స్వ మేకాంశేన స్థితోజగదితి । తతః, మాయయా అగత్యావస్త
రం, విశ్వక్, దేవతీర్యగాదిరూపా వివిధానన్, స్వకామత్, వ్యాప్తవాన్ । కం
కృత్వా । సాశనానశన, అభి,, లక్ష్మసాశనం భోజనాదివ్యవహారోపేతం చెతనంసా
ణిజాతం అనశనంతద్రవీకృతమచేతనం గిరినద్యాదికం తదుభయం యథాస్యాత్ తథా
స్వయమేవవిధోభూత్వా వ్యాప్తవానిత్యర్థః॥ (పు. ౩౨౬.)

ఋగిరామాభా॥ “త్రిపాదితి-పురుషః త్రిపాద్విభూతిలోకస్థ పరవాసుదేవః
పరమపురుషః-త్రిపాత్ -సంక్షేపణానిరుద్ధ పరిద్యుమ్నరూపః, పరికృతిమండలాదు ప
రిభాగస్థస్మిన్-ఉదైత్ ఇహగతావతిధాతుయోగత్విధకాపైజ్ఞానార్థకాః-సర్వవిసంప
సృష్ట్యాది విషయకజ్ఞానవాన్ సన్ స్థిత ఇత్యర్థః-అనంతకోటి బ్రహ్మాండరక్షణాది విష
యక సంకల్పముగోచితియావత్ ॥ ఆస్య పరవాసుదేవస్యపాదవికాంశభూతః-అనిరుద్ధ
స్వామి-ఇహాలిలావిభూతౌ వైకుంఠక్షీరాబ్ధి కైతరద్వీపాదిషు ఆయోధ్యాద్వాకాది
నగరేషుపతభవాత్ -అభవత్ దీర్ఘకాంచందసః-అశ్రితరక్షణార్థమునర్జిత ఇత్యర్థః-తతః
అనంతరం. అనంతీర్యవిష్యద్యక్రామిత్ . సమంతాదాశ్రిత రక్షణాది విషయక వ్యా
పారముగోప-శ్రియపాదవిత్తపె-సాశనానశన అభి-సాశనం చెతనవికాః అనశన
మచేతనజాతం సర్వమభి ఉద్దిశ్య-వ్యాపారముగోచితయావత్ ॥

ఋగివిద్యాభా॥ “యోఽయం త్రిపాత్పురుషః సంసారరహితో బ్రహ్మ
స్వరూపః । సోఽయమాద్యఉదైత్ -ఆస్మాత్ అజ్ఞానకార్యాత్ సంసారాద్భవీ
భూతాతోఽత్రత్యైకగణ దోషైరస్పృష్ట ఉత్కర్షణైః ఫిరవాన్ । తస్మాద్దేవసోఽయం
పాదోరేకః సోఽయమిహమామాయాయాం పునరభవత్ । సృష్టిసంహారభ్యాం పునః
పునరాగచ్ఛతి । ఆస్య సర్వస్య జగతః పరమాత్మరేశత్వం భగవతాత్మ్యక్తం । “విష్ట
భ్యానామిదంకృత్స్వ మేకాంశేన స్థితోజగత్” ॥ (ధ. గీ - ౧౦ - ౪౨) ఇతి. తతో
మాయాయానాగత్య వస్తరం విష్యక్ దేవమనుష్య తిర్యగాదిరూపేణ వివిధస్మిన్ వ్య
క్రామిత్ । వ్యాప్తవాన్ । కంకృత్వా । సాశనానశన అభి-లక్ష్మసాశనం భోజనాది
వ్యవహారోపేతంచేతనం సాణిజాతం అనశనం తద్రవీకృతమచేతనం । గిరినద్యాదికం ।
తదుభయం యథాస్యాత్ తాస్వయమేవ వివిధోభూత్వా వాప్తవానిత్యర్థః॥

ఋగి మధ్యభా॥ “ఉర్ధ్వస్పర్శోక్తమః త్రిపాత్ స్వరూపాంశశ్రియవా
పరమాత్మ పురుషః ఉదైత్ । మూర్తతోపద్రష్టుత్వేన సర్వదేవీ దేవస్థితత్వేన

ప్రాదుర్భూతః, అస్య పునః ఏకః పాదః, వైశ్వానరాఖ్యః పరమరామః, గృహశ్రమిజ్యత్సవ
ఇహ శ్రేష్ఠః, సేషు అభవత్ అతిష్ఠత్, తతః అతిమహిమో పెతతత్వాత్, పురుషసాశ
వానశన ముక్తా ముక్తకాతే విష్వక్ అన్తర్భూత్ అభి అన్తర్యామిత్యా ధారత్యా
భ్యాం వ్యక్రామత్ ఆక్రాన్తవాన్,,||

కుక్షయః || మహీ || భా || “యోఽయంతి పాతురుషః సంసారస్వకరహిత
బ్రహ్మరూపః అయమూర్ధ్వః-ఉదైత్-అపాతదక్షాన కార్యత్సంసారా ద్భూహీభూ
తోఽత్రైస్త్రిగుణాదోమైరస్పృష్టః ఉక్తైర్గేణస్థితవాక్, తస్యాస్య పాదోలేశో జగ
ద్రూపః ఇహ మాయాయాం పునః అభవత్ సృష్టిసంసారాభ్యాం పునః పునరాగచ్ఛతి
సర్వస్య జగతః పరమాత్మలేకత్వం భగవతాత్మ్యక్తం, విప్రభ్యాహుమిదం కృత్స్న మె
కాంగస స్థిరజగదితి, తతో మాయాయా ముగత్యానన్తరం విష్వక్ విమసన్త్రతా
ఞ్చరీతి విష్వక్ దెవతీర్యగాదిరూపేణ వివిధస్సన్ వ్యక్రామత్ వ్యాప్తవాక్ కింక
ర్త్యాసాశవానశన అభిఅభిలక్ష్యఅశనస సహవరకమానం సాశనమ ఆశవాదివ్యవహా
రోపేతం చెతనప్రాణిజాతం అనశనం క్షదహీతమచేతనం గిరివద్యాదికం తే అభిలక్ష్య
స్వయమేవ వివిధోభూత్యావ్యాప్తవానిత్యర్థః,,|| (౩౧, ౪)

కుక్షయః || దయా || భా || “ (తి)పాదూ) అయం పురుషః పరమేశ్వరః, త్సారోక్త
స్య త్రిపాదోప లక్ష్మీతస్య సకాకామూర్ధ్వము పరిభాగైర్థాకర్షణగుభితోఽప్యైవై
త్యర్థః, ఏకపాదోపలక్ష్మీతం యత్సారోక్తం జగదస్తి తస్మాదపాదోపస్మిన్సంసారే
సపురుషః వృధగభవత్, వ్యతిరిక్త ఏవాస్తి-సచత్రి పాత్సంసారఏకపాశ్చమిలిత్యా
సర్వశ్రుతుషున్భవతి, అయం స్వః సంసార ఇహస్మిన్పరమాత్మస్యన ఎర్తతే పున
లకాయ సమయేతత్సామర్థ్యకారణే ప్రవీణశ్చభవతి, తతాపి సపురుషాఽవిద్యావృథా
రాక్షాన జన్మమరణశ్చరాది దుఃఖాదూహక్యః పరః (ఉదైక్) ఉదితః ప్రకాశితోవర్త
తే (కతోవి) తతస్తత్సామథాకర్ష త్సర్వమిదం శక్యమత్పద్యతే, కించతతో (సాశ
వానశన) యదేక మశనస భోజనకరితేన సహవర్తమానం జగ్గమం తేనచెతనాది సహీ
తంజగత్, ద్వితీయమనశనమ విద్యమానమశనం భోజనం యస్మిన్ ప్రకృతిభివ్యాదికం
చ యజ్జడం తేనసంబంధరహితం జగద్వర్తతే-తిదుర్భయం తస్మాత్పురుషస్య సామర్థ్య
కారణాదెజాయతే, యతః సపురుషవీరత్వవిధం జగత్ వివిధతయా సుష్ఠురీత్యా
సర్వాత్మతయాఽఞ్చతి తస్మాత్ సర్వంద్వివిధం జగదుత్పద్య (అభివ్యక్రామత్)
పర్యతోవ్యాప్తవానితి,,||

పంచమిముక్.

ఋషిః. నారాయణః. ధన్వంతరీ.

మం॥౧॥ తస్మాద్విరాడజాయత | విరాజోఽధిపూగుషః |

సజాతోఽత్యరిచ్యత | ప్రశ్నాద్భూమి మథోపురః॥ (ము ౧)

అ| తస్మాత్ = అనర మేత్యరునివలన, విరాట్ = బ్రహ్మాండదేవాము (అనగ్రహ కృతి), అజాయత = కలిగిన, విరాజోఽధి = విరాడదేవాముకలిగినతరువాత, పురుషః = దేహభిమానియైన తీపుడు, (పుత్రుడు), జాతః = పుట్టినటువంటి, సః = అతీపుడు, భూమిం = భూసంబంధమును, శ్వాత్ = పార్వ్యభాగమును, అధో = క్రిందుభాగము ను, పురః = ఉపరిభాగమును, అతిఽత్యరిచ్యత = అక్రమించెను!

తా| అనరమాతృవలన విరాడదేవాముడయించె. తరువాత దేహభిమానియైన తీవాత్మ ఉడయించి భూమియొక్క అన్ని పార్వ్యములయందు అనేక తీవులయినాగ్ని పించెను. త్రువనుతీపుడు బ్రహ్మయని పితామహుడని ధారయి ఇత్యాది నామములచే విలసిల్లె!

౧ యి| అ| విద్యా! భా| పంచమిముక్తా | "తస్మాద్విరాడజాయత-పశ్చాద్భూమి మథోపురః, ఇతి | విశ్వక్ వ్యక్తిమితి యదుక్తం తదేవపశ్చ్యుతే | 'తస్మాత్', 'అతిపురః' 'విరాట్' అజాయత-బ్రహ్మణ్ణదేవాతిత్వః, వివిధం రాజ్యై వస్త్రాన్యత్రేతివిరాట్, 'విరాజోఽధి', 'విరాడదేవాస్యోపసీత మేవదేవామధికరణంకృత్యా, 'పురుషః' తదేహభిమానీకల్పిక్తుమాక, 'అజాయత', యో2 యంసర్వేదానై వేద్యైవర మాత్మా సవినస్వీయయా మాయయా విరాడదేహం బ్రహ్మాండం సృష్ట్యైతకోదేవః అ భవత్ | ఏతచ్ఛాధ్యక్షిణి ఉత్తరతాపనీయే సమామనై | సవావీషభూతా నీద్వి యాని విరాజంతతాః కోకాంశ్చసృష్ట్యైవీదిక్పామూఢోమూఢ ఇనన్యవహరన్నా పైమాయయైవేతి | 'సజాతః' విరాట్-పురుషః, 'అత్యరిచ్యత', అతిరిక్తో2భూత్, వి రాడ్యుతిరిక్తోదెరిత్యద్విమన్యది యాపో2భూత్, | 'శ్వాత్' దేవాది జీవభావా దూర్వం, 'భూమిం' సమశాతిశేషః | 'అధో' భూమిసృష్టేరవస్తరం' తేహంతనా నాం'పురః' సమజా', 'అత్యుర్యైవస్తభిధాతుభిరితిపురః కరిరాణి" |

౨. యి| రామా! భా| "చక్రుర్భూతామాన్య సృష్టిమభిధాయ వశ్యమాన్య విశేషసృష్టిమానాః తస్మాద్విరాడజాయతేతి. తస్మాద్విద్యుద్ధవారాయణనాభికమలాత్ విరాట్-విశేషిణి భావభితివిరాట్-ప్రకాశమానంహీరగ్యయాకారం బ్రహ్మణ్ణంఅ

జాయత ఉత్పన్నమాసీత్ - విరాజో అధిపురుషః - తం విరాజమధి బ్రహ్మాండమధి శిశ్య పురుషః పరుషత్కృత బ్రహ్మతామకః పురుషః స్థితః తస్మిన్ జాతశ్చక్రధాః - సజాతో త్యరిచ్యత ఇత్యాది సంచకుర్ముఖః జాతః బ్రహ్మాండకరకాని దుర్ధవారాయణ వాఙ్మన రాజ్ఞాతః పశ్చాద్భూమి మధోపురః భూమేః పశ్చాత్పాశ్చాభాగం - ఆఘో - ఆఘో భాగం - పురః ఉపరిభాగంచ - అత్యరిచ్యత అతిరిక్తవాక్ - అతిరేక అతిస్పృధ్విః అతిప్రస్పృధ్వివాక్ సకా సర్వమాకర్మితుకవా నిత్యధః" ||

3. ఋషి నివాళిః భా|| "వివృత్ వ్యక్తామితి యదుక్తం తదేవాత్మరూపంచ్యతే | తస్మాద్దాదిపురుషే ద్విరాద్భృహ్మాండైహమాజాయత | ఉత్పన్నః | వివిధానిరాజస్త్రైవస్త్రాస్యత్రేతి విరాట్ | విరాజోఽధివిరాడైహస్యోపరితమేవ దేహమధికరణం కృత్వా పురుషస్తద్దేహభిమానీకశ్చిక్కుమానజాయత | సోఽయం సర్వవేదాంతవేద్యః పరమాత్మా స్వయమేవ స్వాయయామానయా విరాడైహం బ్రహ్మాండరూపం సృష్ట్యైత్త్రతీవరూపేణ ప్రవిశ్య బ్రహ్మాండభిమానీ దేవతాత్మా తీవోఽభవత్ | ఏకచ్ఛాదన్యసికా ఉత్తరతావనీయే | విస్పష్టమానువంతి | సహవీషభూతానీద్వియాసి విరాజం దేవతాః కోకాంశ్చ సృష్ట్యై ప్రవిశ్యామాధోమూఢం చ వ్యసవరన్నాస్త్రై మానుయేతి | సజాతో విరాట్పురుషోఽత్యరిచ్యత | అతిరిక్తోఽభూత్ | విరాద్వ్యతిరిక్తో దేవతిర్గచ్ఛుమష్యాదిరూపోఽభూత్ | పశ్చాద్దేవాది తేభావామూర్త్యం భూమింససతేతితేషాః - అభోభూమిస్సృష్టేరవంతరం తెహంజీవానాం పురుషసజా | తూర్వస్త్రై సప్తభిర్దాతుభితిపురః శరీరాణి" ||

౪. ఋషి మధ్యః భా|| "తస్మాక్కురుషత్ విశేషేణరాజతీతి విరాట్ బ్రహ్మాండం జాయత | విరాజోఽధి విరాడభిమానిత్యేన పురుషః వినిచ పురుషః జాయత | తదంతివిజాయత త్యేన పరమపురుషః ప్రాదుర్భూవ | ఆఘో ఉత్పత్త్యనంతరంస్యోవృత్త్యనంతరం పురః రుద్రాదెస్సకా కాత్పూర్వక జాతః ఉత్పన్నః | సబ్రహ్మ పశ్చాద్భూమిం భూమ్యుపలక్ష్మిత సర్వలోపాల రుద్రాని జగతో అత్యరిచ్యత | అతిక్రమ్యాతిష్ఠత్ |

౫. కుక్కయః మసీః భా|| "వివృత్ వ్యక్తామితి యదుక్తం తదేవ ప్రపంచ్యతే | తతః తస్మాద్దాదిపురుషేత్ విరాట్ బ్రహ్మాండైహమాజాయత జాతః వివిధానిరాజస్త్రైవస్త్రాస్యత్రేతి విరాట్ | విరాజః ఆధివిరాడైహస్యో పరితమేవ దేహమధికరణం కృత్వా పురుషః తద్దేహభిమానీ ఏకవీవపు మానజాయత సర్వవేదాంతవేద్యః పరమాత్మా స్వయమానయా విరాడైహం బ్రహ్మాండరూపం సృష్ట్యైత్త్రతీవరూపేణ ప్రవిశః బ్రహ్మాండభిమానీ దేవతాత్మా తీవోఽభవదిత్యధః | ఏకచ్ఛాదన్యసిక్త తావనీయే విస్పష్టమాన్తం

సవావీష భూతానీద్రియాణి విరాజంచేవతాః కోకాంశ్య సుష్ట్యైశ్చనవిష్ట ఇవ
విహరతీతి । కిచ్చసకాతో విరాట్పురుషోవ్యతిరేకత తతిర్వాచ్యమన్యది యా
చోభూత్ । చక్వాదైవాది జీవభావాద్యూర్ధ్వంభూమింససకాతిశేషః ఆభోభూమిస్సు
వైర నస్తరంతేహం జీవానాం పురుః ససజకాత్మార్యైస్తస్యభిర్ధాగుభిరితిత్రురఃశరీరాణి॥

౬. ఈశాయీ దయా! భా! (తతోవిరాడకాయత) తతస్తస్మాద్భూహ్యందశరీ
రః సూర్యచంద్రస్యైవో వాయుప్రాణః పృథువీపాద ఇత్యాద్యుపకార లక్షణాత్ తోహి
సర్వశరీరాణాం సమప్తి ర్జేవో । వివిద్రోచదార్థే రాజమానస్సుక్ । విరాట్ అనాయ
తోత్సన్నానీ (విరాజో అధిపురుషః) తస్మాద్విరాజోధి ఉచితసక్వాద్భూహ్యందశ త
త్త్వా నయతైశ్చరుషః సర్వప్రాణీనాం జీవాధికరణోజేవావృథః । అనాయతోభ్య
న్నోభూత్ (సకాతో అ.) సచేవో (బహ్యండావాయువైరవపథాతేనవైః సంస్తస్మి
న్నవ (నరీయత ఇతివరతుశ్వరస్తు సర్వభోగ్య భూతేభ్యోఽత్యురిచ్చతా తిరిక్తః । పృ
థుసృతోన్తి । (చక్వాదృభూమిభోపురుః) పురుఃశ్రూర్వం భూమియత్పద్యధారి తవాం
స్తతః పురుషస్య సామర్థ్యాత్ జీవోపి జేహంధారి తవానన్తి । సచపురుషః పరమా
త్మా తతస్తస్మాత్ జీవాదవ్యత్యురిచ్చత పృథుసృతోన్తి" ।

షష్ఠీ ఋక్.

ఋషిః వారాయణ ఛందః అనుషుక్.

మంగి ౬ । యత్పురుషేగవావిమా । దేవాయుజ్జమతిన్వత । వ
స్తనోఅస్మాస్తీదాజ్యమ్ । గ్రీష్మఇభృత్పరద్ధవిః (ఋ. ౬)

అయిక్త = ఏవృదు, దేవా = విబుధులు, పురుషేగ = జీవుడనె, గవావిమా =
వావిస్సుచేత, యజ్ఞం = మావసయజ్ఞమును, అతన్వత = చేసికో (అవృదు) అస్య = ఈ
యజ్ఞమునకు, వసంతః = వసంతఋతువు, అజ్యం = అజ్యము, అసీత్ = ఆయెను, గ్రీ
ష్మః = గ్రీష్మఋతువు, ఇభృత్ = ఇభృము, (అయెను), భృత్ = భరించుచువు, వావి =
పురోదాకాది వావిస్సు, (అయెను) ।

తా! విబుధులు మావస యజ్ఞమును జేయునెడ జీవుడను వసంతాద్యృతువు
లును యజ్ఞసాధనములయి పుసంతికొంచినది

౧ యో అగ్నిద్యా! భా! "షష్ఠీమానా యత్పురుషేగ-గ్రీష్మఇభృత్పరద్ధవిః,
ఇతి । త్సూర్యోక్తక్రమేగ దేవశరీరేభూత్సన్నాభౌతే । దేవా, ఉత్తరస్పష్టి నిర్వర్ణం
తత్సాధిత్యైః యజ్ఞమరవ్యత కళ్యేద్యజ్ఞ మన్వతిష్వక్ । బ్రాహ్మద్రవ్యస్య చ్యుత
త్సన్నత్యైవ వావిరస్తరాసమృతాత్ పురుష స్వరూపమేవ మనసావావిష్ట్యైవ సజ్జా

ల్యు లేన 'పురుషాశ్చేన' 'హవిషా,' 'యత్, యదా, మానసం 'యజ్ఞం' అమర్వతర దానీం 'అస్య' యజ్ఞస్య, వస ప్రతకారేన 'అజ్యం, అభూత్, 'తమేవాజ్య త్వేన సజ్జల్పితవత్తః। ఏవంః గ్రీష్మః 'ఇద్రుత్యేన, సంకల్పితః। 'ఆత్, పురోదాకాది హవిష్యై వ సజ్జల్పితా। త్వాన్యం పురుషస్య హవిః సామాన్యరూపత్వేన సజ్జల్పః! అసంతా దీనాం త్యాజ్యాది విశేషరూపత్వేనతి దిప్తస్యమ్'॥

౨ యః॥ రామా॥ భా॥ "చతుర్ముఖ బ్రహ్మసృష్ట్యనంతరం శ్రీవైకుంఠవాసి న సాన్సద్భాదేనా నిత్యమూరిణ ఇంద్రియాణివా-యజ్ఞంభాన్యన యజ్ఞం అతన్వత- అమర్వన్మిత్యర్థః। తథా అస్య యజ్ఞస్య వసంతః వసంతకాలః అజ్యమ్- అజ్య త్వేనభ్యాతః అ సీన్ త్ ఆత్- శరదృతుః హవిః-పురోదాకాభ్యహవిరాసీత్। గ్రీష్మః గ్రీష్మకాలః ఇ ధ్య ఆసీత్ -వలూపమిషః అసన్ ,॥

'౩. ఋషిద్వా॥ భా॥ "యద్యదాత్మాశోక్త క్రిమేదైవ శరీరేషాత్పన్నే ము సక్నుదేవా ఉత్తరపుష్టి సిద్ధ్యర్థం బాహ్యదోష్యప్యామత్పన్న త్వేన హరింతరా సంధవాత్పురుష స్వరూపమేవ మనసాహవిష్యేన సంకల్ప్య పురుషేణ పురుషాశ్చేన హవిషా మానసంయజ్ఞ మతన్వతాన్వతిష్ఠన్ తదానీమస్య యజ్ఞస్య వసంతోవసంత కుకార వాజ్యమాసీత్ । అభూత్ । తమేవాజ్య త్వేన సజ్జల్పితవంత ఇత్యర్థః । ఎంఘ్రీవృత్తి ఇధ్య ఆసీత్ తమేవస్మ త్వేన సంకల్పితవత్త ఇత్యర్థః । తథాశరద్ధవిరా సీత్ । తామేవ పురోదాకాదిహవిష్యైవ సజ్జల్పితవంత ఇత్యర్థః । త్వాన్యం పురు షస్యహవిః సామాన్యరూపత్వేన సజ్జల్పః । అనంతరం వసంతాదీనా మాజ్యాది విశే షరూపత్వేన సంకల్పఇతి దిప్తస్యమ్'॥

౪. ఋషి మధ్య॥ భా॥ " బ్రహ్మచదయోగ్య ఋషయో వారాయణం చృ తి యజ్ఞంచకురితి చక్రుమాదౌ తదధికం వసంతాది కాలస్సృష్టిం యజ్ఞసాధన భూత సమిధావ్యాది స్సృష్టించ నిరూపయతి । యత్పురుషేదేతి । దేవాః బ్రహ్మచదయో గ్యాః జ్ఞానగ్రీహవాః కీనాః పురుషేణ పురుషనామక వారాయణాధీనేనచకు ర్దశభువనాత్మకహవిషా । రుద్రాభ్యపురుష వకువావా । యత్ యం వారాయ ణంబుతి । యజ్ఞం చృషిద్ధపురుషమేధ యజ్ఞం అతన్వత అమర్వన్ । అస్యవరమాత్మ కః సకారాత్ । వసంతకాలః అజ్యం । గ్రీష్మః ఇధ్యః । శరత్కాలః హవిరాసీ త్ । వసన్తైరాహ్మ్యం అగ్నివాదధీతగ్రీష్మే రాజస్యకృరదివైశ్యః । కుశ్యమసారేణ బ్రాహ్మణాదీనాం వసన్తాదికాలః యజ్ఞోదిత ఇతివ్యోరవాయవసన్తాది కాలస్స ధ్వికథనం' ।

౫. కుక్కయి! మహి! భా! “ యత్ యదా త్వాగోస్త క్రిమేణ దవశీర
 ముశ్మదేవా ఉత్తరస్థప్తి సిద్ధ్యంతం బాహ్యద్యస్తాస్య సత్త్వమ్ త్వనభయం స్వరూ
 పమేవమనసా నావిప్యైవ సజ్జల్ప్యి తురుషేణ తురుషాభ్యేవ నావిషా మానసంయజ్ఞ
 మతస్యతా తదివత తదానీమస్య యజ్ఞస్య ఐసన్తః ఋతురేవాభ్య మానీత్ అజ్ఞత్వేన
 సజ్జల్పితవన్తః ఇత్యధా. | ఏవంగీస్త్వ ఇభ్యః అనీత్ గీస్త్వ మేవైవ త్వేన సజ్జల్ప
 త్వితవన్తః తథాశక్త నావి అనీత్ శరదమేవ తురోదాకాది నావిప్యైవ సజ్జల్ప
 తవన్తః | తూర్వం తురుషస్య నావి సామాన్యరూపత్వేన సజ్జల్పః | అనన్తరేవ
 వైచిత్ర్యానామాకాది విశేషరూపత్వేన సజ్జల్పఇతి ద్రష్టవ్యమ్ | అత్యోగిణీకాత్యక్ర
 మోన్తి అస్యావన్తగంతంయజ్ఞంతరః తస్మాద్ద్యక్షాదితి తిస్రః క్రమేనైతరః సప్తాస్య
 సన్నితి క్రమోఽపేక్షితః.”

౬. కుక్కయి! దయా! భా! “ (యత్పురుషేణ) దేవాదిద్వాంసః త్వాగోస్తేన
 తురుషేణ నావిషాగ్మహీతేన దత్తేన చాగ్నిహోతాద్యక్వ మేధా ప్రంకిల్పదిక్వామయ
 ఇయత్వా నం యజ్ఞం ప్రకాశిత మతస్యత విస్మయం కృతవన్తః కుర్వంతి కరిష్యంతి |
 ఇదానీం జగదుత్పత్తే కాలస్యావయవాభ్యా సామన్యోచ్యతే | (ఐసన్తః) అస్య యజ్ఞ
 స్య తురుషాదుత్పన్న స్వవాచిత్యోద్ధమయస్యవసన్త అజ్ఞంభుతవన్తి | (గీమ్త ఇభ్యః) గ్రీ
 వ్తకుకారిభ్య ఇథ తాద్యగ్ని వాహన్తి | (శరద్భ్యః) శరద్భుతం తురోదాకాదివద్ధవివాహానీ
 యమన్తి.”

సప్త మీఋక్

ఋషిః వారాహిణః ఛందః ఆశువుక్.

మం! ౭ | సప్తాస్య సన్నిధయః | త్రిష్పప్తవైదిభ్యః కృతాః |

దైవాయత్యజ్ఞంతన్వానాః | అబద్ధస్మరూపమ్మశుమ్! (ఋ. ౧౫.)

అ! దేవా = విబధులు, యత్ = ఏ, యజ్ఞం = మానసయజ్ఞ మును, తస్య
 నా = జేయుచున్నవారయి, తురుషం = జీవుని, పశుం = పశువుగాను, అబద్ధన్ = నియ
 మించిలో (అనగ దిరకాలము ఇతరవిషయములలో పోలేరిండు) యః = యః ట్లు చేయున
 ట్టి అభ్యాసముచేత) స్వాధీనపరమకొవిలో; అస్య = ఈయజ్ఞ మనకు, సప్త = సప్తా
 పంచాంగము అహంకారబద్ధులగునెడ వడుకు, పరిధయః = పరిధులు ఆసన్ = ఆయనని,
 త్విగోసప్త = భూతపంచాంగము తస్మాత్పంచాంగము జ్ఞానేంద్రియపంచాంగము కర్మేంద్రియ
 పంచాంగము వివాహ్య అపేక్షించునది మోక్షటియ, సమిధః = సమిధలుగా, కృతా =
 చేయబడినవి

తా! జేవకులచే తెయ్యబడిన మానస యజ్ఞమునందు పంచాంగకాదులుసాధ
 నములయి బ్రహ్మాంధులవి

౧. యః ఆ విద్యాభాః "సప్తమీమాసాః సప్తాస్యాసన్ పరిధయః అబ
ధ్నన్ పురుషంపశుమ్" ఇతి 'అస్య'సాబ్ధుల్పికయజ్ఞస్య గాయత్రాదీని సప్త, 'ఫన్దాం
సి పరిధయః,' ఆసన్,' ఐష్టికస్యా హవనీయస్య, త్రయః పరిధయః ఔత్తరవెదికా
స్త్రీయః, ఆదిత్యకృ సప్తమః పరిధి పృథివిధియాః । అతఏవాయతే । నపురస్తా
త్పరిధిధాత్యాదిత్యోహ్యో వోద్యన్ పురస్తాద్రక్షాంస్యవహంతి । తపితఆదిత్యస
హితాః సప్తపరిధయోఽత్ర సప్తచ్యవోరూపాః । తథా 'సమిధః,' 'త్రిసప్త' త్రిస
దశ సప్తసంఖ్యాకాఏకవింశతిః కృతాః, ద్వాదశమాసాః, పంచమమాసః, త్రయశ్చ
మహిళాః, అసావాదిత్య ఏకవింశతిక్రతాఃపదార్థాఏకవింశతీదాయకైర్దృశ్య
సభావితాః । యః పురుషాఃతైరాశోఽస్తితం 'పురుషం,' దేవా, పృథివీతి ప్రాణైర్ని
యరూపాః, యజ్ఞంతవ్యానాః మానసయజ్ఞం కుర్యాణాః,' పశుమపభ్నన్ విరాట్పురు
షమేవ 'పశుత్వేనభావితవన్తః । ఏతదేవాభి నేత్యశ్చార్వకృ పురుషేణ నావిషే
త్యుక్తమ్, ।

౨. యః రామాభాః "పాద్యదేవకర్తృ కస్యాధ్యాయాన యజ్ఞస్యసప్తపరి
ధయః ఆసన్ అస్యపశోః - పరితః సర్వతః ధీయంతఇతిపరిధయః । పంచాధూతాని
అపాంకారబుద్ధిదేవ్య - సప్తపృథివీ యజ్ఞస్య పరిధయః అధూవన్ - త్రిస్సప్తసమి
ధశ్చతాః - ధూతపంచకం తత్కాత్రీనచ్చకం జ్ఞానేన్ద్రియ పంచకం కర్తృన్ద్రియ
పంచకం మనః ఏకవింశతిః - ఏతే సమిధస్థానీయా అభిసన్ । ఏవముపకరణానికృ
త్యాః । దేవా సాధ్యా దేవా యజ్ఞంతవ్యానాః కుర్యాణాస్సంతః పురుషం చతు
ర్ముఖరూపం పశుం అబధ్నన్ యూపేబ బంధునిర్వృత్తః" ।

౩. యః విద్యాభాః "అస్యసాబ్ధుల్పికయజ్ఞస్య గాయత్రాదీని సప్త ఛం
దాని పరిధయాలసన్ । ఐష్టికస్యా హవనీయస్యకృత్యః పరిధయః ఉత్తరవెదికాస్త్రీ
య ఆదిత్యకృ సప్తమః పరిధిపృథివిధియాః । అతఏవ ఆత్మాయతే । నపురస్తాత్ప
రిధిధాత్యాదిత్యోహ్యో వోద్యన్ పురస్తాద్రక్షాంస్యవహంతి ! తపిత ఆదిత్యస
హితాః సప్తపరిధయోఽత్ర సప్తచందోరూపాః । తథాసమిధస్త్రీసప్తత్రిసదశ
కృతసప్తసంఖ్యాకాఏకవింశతిః కృతాః, ద్వాదశమాసాః, పంచమమాసస్త్రీయ ఇమ
హిళా అసావాదిత్య ఏకవింశతిక్రతాఃపదార్థాఏకవింశతీదాయకైర్దేవత్యే
సభావితాః । యద్యః పురుషాఃతైరాశోఽస్తితం పురుషం దేవా, పృథివీతి ప్రాణైర్ని
యరూపా యజ్ఞంతవ్యానా మానసయజ్ఞం కుర్యాణాః పశుమపభ్నన్ ।
విరాట్పురుషమేవ పశుత్వేనభావితవంతః । ఏతదేవాభి నేత్యశ్చార్వకృత్యుక్తమ్, ।

౪. ఋషి మధ్యః భాః అస్య హరిస్సకాల్ చరిధయః సమిధః అసత్తైరి
 విహ్నిభిహ్నియవానా హరిః ॥ కృతాః యజ్ఞోపకృతాః సమిధః త్రిస్సప్తః ఏక
 వింశతి సంఖ్యాకా అనురిత్యర్థః । దేవా జ్ఞానవీధానాః అతితానాగతవర్తమాన బ్ర
 హ్మణా యత్ పుషపనామక పరమాత్మానం పఠేత్ । యజ్ఞం తన్వానాః కువ్యంతః స్వ
 త్యేష్టపుత్రం । తద్వః వారాయణాఖ్య దేవతాం చరితీశకుత్యేన అబధ్నన్ భావయత్వా
 సమవేద యామాపరితిభావః । భగవద్ధావేముక్తిభాజో దేవాజ్ఞాః ఆధూన్విత్వాహా ॥

౫. కుక్షయః మహీ భాః యత్ యదాదేవా వర్జితావతి హ్యేన్ద్రీయ
 రూపాః యజ్ఞం తన్వానాః మానసం యజ్ఞం కుర్వాణాః పుషపం పశుమబధ్నన్ । రా
 బ్దురుష మేవం కుత్యేన భావికవంతః । ఎతదేవాభివేత్త్యత్యూర్యం పురుషేణ వాచిషే
 త్యుక్తం తదా అస్య సబ్బాన్వికస్య యజ్ఞస్య సప్తగాయత్ర్యాదీని ఛందాని రిధితాః
 అనన్దవృత్తిస్యా హనియస్యత్యేన చరిధయః జౌత్తరవేదికాః తేజః అదిత్యః సప్త
 మః వేదిః పఠివిధిమాడు తథాచకుఠిః కువ్యేవా ఆభితః చరిధయోధవన్త్యైతే
 త్సూర్యమేవ పురస్తాద్దోషాచింకరోతీతి తతపతే అదిత్యసహితాః సప్తవేదియోత్ర
 సప్తఛక్రోరూపాః । త్రిసప్తతిగుణాః సప్తవేదింకరి స్పృహకాః సమిధః కృతాః ద్వా
 చకమానాః పశుకాఃః క్రయేష మేలోకాః అపావాదిత్యః ఏతేనింకరి లోకవింశ
 తిదాసుముక్తేషు త్యేన భావితాః యద్వాసప్త సముదామ్నీరోదాదయోఽస్య యజ్ఞ
 స్య చరిధయః ఆసన్-భారతఖండేయగాధవంతి సముదామ్నాం చరిధ్యంతిః త్రి
 గుణాః సప్తఛక్రోపకాః సమిధకృతాః గాయత్ర్యాదీని సప్త అతిజగత్వాదీని స
 ప్త్యుత్వాదీని సత్తైరి ॥

౬. కుక్షయః క్షయః భాః (సప్తస్యా) అస్య బ్రహ్మద్వయ సప్తచరిధయః సన్ది
 చరిధిహిం గోలస్యాచరిధాగస్య యావతానూతేన చరిత్యేనంధవతి సచరిధిశ్చై
 యః । అస్య బ్రహ్మద్వయ బ్రహ్మాండాంతరగతలోకానాం వాసప్త చరిధయోధవ
 న్ది । సమద్రోఏక ప్రదుచరిత్రిసరణు సహితో వాయుర్దిత్వయః । మేఘకుండలం త
 తేష్ఠావాము స్త్రోతీయః పృష్ఠిజలం చతుర్థ ప్రదుచరివాయుః పశుమః । అత్యవ్రమా
 ష్మోధసంబంధవ్యుః సూతాత్మా స్యతేన్ద్రీయా ప్రదు ప్రతుప్న । ఏవమైకైకమస్యా చ
 రిచక్రసప్తాచరణావిధిశావిధి రహితై చరిధయోవిశ్లేయాః । (త్రిస్సప్తసమిధః తృ
 తాః) ఏకవింశతిః తదాధాః సామగ్యోద్యదాన్తి విశ్రుతిమకహత్ । లాభ్యాద్య
 ప్రజరణం శీలస్త్రిమేకాపామగ్ని పరమమాత్మత్వాత్ । దత్తేన్ద్రీయానికోకోకో
 క్షో, చక్షుః, చక్షుః, వానీకా, వాక్, పాద, వాన్తి, పానీయః ఉచ్యంతేతి,
 శబ్దవృత్తయాచరిధవంధాః పశుకమాత్మతాః కృతివ్యావృత్తే తోవాయురకాళమి

అపంచరూపాని చమిలిత్వాఽకభవన్తి । ఏవంసర్వామిలిత్వైకవిశేషా వస్త్యన్త్య
 బ్రహ్మైవచనన్త్యసమిధః కాలదానివిచ్ఛేదాని ఏతేహేమవత్సయాపాణి తు రత్నాని
 బహూనిఽస్తి తపోధ్యమ్ । (దేవాః) తదిదం యోనపురుషేణ రచితం యజ్ఞపురుషం
 పశుంస్వద్రచ్చరం సర్వైః శ్రావణంబహువిద్యాంః । (అవధ్యత్) ధ్యానెన
 బద్ధంతిరందిహయైశ్వరత్వేన కస్యాపిధ్యానంనైవబధ్నన్తి నైవమగ్నన్తి త్యన్తః॥

అష్టమీఋక్

ఋషిః శారణాగః ధన్వం అశ్వత్థం.

మౌనాతంఘ్రజ్జన్తుర్హిషిప్రోక్షన్ । పురుషజ్జాతమగ్రతః ।

తేనైవాతయజన్త । సాధ్యాఋషయశ్చయోః (ఋ. 2.)

అ! తం=ఆ, యజ్ఞం=యాగపాధనమయినట్టియా, అగ్గిరః=అరంభితుండు
 వారం=ఉత్పన్నమయినట్టియా పురుషం=శివుని, హిషి=మానసయజ్ఞ మునందు
 ప్రోక్షన్=సంస్కరించిరి అపగర్భితుడేమి. సాధ్యాః=బ్రాహ్మణులు యో=ఏ ఋష
 యశ్చ=ఋషులను (గృహ) దేవాః=(ఆ) దేవులు, తేన=అశివుడే అయజ
 న్త=(భగవంతుని) బూజించిరి. అగగ పరమాత్మకు శివాగ్మ్యుననుమిించిరి.

తా! యజ్ఞవిబుధులు మానసయజ్ఞ మునందు ముందుగనుడయించి తమతమ దేవా
 ములలోనుండెడి శివాత్మకుననుమించి భగవంతుని బూజించిరి ।

౧. య! అ! విద్యా! ధా! 'అష్టమీఋక్' తంయజ్ఞం బరోహిప్రోక్షన్-
 సాధ్యాఋషయశ్చయోః, ఇతి యజ్ఞం, యజ్ఞపాధనధూరం, తం, పురుషం, పశుత్వ
 భావయాయాపెబద్ధం బహిశాపి, మానసయజ్ఞే, హిషిన్ప్రోక్షితస్తు । శివ్యం
 అగ్రతః స్వస్థప్రార్థనార్థం పురుషంవారం, పురుషత్వోత్పన్నమ్ । ఏకస్మత్సర్వా
 మేవోక్తం-తస్మాద్విరావహాయితవిరాజో అధిశ్రావణఇతి । తేన, పురుషరూపేన
 పశువా, దేవా, అయజన్త, మానసయాగం నిష్పదితజన్తః । తేదేవా ఇతితపివో
 ద్యన్తే । సాధ్యాః, స్పష్టిపాధనయోగ్యాః ప్రజాపతిప్రాచూపాః తదేవమాలాః ఋ
 షయః, తున్తోద్రస్తావశ్చ, 'యో' సన్తి తేనశ్వేన అయజన్తః,"

౨. య! రాహు! ధా! "అగ్గిత్వయజ్ఞ కర్తవ్యం యజనీయకారితాత్వతః
 బహిశాగ్నైక పశ్యతిచద్యతే-ప్రధానం పశ్యత్ బహిశాగ్నైకావీతి పశ్యతివా
 మాని అగ్గితోహరం ఉత్పన్నం యజనీయ పాదధూరతం చతుర్థాం పురుషంబ
 ధ్విషి-పశ్యతామయోగ్యేతి తేన-దేవా-సాధ్యా దేవా ప్రోక్షన్ ప్రోక్షణాదీనం॥

సాధ్యమయ్యే తనదనా అంతయు తెలి. తెన్నప్రార్థన చతుర్ముఖమనవిహిమ-దనా
 సాధ్యమయ్యే అంతజన్మ-యోగముమర్వన్ యోగోపామదనోద్దేశిక ద్రవ్యత్యాగం
 యోగవిద్యుక్తం-యోగమునయ్యే. యోగోద్దేశ్యము యువయ్యే జ్ఞానిజ్యో-యోగకాం
 తె-తెనయధాత్వాన్యం అన్యాయననా వీరి. పరబ్రహ్మరూపాగ్నా సమర్పితవంశం-
 తదాశ్రయమంతానా నసాధ్యమయ్యే అంతజన్మపరమాత్మాగ్నా చతురూప చతుర్ము
 ఖ సానిమమర్వం దూపయజ్ఞ మమర్వమిర్వయ్యే. ప్రాణానర్థోహరణి స్ఫురణకా
 యః ఇత్యుపవాకప్రమాణత్యామనాన పిమిత్యాత్మానం యజ్ఞోతెతి క్రుతా అయ
 మర్వః. త్రిపంచిత్యః.

3. యుగి విద్యా! భా! "యజ్ఞం యజ్ఞసాధనభూతం తంభ్రువం చతుర్వభావ
 నయా యాపెద్ధం బహిషమానసే యజ్ఞే హుక్షన్. (ప్రార్థనవంశం. కీర్త్యమిర్వ
 త్రాహ. అగ్నితః సర్వమయ్యే త్వాన్యం భ్రువంతాతం భ్రువంత్యోహర్వత్వం. ఏతచ్చ
 ప్రాగవోక్తం తస్మాద్విరాడ బాహర విరాజో అధిభూయ ఇతి. తెన భ్రువయరూ
 పే. చతురూపా అయజన్. తూపయగం విష్ణుదితవంత ఇత్యర్థః. కతెదనా
 ఇత్యత్రాహ. సాధ్యః సృష్టిసాధనయోగ్యాః బ్రహ్మచరి వర్ధ్యతయా. తదమకూలా
 ఋషయోమన్త్రద్రష్టాన్య యోసంతి తెనచాన్యయ జంతెర్వధాన్.

౪. యుగి మర్వ! భా! "తంభ్రువం యజ్ఞసాధన భూతం చతుర్వభావ
 నయా యాపెద్ధం బహిషమానసే యజ్ఞే హుక్షన్ సాగ్నిత
 వన్త. (ప్రార్థనాదిభిః సంస్కారయజ్ఞ మమర్వన్. దనాః సాధ్యమయ్యే యే
 తెనర్వతేన పరమాత్మకా ప్రేతాస్సంతోయజన్. ప్రేతమిర్వయ్యే సర్వయోగ్య
 తామ సారణమనయజ్ఞం చక్రమిర్వయ్యే.

౫. మర్వ! మర్వ! భా! "యజ్ఞసాధన యజ్ఞశక్తః యజ్ఞం యజ్ఞసాధనభూ
 తంభ్రువం చతుర్వభావనయా యాపెద్ధం బహిషమానసే యజ్ఞే హుక్షన్ సాగ్నిత
 వన్త. (ప్రార్థనాదిభిః సంస్కారయజ్ఞ మమర్వన్. కీర్త్యం అగ్నితః సృష్టే త్వాన్యం
 తాతం భ్రువంత్యోహర్వత్వం ఏతచ్చ ప్రాగవోక్తం తస్మాత్ విరాడబాహర విరాజో
 అధిభూయ ఇతి. భ్రువయరూపేచతురూపా అయజన్ తూపయగం విష్ణుదితవంత
 కతెదనా ఇత్యత్రాహ యోసాధ్యః సృష్టిసాధన యోగ్యాః వర్ధితావరి వర్ధ్యతయా
 యేచతదమకూలా ఋషయః మన్తద్రష్టాన్ తెనర్వయజన్త.

౬. మర్వ! మర్వ! భా! "యజ్ఞసాధన (యజ్ఞం) యజ్ఞసాధన భూతం ప్రాచుర్య
 తం భక్తి-రారం భ్రువంత్యోద్ధం యజ్ఞం సర్వభూతం పరమేశ్వరం బహిషమాన
 సే యజ్ఞే హుక్షన్ సాగ్నిత వన్త. (ప్రార్థనాదిభిః సంస్కారయజ్ఞ మమర్వన్. కీర్త్యం అగ్నితః సృష్టే త్వాన్యం
 తాతం భ్రువంత్యోహర్వత్వం ఏతచ్చ ప్రాగవోక్తం తస్మాత్ విరాడబాహర విరాజో
 అధిభూయ ఇతి. భ్రువయరూపేచతురూపా అయజన్ తూపయగం విష్ణుదితవంత
 కతెదనా ఇత్యత్రాహ యోసాధ్యః సృష్టిసాధన యోగ్యాః వర్ధితావరి వర్ధ్యతయా
 యేచతదమకూలా ఋషయః మన్తద్రష్టాన్ తెనర్వయజన్త.

మృగపక్షిశ్చ ఈశ్వరేణ (తనదేవా) తనవరమేశ్వరేణ పునమేన వేదద్వారోప ని
ష్ఠాస్తే సర్వదేవమిద్యాంసుః సాధ్యాజ్ఞానినః ఋషయోమనః॥ ద్రష్టారశ్చ యేచాస్మ
మనుష్యాస్తం వరమేశ్వర మహావక్ష్యమామహమ్ । అనన కింపిథం సర్వమునుష్యాః వర
మేశ్వరస్య స్తుతిప్రార్థనోపాసనా పురస్కరమేవ సర్వకర్మానుష్ఠానం కుర్వంతిత్థి॥

సవమీబుక్.

మున్సి: నారాయణ: ధన్య: అనుష్ఠాన్

మః॥ శస్త్రాద్యజ్ఞాత్సర్వముతః + సమృతమ్మప్రకాశ్యమ్॥

జుహుగ్ంస్తాగ్ంశ్చక్రేవాయువ్యాన్ | అర్చన్యాస్తామ్మ్యాశ్చయే (ఋ.౮)

అ॥ సర్వహంకః = సర్వమ హామమ చేయుచునుండెడి, తస్మాత్ = అ
 యజ్ఞాత్ = మానసయజ్ఞమువలన పృథువాక్యం = జగత్కారణమగువీర్యము సంపూర్ణం =
 సంపాదించుచుదినది. తాన్ = అ ఆరణ్యాక్ = ఆరణ్యమునందు సంచరించునట్టిహం
 వాహువాక్ = అప్రవీక్ష్యమానందు సంచరించునట్టియు పశూక్ = ప్రాణులను చక్రే =
 చేసెను, యే = ఎ గాగ్రహ్యకృ = గాగ్రములయందు సంచరించెడి గవాక్షాదుః (గ
 లవో వానినిగూడ పృథించెను.

తా: పృథ్వి నా హామయ చేయబడుచుండెడి ఆహవాన యజ్ఞములనంద్ర,
కుచయిన భగవంతుడు గవాన్యవ్యాఘ్రచక్రాది సృష్టిని బ్రగన్తించివేసెను.

[illegible][illegible]

ప్రకృత్యు - యజ్ఞాత్ - యజ్ఞాదవశయాత్, తస్మాద్భుతమకాఖ్యసామ్యం వృష
తాజ్యం దధిమిక్రితాజ్యం వృషతాజ్యమితి యజ్ఞాదాః చదన్తి - జగత్కర్తారణా
జం ముక్తకోటిరక్తాంశం దీర్ఘంసంధ్యం సంజాతం - అత్యేవభద్రహంకారాది జనక
చేతుః ప్రకృతి సంయోజనాంత జగత్కర్తారణ భూతం దీర్ఘం వృషతాజ్యమిక్త్య
ప్రకృతేన చతుర్ముఖః తాన్ యజ్ఞభవము ఉత్పాదకాన్ జగూన్ గవాన్ చక్రేన్
సహ - తతః వాయువ్యాన్ వాయుమాగగామిషఃపక్షి సంఘాన్ అరణ్యాన్ వ్యాఘ్రా
దీన్ చక్రేన్ సహ - గాగ్రిహ్యేన్ యోగ్రిహుసంహరణ మాజాకలాదయస్సంతి - తా
న్ చక్రేన్ సహ - భగవత్కృతాలభ్యః చతుర్ముఖః వృషతాజ్యది మాక్షత్యస్పృష్టిం
కృతవాంతిభావః" ।

౩. యః విద్యాః । భా । సమకాలాత్ సర్వాత్మకః పురుషోఽయస్మిన్మన్తే
జనానుతేనోఽయం సర్వహం । తద్భూతాత్త్రాక్తామృతోఽస్తామృతసాద్యజ్ఞాత్వ
మతాజ్యం దధిమిక్రితాజ్యం సంధ్యం । సంజాతం । దధిరాజ్యంచ తేజోమూది భో
గ్యకాలం సర్వం సంజాత మిక్త్యః । తథా వాయువ్యావ్యాఘ్రే దేవతాకాన్ద్రాక
చక్రిష్టావరత్యా వృకుంశ్యచక్రి । ఉత్పాదితవాన్ । అరణ్యా వాంసాదయః తథా
యోచగాగ్రిహ్యగవాన్వదయస్తపిచక్రి । జగూవామస్తపిత్వ త్యాక వాయుదంష్ట్ర
త్వం యోచరాన్యోన్యైరసమాహ్నతే । వాయుః స్వత్యావ వాయువా అస్తక
క్షత్యాభ్యక్షః । అస్తక్ష దేవత్యాః ఖలునైకేషు । వాయువైత్యావృతాంతి । తే
ర్షితేయ తాన్మన్తం । (౩.౨౧.౩.) ఇతి ।

౪. యః పుష్కరేభాః । తస్మాద్భుతాత్ యజ్ఞవామక పరమాత్మకస్య కా
త్ - సర్వకాలము సర్వస్థానాదియైనది నీయాద్యంగ భావము । సంధ్యం । య
జ్ఞసంభోధనాత్ । యజ్ఞకాల కృతసర్వాదికం । వృషతాజ్యం । దధిమిక్రితాజ్యం చక్ర
వత్సర్వం జాతం । సంజాత స్వతః సర్వదేవాదులకర్త తాన్ సర్వాక చక్రిష్టాక
వాయువ్యా వాయుమాగగామిషః అరణ్యక అరణ్యభవా వరాహదీన్ యోగ్రి
హ్యః గాగ్రిహ్యః । అవాంతయ తాన్చచక్రేన్యోమాహ" ।

౫. కుక్షంతి మనః । భా । సర్వహం అనేయస్మిన్మన్తహం । తస్మా
ద్భుతమతేభాభ్యాత్ యజ్ఞాత్ వృషతాజ్యం దధిమిక్రితాజ్యం సంధ్యంసంజాత
తం దధిరాజ్యది భాగ్యకాలం సమాదిత మిక్త్యః । పురుషైరేతేషుః । తథాసపురు
షువాయువ్యావ్యాఘ్రే దేవతాకా తాన్ చక్రిష్టాక జగూన్చక్రి ఉత్పాదిత
వాన్ । అస్తక్ష దేవత్యాః ఖలునైకేషు । అస్తక్షస్య వాయుదేవ్య త్యా
వృకుంశావాయుదేవ్యః । తాన్ తాన్ యోచరణ్యాః । అరణ్యభవా వాంసా
దయః యోచగాగ్రిహ్యగవాన్వదయస్తాన్ జగూన్చక్రి" ।

౨. కుక్కయ దయా! థా! "(కస్తూర్ద్య) అప్యాథోవోత్పత్తి ప్రకరణకర్తృత్వం
 ("కస్తూర్ద్యజ్ఞాత్సద్వివాహవాది లక్షణాత్పురుషాత్ పురుషమతాత్పర్య
 పూజ్యత్వసోపాసాద్ త్వర్యత క్రిమతః పరబ్రహ్మణః పు. ౯) కస్తూత్ పరమేశ్వ
 రాత్ (సంభృతః పృథువాజ్యం) పృథుసేదనధాతుః పక్షాద్విసృజ్యన్తి క్షున్నీపుత్య
 దికారకమన్నాది వస్తుయస్మిక్ ప్రకృప్యత్, అజ్యంఘృతం మధుడుగ్ధాదికంచ పృథ
 దితి భక్ష్యన్నోపలక్షణమ్. అజ్యమితివ్యం జనోపలక్షణం, యావద్వస్తు జగతివరకా
 త తావత్పర్యం పురుషాత్పరమేశ్వర పామర్యా దేవజాతమితివోధ్యం. తత్పర్యమా
 త్వరేణస్వల్పం ౧౨ తేనైవ సమ్యగౌచితమస్తి. అతః సర్వైరవ్యదితైవాణాం పర
 మేశ్వర ఏవోపాసోఽవ్యత్యేతి. (పశూగంప్రాశ్నక్ర) యతరణ్యా వసస్థాః ప
 కనోయేద గ్రామ్యస్తాస్సర్వాస్స ఏవచక్రకృతవాన్తి. సచపరమేశ్వరో వాయు
 వ్యాన్ వాయుసహచరితా, సృష్టిశక్ర చకారాదవ్యా మ్సృష్టదేవధాదిః కీటప
 తంగాదీపవ కృతవాన్తి".

దశమీముక్.

ఋషిః సారాయాః ఛందః అమృతమ్.

మం॥౧౦॥ తస్మాద్వజ్ఞాత్సర్వమతః. ఋచస్సామానిజజ్జరే ।

ఛన్దాగంసిజ్జతే తస్మాత్ । యజుస్తస్మాదజాయత । (ఋ.౯.)

అ॥ సర్వమతః = సర్వమహామము కేయలమంచెడి, తస్మాత్ = అయి
 జ్జాత్ = యజ్ఞమునలప, ఋచః = ఋక్కులును, సామాని = సామలున్ను, జజ్జరే = అ
 యిమి. తస్మాత్ = అయిజ్ఞమునలప, ఛన్దాగంసి = గాయత్ర్యాది ఛందస్సులు, జజ్జ
 రే = అయిపవి, తస్మాత్ = అయిజ్ఞమునలప, యజః = యజుస్సు, అజాయతే = అయిపదిపి.

తా॥ మానవయజ్ఞ ముచే పీఠుడయిన భగవంతునిచే ఋగ్యజుర్సామ కేదము
 లును గాయత్ర్యాది ఛందస్సులును ఉపదేశించబడినవి॥

౧. య॥ అ॥ విద్యా! థా! "దశమీమాతా! తస్మాత్ యజ్ఞాత్ యజా
 స్తస్మాదజాయతః" ఇతి 'ఛన్దాగంసి' గాయత్ర్యాది స్పష్టమన్యత్ ॥

౨. య॥ రామా! థా! "తస్మాదితి ॥ సర్వమతః ॥ సర్వం అవిద్యార్థాన్ని
 తనోనుకుర్వతః యజ్ఞేపకుయాచం ప్రియతః తస్మాచ్ఛత్యుభయభూతం విద్యాయా ము
 డా - ఋగ్యజుః సామాని - సామవేదాశ్చ జజ్జరే - యోగిహృదం విదధాతితా
 ర్యం యోనై వేదాంశ్చ ప్రిహిణోతి తస్మాదితి భగవతా ఉపదిష్టా. వదా: ద్విష్టా

అమృతాని ధన్వాని చ జజ్ఞరే . ఏతస్మాత్ అస్త్రాగోతాతా ఇత్యర్థః । యజ్ఞస్త్రాస్మాదృతానాం తస్మాద్భూతానాం యజాః అపాదబద్ధః యజాః యజాన్వేదకృతాదబద్ధకృతృ యజాన్వేదకృతృ జాతాత - భగవత్కృపాబద్ధ చితుర్ముఖ బ్రహ్మణః తదానంతావేదానిగతా ఇత్యర్థః శ్రూయం విద్యమానా ఏవ అనంతభగవత్కృపా లభాఇత్యర్థః”

౩. ఋషి విద్యాని ధా । “సర్వమంతస్తస్మాత్ క్షుర్యోక్తాద్యజ్ఞాద్యుచః సామానిజజ్ఞరే । ఉత్పన్నాః । తస్మాద్యజ్ఞాచ్ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని జజ్ఞరే । తస్మాద్యజ్ఞాద్యజరత్య జాతాత”

౪. ఋషి మధ్యని ధా । “కించసర్వమంతః క్షోమితాత్ । యజ్ఞాత్ సర్వయజ్ఞాభాక్తుః । తస్మాద్ధరః ఋచః ఋగ్వేదాభి మాదిదేవా దేవాన్ జజ్ఞరే ఉత్పన్నాః । బ్రాహ్మణాతాశ్చేతి సర్వత్యాగః । ఏవంసామాని గాయత్ర్యాదీని ఛందాంసి యజాన్వేదాభిమాని దేవతా సమానాః అజాతాత”

౫. కుక్షయి తిహి । ధా । “సర్వమంతః తస్మాత్ యజ్ఞాత్ ఋచః సామాని చ జజ్ఞరే ఉత్పన్నాని । ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని జజ్ఞరే । తస్మాద్యజరత్యజాతాత ఋగ్వేదాస్సామభిక్షుర్యోభిక్షు విజాయజ్ఞాన సిద్ధిమ్”

౬. కుక్షయి దయాని ధా । “అపార్యత ఉక్తోవేదోత్పత్తి చ్చిరత”

ఏకాదశీముక్.

ఋషిః వారాయణః ఛందః అమృతః.

మం 161 తస్మాదప్యలజాయత । యేకేచోధయాదతః ।

గానోపాజ్ఞరైతస్మాత్ । తస్మాజ్జాతాలజావయః 160

అ తస్మాత్ = అమానసయజ్ఞ ముచయ, అప్య = అప్యమయ, అలజాయత = పుట్టిమి, ఉధయాదతః = ఉధ్యాభౌ భాగమయించు దస్తమయగం, యేకేచ = ఏకామయగంకో, (అదియమ పుట్టిమి) తస్మాత్ = అమానసయజ్ఞ ముచయ, గాన = గోక్షయ, జజ్ఞరే = అమానస, తస్మాత్ = అమానసయజ్ఞ ముచయ, అజావయ = మేకయ, గోక్షయమ, వారాయణ = పుట్టిమి.

తా । భగవత్కృపారమున వామానసయజ్ఞ ముచయ గత్యాని పుట్టి (తమరిం

౧. యి! ఆ! విద్యా! భా! “అగ్నే కాదశీమానా! శస్మాదశ్వా అజాయంత-శ-
సాత్తజ్జాతా అజావయః” । ఇతి । అశ్వవ్యతిరిక్తా గర్భభా అశ్వశరాశ్చయై కేచిదా-
ధ్యైః శోభాగ యోదధయోద్ధం తయూక్తాః సంతితేష్యవ్యవత్ అజాయంత । తథా
గామః ప్రజాశ్చావ యశ్చైతే సర్వేత్యుక్తవాన్” ।

౨. యి! రామా! భా! “శస్మాచ్చకుర్మఖ బహుశ్రామః అన్యాః మహాశేగ-
కాలివ్య స్తరంగజాతాః చకాశోకించ త్యుద్ధబోధకః । కించపి క. ఏకభాగదంతాః-చ
శ్వావయః ఉభయాదతః ఉభయతోదంతాః గర్భభాదయః గామః యజ్ఞీయావ్యాది హ-
విః ప్రిదాః ఏకసాత్తచకుర్మఖ బహుశ్రామః అజాశ్చావయచ్చజాతాః” ।

౩. యి! విద్యా! భా! “శస్మాత్సర్వోక్తద్యక్షాదశ్వా అజాయంత ఉక్తు-
వాన్- తథాయోకేచాశ్వ వ్యతిరిక్తాగర్భభా అశ్వశరాశ్చో భయాదత ఉక్త్యాః శో-
భాగయోదధయోద్ధం తయూక్తాః సంతితేష్య జాయంత । తథా శస్మాద్యక్షాద్దావ-
శ్చ జజ్ఞైర । కించశస్మాద్యక్షాద జాయంత్య జాతాః” ।

౪. యి! మధ్య! భా! “శస్మాత్ పురుషత్ అశ్వాః అజాయంత । యేక-
చ ఉభయాదతః । ఉచర్యభోదంతాః మమష్యద్యాః । గావోహ ధవసోపి తస్మాద-
వ జజ్ఞైర అజాయంతః అజాః ఛాగా అవయః కంబక్యసయం క్తవశమ తస్మాజ్జాతాః” ।

౫. కుక్షయి! మహి! భా! శస్మాత్ యజ్ఞాత్ అశ్వాః అజాయంత ఉక్తువా-
తథా యేకచా శ్వాతిరిక్తాగర్భభాదయోక్తశ్వశరాశ్చ ఉభయాదతః ఉభయో-
భాగయోదాంతా యేషంతే ఉభయదతః ఛాన్దసమ్ దీఘకమ్ ఉక్త్యా శోభాగ
యోదాన్తయూక్తాః సంతితేష్య జాయంత । తథాహస్సుటం తస్మాత్ యజ్ఞాత్ గామః
చజజ్ఞైర । కించతస్మాద్యక్షాత్ అజాయయః అజాః అవయశ్చజాతాః । మహిమకుభిర్వి-
జాయజ్ఞస్పిర్భుత్” ।

౬. కుక్షయి! దయా! భా! “(తస్మాదశ్వా) తస్మాత్సర్వశేవ్యర సామధ్యాయా చ
శాశ్వాస్తరంగా అజాయంత గామీశ్వరగ్భవకూశాం మిధ్యైశ్వాదీనా మస్త్రావా-
దేషా ముత్తమశుచి వత్స ప్రికాశాశ్చోయతారభ్యః (యేకవోధయాదత) ఉభ-
యతోదంత ఏషాన్త ఉభయాదతో యేకచిమభయా దతఉప్రేగదాభాద యేషై-
శ్చజాయంత. (గావోహ) తథాతస్మాత్పురుష సామధ్యాయా దవగావోధవయః కింనా-
శ్చెప్పియాదేద జజ్ఞైర జాతాని (తస్మాజ్జాతాఅజాః) ఏవమేవచాశ్చాగా అవయ-
శ్చ జాతాఉక్తువాన్ ఇతి విజ్ఞేయమ్” ।

ద్యావశీఘ్రికః.

ఋషిః నారాయణః. ఛందః అశ్టప్రకః.

మం॥ ౧౨॥ యత్పుగుప్తంవ్యదధుః | క్షత్రిభాష్యకల్పయన్ |

ముఖంకిమస్యకాబ్రాహ్మణ - కావ్రాహ్మణాపదాప్రచ్యతే. (ఋ॥ ౧౧.)

అర్థము. యత్ = ఎవ్వడు, పుగుప్తం = పురుషుని వ్యదధుః = భౌతికచరిత్ర (అర్చకుడు), కతిభా = ఎన్ని ప్రకారములచేత, విశాలప్రయోగం = భావించిరి, అస్య = ఈ పురుషునికి, ముఖం = ముఖము, కిం = ఏది, కావ్రాహ్మణ = కావ్రాహ్మణులు, కా = ఏది, ఊహ = ఊహలు, కా = ఏది, పాదా = పాదములు, ఉచ్యతే = (భావించబడినటులు) చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ మానసమర్థమునందు భావించబడిన పురుషుని కెఱువది ఏమి యన అనవలయుగా భావించబడినవని ప్రశ్న చేయుటచున్నది.

ఈ ఋక్కు మొదలగు నాలుగు ఋక్కులును సృష్టివిషయములగు ప్రశ్నోత్తరములగు దిగవలన వ్రాయబడిన భాష్యకరకాలు వ్యాఖ్యానమునకు జేసియున్నాడు. మూడు నాలుగు ఋక్కులు వారి వ్యాఖ్యానమునకు సరిగానున్నట్లు గమనించినను ఒకటి రెండు ఋక్కులలో క్షేపమున్నది. ఎట్లనిన - భగవంతుని ధ్యానించిన సమయమునందు ఏయే ప్రకారముగా ధ్యానించిరి. ఏది ఏయే అనియవయినవో అని ప్రశ్నార్థకమున ఈ ఋక్కు తాత్పర్యముయియున్నది. ఉత్తరాధికాశమునందును ఋక్కు తాత్పర్యముగూడ ఇందుకనుగుణముగా నుండవలయును. మిగిలిన రెండు ఋక్కులయందుండు వచనక్రమము బలముచే నీ రెండు ఋక్కులను సృష్టివిషయముగా యోజించువారివత్తముగనున్నను ప్రశ్నార్థకమున మొదటి ఋక్కుయొక్కయు, అందుకు త్రైతీయముగ రెండవ ఋక్కుయొక్కయు, తాత్పర్యముననుసరించి మూడు నాలుగు ఋక్కులయొక్క తాత్పర్యముగూడ అనయవత్ప్రభావముని మా చే నాయబడినది. ఇట్టి తాత్పర్యమునె గుంటూరుపురమునందు శ్రీమత్పరమహంస బాలసూరహృదయ బ్రాహ్మణులవారు బోధించియున్నారు. ఈవత్తముందును మూడునాలుగు ఋక్కులయందుని వచనక్రమములకు ప్రథమాధ్యాయోజనముగ జేసియు ఈయుదాహరించబడిన భాష్యవట్కాములో విశేషిస్తాయను లేదనునదియొకటియు క్షేపముని ఎంచవత్తును. ఇందునుగూర్చి నీతియందు వ్రాయబడు అంశములకాలోచించి యచార్థము మాన్యుచే గ్రహించవలెను.

౧౧ యః పః విద్యాః ధాః అథద్యాదకీహసా "అత్తురుమం కాతూయాతా
దాత్ర్యేతే" ఇతి । పశ్యోత్తరయాశేణ బాహ్యదాదిస్సప్తీం వత్తమరీ బ్రహ్మదాది
నాం పశ్యో ఉచ్యతే । ప్రహవతేః ప్రాచూపాదేనాః యత్ "యదా, పురుషం
విరాదూహిం, వ్యుదధుః" సజ్జ-రైవోత్పాదితవంతః । తదానీం కతిధా కతిధిః । ప్ర
కారైః "వ్యుకల్పయన్" వివిధంకల్పితవంతః । ఏషసామాన్యరూపః పశ్యోః । ముఖం
ఃవిశ్యాద దోవిశేష ప్రక్షాః"

౨౧ యః రాజాః ధాః "అథయజ్ఞాది కర్మామస్తాత్పేధూతే బ్రాహ్మదాదిస్స
ప్తీహసాః అత్తురుమం వ్యుదధంతి - యత్ - యదాపాధ్యాదేనాః పురుషం చతుర్ము
ఖంవ్యుదధుః - వరుత్వేనకల్పితవంతః - కతిధావ్యుకల్పయన్ - తస్య అవతాపాః కతిధా
కతిప్రకారాః అకల్పయన్ - కల్పితవంతః - అస్యభ్రురుస్స ముఖంకిం కాచూకాః
ఉపాకాపాదా కాంతి పశ్యోఃకృతాః"

౩౧ యః విద్యాః ధాః "పశ్యోత్తరయాశేణ బాహ్యదాది స్సప్తీం వ
త్తం బ్రహ్మదాదినాం పశ్యో ఉచ్యతే । పశిహతేః పాగిరూపాదేనాః యద్యదాత్ర
యవంవిరాద్ రూపంవ్యుదధుః సంత్రైవోత్పాదితవంతస్త దానీంకతిధాకతిధిః పర
కారైవ్యుకల్పయన్ । వివిధంకల్పితవంతః । అస్యభ్రురుస్స ముఖంకిమానీత్ । కా
కాచూ అథాతామ్ । కాతూయా । కదపాతాపుద్యతే । పశ్యమంసామాన్యరూ
పః పశ్యోః పశ్యమృతం ఃవిశ్యాదివా విశేషవిషయాః ప్రక్షాః"

౪౧ యః మర్షాః ధాః "అత్తురుమం యంపురుషం వ్యుదధుః । ఇత్యేత్యే
స్థానీతవంతః తంకతిధాఋత్సంఖ్యక బాహ్యదాద్యుత్పాదికీయ దవయవత్సవ్య
కల్పయన్ వ్యుచితయా । తదేవప్రస్తావ్య విప్యతోతి । ముఖమితి । అస్య త్రి నా
రాయాస్య ముఖంకింసోత్పాదక మిత్యుచ్యతే । ఇత్యాది ప్రప్తవ్యమ్ । గజరత్ర
శివ్యం సమాధితై బాహ్యుగఇతి"

౫౧ కుక్షయః మనీః ధాః "పశ్యోత్తరయాశేణ బాహ్యదాదిస్సప్తీం
త్తం బ్రహ్మదాదినాం పశ్యో ఉచ్యతే । పశిహతేః । పాగిరూపాదేనాః యద్యదాత్ర
యవంవ్యుదధుఃకాలేనోదపాదయాశేధాకతిధాకతిధిః పశికారైవ్యుకల్పయన్
వివిధంకల్పితవంతః । అస్య భ్రురుస్స ముఖంకిమానీత్ కింకాచూ ఉపాకాపాదా
ఇచ్చాదా ఉచ్యతేపాదాపనీ హస్తాదివ్యభాగాః"

౬౧ కుక్షయః దయాః ధాః " (అత్తురుమం) యద్యదాదితరం తూర్వో

౧. యో! అ! విద్యా! భా! " అభక్తియోదాదీమహా! బ్రాహ్మణోస్య-అహం
యత, ఇతి! యోఽయంబ్రాహ్మణాతి విశిష్టః పురుషః సోఽయం 'అస్య, వీజావ
తే, 'ముఖమానీత్, ముఖాదుత్పన్న ఇత్యర్థః యోఽయం 'రాజవ్యః, క్షత్రియజా
తిః సభామత్యేన నిష్పుదితః, బాహుభ్యాముత్పాదిత ఇత్యర్థః । తత్, తదానీం,
యాద్రజావతే! ఊహ, తమాసః 'వైశ్య' సమృన్నః ఊహభ్యాముత్పన్న ఇత్యర్థః
తథా । 'పద్మాంతంకూద్రోః, ఉత్పన్నః! ఇయంచముఖాదిభ్యాంబ్రాహ్మణాదీనా ముత్ప
త్తిః, సప్తమకాండే సముఖసీత్సృకం నిరమమితత్వాదా విస్పష్టమాహ్నతా । అ
తః పశ్యోత్తర ఉభేపి తత్పరత్యేనైవ యోజనీయమ్!

౨. యో! రామా! భా! "అస్య చతుర్ముఖబ్రహ్మణాబ్రాహ్మణముఖమానీత్ ముఖ
స్థానీయోధవత్ బ్రాహ్మణః అస్యముఖాక్షార ఇత్యర్థః - బాహురాజవ్యః కృతః
అస్యబాహుస్థానీయః రాజవ్యః క్షత్రియః కృతః-అస్య బాహ్వ్యః క్షత్రియోజాత ఇ
త్యర్థః । ఊహారదస్య యద్వైశ్యః-తత్ తథా అస్య ఊహాస్థానీయోవైశ్యః అ
ర్థకృతః-అస్య ఊహ్యః, వైశ్యజాత ఇత్యర్థః-పద్మాంతం కూద్రోజాతః-అస్య
పాదాభ్యాం కూద్రోజాతః ఉత్పన్నః చతుర్ముఖ శరీరకాని ద్విధనారాయణ ము
ఖబాహుపాదభ్యః యజ్ఞనిర్వర్తకః చత్వరోఽన్తః ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః!"

౩. యు! విద్యా! భా! " ఇదానీంశ్చార్యోక్తవాం పశ్యామామత్త రాణి గ
ణాయతి । అస్యవీజావతే! బ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణత్వజాతి విశిష్టః పురుషోముఖ
మానీత్ । ముఖాదుత్పన్న ఇత్యర్థః । యోఽయం రాజవ్యః క్షత్రియత్వజాతిమాన్పు
రుషః । బాహుభ్యాః, బాహుత్వేన విష్పుదితః! బాహుభ్యాముత్పాదిత ఇత్యర్థః తత్
దానీమస్య వీజావతేర్యమామా తమాసోవైశ్యః సంపన్నః । ఊహభ్యాముత్పన్న
ఇత్యర్థః! తథాస్య పద్మాంతం పాదాభ్యాం కూద్రః క్షూదిత్య జాతిమాన్పురుషోఽ
జాయత । ఇయంచముఖాదిభ్యాంబ్రాహ్మణాదీనాముత్పత్తిర్వికాః సంహితాయాంస
ప్తమకాండే సముఖస్త్రీసృకంనిరమమితత్వాదా విస్పష్టమాహ్నతా! అతః పశ
్యోత్తర ఉభేపి తత్పరత్యేనైవ యోజనీయమ్!

౪. యు! మధ్య! భా! "అస్య పురుషవాహ్నపారమర్శముఖముఖాత్ముఖ
మిత్యాదిప్రధమాపదివమ్యర్థే! బ్రాహ్మణా బ్రాహ్మణాత్వమభిమానీబ్రహ్మ బ్రాహ్మణ
జాతికృ అనీత్-బాహురాహుభ్యాంరాజవ్యఃక్షత్రియః క్షత్రియ జాత్యుత్తమా
భిమానీ నామాయదాదీ! అవాంతరాభిమానీ స్వామంభునముఖక్షత్రియజాతికృ
తఃజాతః! ఊహాఊహభ్యాంవైశ్యః వైశ్యజాత్యుత్తమాభిమానీవసుః అవాంతరాభిమానీ
వాస్తుదవతా! వైశ్యజాతికృ అవాంతరపద్మాంతంకూద్రో కూద్రోజాత్యుత్తమాభిమానీ

అప్రసేదతా సమానాన్య । అనంతరాభిమానీ కృత్యాభ్యుదయతామాదృ జాత
కృత్యాభిమానమ్

౫. కుర్లయి నయః! భా! "అహోర్వీక్ష పరిశోక్తరాజ్యాహ । హోహ్యం
చిన్మత్వకారి విశిష్టః పురుషోఽస్య పరిహరతేమూఢాహునీత్ ముఖాదుత్పన్న ఇ
త్యర్థః । రాజన్యః క్షత్రియత్వకారి విశిష్టః పాపచూఢకః పాపం త్యేన నష్టుదితః ।
తత్తదానమస్య పరిహరతే యత్ యాత్రాయా తద్రూపోనైక్యః । సత్పున్నః తా
యాభ్యా ముత్పాదిత ఇత్యర్థః తథాస్య చిచ్ఛాన్యం కూదృత్వకారిమాన్ పురుషాహ
యత్ ఉత్పన్నః"॥

౬. కుర్లయి నయః! భా! "(ప్రాత్యహోఽస్య.) ఆస్య పురుషస్య ముఖం
యేనీద్యాదయోముఖ్యునాః సత్య భావనోపదేశాదీని కమలాదీన సన్నితేభ్యో
బాహ్యైరా అనీదుత్పన్నో భవతితి । (రాజనారాజన్యః కృతః.) బలవీర్యాది లక్ష
ణాన్వితో రాజన్యః క్షత్రియత్వేన కృతః లక్షైస్త అనీదుత్పన్నో భవతి । (తాయాతద
స్య.) కృషీశ్యాపారా దయోగుణా మధ్యమాప్రేభ్యోచైశ్యోవశ్యోహోఽస్య పురుష
స్యో పదకాదుత్పన్నో భవతితి నేద్యమ్ । (చిచ్ఛాన్యం క్షూద్రం) చిచ్ఛాన్యం పాప
న్నియ నీదత్వమధ్యాక్షాదమధిత్వాదిగుణైశ్చ; కూదృః సేవాగుణవిష్టః పరాధీనక
యా పరిహరతామానోఽహయత్ జాతఇతి నేద్యమ్ । అహోర్వీక్షపరిహరణాని వర్ణాకృ
మ పరికరనేపక్ష్యైః । ఛట్టః లక్షణో విటః ౧ । అష్టాభ్యా-అ-౩-పా-౪-ఇతిమా
త్రేణ సామాన్యకారే త్రియోబకారాని ధీమన్తే"॥

చతుర్దశీముక్.

ముషిః శారాయణః ఛట్టః అశ్వపుత్.

మం॥౧౮॥ చంద్రప్రమామనసపోజితః । చక్షోఃస్ఫూర్త్యలబాయత్ ।

ముఖాదిప్రేక్షాన్విశ్చప్రాప్తిగార్వాయురబాయత్ । (ము-౧౩.)

అ! చంద్రమాః=చంద్రుడు, మనసః=మనస్సుగా, జాతః=అయెను. స్ఫూర్తః=
స్ఫూర్తము, చక్షోః=చక్షుస్సుగా, అబాయత్=అయెను. ఇత్తోశ్య=ఇత్తడున్ను,
అన్విశ్చ=అన్వియ. ముఖాత్=ముఖముగా, (అయెను) వాయుః=వాయువు, ప్రా
ప్తిగా=ప్రాప్తిగా, అబాయత్=అయెను,

భా! ఈ మానవశబ్దమునందుభావించుటచేత పురుషునకుచంద్రప్రేక్షామునస్సుగా

మార్గము చక్షుశ్చగా ఇద్దాగ్నియై ముఖముగా, వాయువు ప్రాణముగా భావింపబడినది.

౧. యః ఆ విద్యాః భాః “అథచతుర్దశీకానాం చంద్రమానుసాచారః పాణిదాద్యాదుర బాహుత ఇతి । యథాదధ్యాదిద్రవ్యాణిగ వాదిపకపః ఋగాదిచ దాః బ్రాహ్మణాది మనుష్యైశ్చరస్మాదుత్పన్నాః, ఏవంచంద్రాదయోదవా అపిరస్మాదవోత్పన్నాః । చక్షోఃచక్షుషః”

౨. యః రామాః భాః అథసర్వలోకోపకార స్పష్టికానాం చంద్రమానుసాచారఇతి । అస్యచతుర్ముఖ బ్రహ్మణః మతపః చంద్రమాః సర్వజవాహ్లాదకశ్చన్ద్రః । బాతః-చక్షోరితియావంధాండసం- చక్షుషః నెత్రియోః- సూర్యః సర్వవస్తు పరికాశక అదిత్యః- బాతః-ముఖాదిద్రవ్యాన్నిశ్చకాతః స్పష్టాః-పాణిదాద్యాయురబాహుత- సర్వప్రాణిప్రాణసహాకుర్యాదురత్పన్నాః”

౩. ఋగ్ విద్యాః భాః “యథాదధ్యాదిద్రవ్యాణిగవాదయః పకపః ఋగాదివేదా బ్రాహ్మణాదయో మనుష్యైశ్చరస్మాదుత్పన్నా ఏవంచంద్రాదయోదవా అపిరస్మాదవోత్పన్నా ఇత్యాహ । పరిబాపతేచ్ఛవస స్పృశాకాచ్యంద్రమాబాతః । చక్షోశ్చచక్షుషః నూనోఽపి బాహుత । అస్యముఖాత్ ఇద్రిగ్నిశ్చ రవాత్రుత్పన్నా అస్యప్రాణాద్యాదురబాహుత”

౪. ఋగ్ మధ్యభాః “చంద్రమాః మతపః సకాశాజ్ఞాతః । చక్షోచక్షుషః విస్వాన్నామక సూర్యః । అగ్నిః చైక్వావరాభ్యాగ్నిశ్చ । వాయుః పరిభాసవాయుచ్చ అబాహుతేతి స్వరక్రిసంబంధః । కించలోకా అత్యంత స్పష్ట ఇత్యాహ”

౫. కుక్లయః పహిః భాః “యథాదధ్యాది ద్రవ్యాణిగ వాదయః పకపః ఋగాదిచ దాః బ్రాహ్మణాదయో మనుష్యైశ్చరస్మాదుత్పన్నాః । ఏవంచంద్రాదయోదవా అపిరస్మాదవోత్పన్నా ఇత్యాహ । మతస్పృశాచ్యంద్రమాః బాతః చక్షోః చక్షుషః సకాశాత్సూర్యః అబాహుత వాయుః పాణిశ్చకోత్పాత్కణాకాద బాహుత ముఖాన్నిరబాహుత”

౬. కుక్లయః దయాః భాః “చంద్రమానుసాచారకాశ్యైశ్చతుర్ముఖమత సామన సహితాత్సాచార్యైశ్చంద్రమాబాత ఉత్పన్నోన్తి । తథాచక్షో కోశ్చాదిర్మయాత్సూర్యో అబాహుత । ఉత్పన్నోన్తి । (కోత్పాత్కణా) (కోత్పాత్కణా) అబాహుత

చాళాకో చభాతృత్వ మస్తి । వాయుమయోద్వాయురుత్పన్నోస్తి । హృస్వసర్వ
స్థితోఽసి చోత్పన్నానిసస్తి । ముఖామృత్యాక్ష్యోర్విర్యయా దస్మిర జాయతోత్ప
న్నోఽస్తి”

వచ్చుదశీయుక్.

ముఖిః కారాయణ ఛందః అనుష్టుప్.

ముం॥౧౫॥ నాభ్యాఽసీదస్త్రస్త్రిక్షమ్! క్షిప్తాః ద్యాస్సమవ రతప్రద్యాస్య
ముఖాద్విర్జిత్రోత్రాత్ । తథాలోకాగ్ంలకల్పయః॥ (ము.౧౪.)

అ! అస్త్రక్షం=అస్త్రక్షలోకము, నాభ్యాః=నాభిగా, అసీత్=అయిను,
ద్యాః=ద్యులోకము, క్షిప్తాః=కింఘ్నగా, ముఖాఽనుకార=చిహ్నలింగాంచెను, ధూ
మిః=ధూలోకము, వచ్చ్యాం=పాదములుగా, (చిహ్నర్తించెను) దిశః=దిక్కులు,
కోత్రాత్=కర్ణములుగా (ప్రవర్తించెను), తథా=అప్రకారముగ, లోకాన్=
లోకములను, అకల్పయన్=భావించిరి

తా! ఈచానసంక్షయమునకు ప్రయత్నము కార్యలోకములాయో అంశమును
అంశ భావించుచుండినది

౧. యి! అ! విద్యా! భా! అభినవచ్చుదశీమహా! నాభ్యా అసీదస్త్రక్షం
అకల్పయన్’ । ఇతియథాచాప్రస్తాదుత్పన్నాః । తథాలోకానవ్యస్త్రక్షాదీన్
చిహ్నావతే నాభ్యాద్యవయవాత్ అకల్పయన్ ఉత్పాదితవస్త్రా!'

౨. యి! రాహు! భా! అవిద్యవారాయణ శరీరధూరవకుర్ముఖ బ్రహ్మణ.
భూమ్యస్త్రక్ష చతురళలోకా కల్పితాః - ఇత్యాది నాభ్యా అసీదితి - భగవచ్చరీర
ధూర చతుర్ముఖ బ్రహ్మణః నాభ్యాః నాభిరంతరిక్షం సకాశం ఉత్పన్నమాసీత్ -
క్షిప్తాఃకిలోర్వి ఇత్యర్థః ద్యాః స్వర్గం ఉచ్ఛ్వాసాగ్రస్థ సప్తలోకాః సమవతార-
ఉత్పన్నా అభూవన్ - వచ్చ్యాంధూమి ధూరాద్యభోభాగస్థ సప్తలోకాః నా
తాః (కోత్రాత్ కోత్రోర్వి) దిశః అప్రదిశః వివికృతాతాః । తథాలోకా
గ్ం అకల్పయన్ సప్తస్థపాదివిభక్తలోకాన్ కల్పితవా విర్జ్యన్తః । సప్తావరణము
క్రమంతోటి బ్రహ్మచిహ్నస్థిః చరణానుచితాక్షాతాఅందంత వతితా సర్వసృష్టిస్తు
అవయవభావముగ శరీరవకుర్ముఖాక్షాతా, ఇతిభాష్యే

3. ఋషి దివ్యః భాః "యథాచక్షాదీప్యోజావతేర్మనః పరిధృతిభ్యోః
అకల్పయం ప్రధాంతరిక్షాదీన్ లోకాన్ప్రజావతేర్మాభ్యాదిభ్యోః దేవా అకల్పయన్
ఉత్పాదితః" అతేవదర్శయతి । నాభ్యాః పరిజావతేర్మాభేరంతరిక్షమావీత్ ।
శిష్టాః శిరసాద్యాః సమవతాత్ ఉత్పన్నాః అస్యవచ్చ్యాంపాదాభ్యాం భూమయ
శ్చన్నాః । అస్యశ్రోత్రాద్విక ఉత్పన్నాః ।

౪. ఋషి మధ్యః భాః "నాభేష్వకాకాదంతరిక్షం । శిష్టాః శిరసః త్రి
లోకవివక్షయాలోకాన్ భగవదంగసృష్టుత్వ ముక్తం చతుర్దశలోభిష్పయా । లోకా
నాం భగవదంగసృష్టుత్వ ముచితధేతి । వచ్చ్యాంభూమిరిత్యాదిలోకాన్ పాదా
భ్యాది చతుర్దశలోకాన్ భగవత్పాద మూలావ్యంగజాతత్వేన అకల్పయన్ వ్యచిం
తయన్ ।

౫. కుక్షయః మహీ భాః "యథాపరిజావతేర్మనః పరిధృతయశ్చస్త్రాః దీవ
కల్పయన్-తథాప్రక్షాదిలోకా నిత్యానానాభ్యోః పరిజావతేః నాభేః సకాశత్
అన్తరిక్షమావీత్ । శిష్టాః శిరసః ద్యాః స్వర్గః సమవతాత్ ఉత్పన్నాః అస్య
వచ్చ్యాం పాదాభ్యాం భూమయశ్చన్నాః శ్రోత్రాద్విక ఉత్పన్నాః శిఖాతేనోక్తం
విధివాలోకాన్ భూరాదీన్ ప్రజావతేః సకాశాదికల్పయన్ కల్పితంతః ఇంద్రా
నాశ్చకాః కాలాఇతి శేషః" ।

౬. కుక్షయః దయా భాః "నాభ్యాః అస్యపురుషస్యనాభ్యాః అవకాశ
మయాత్సమర్థ్యా దన్తరిక్షమత్పన్నమావీత్ । ఏవంశిష్టాః శిఖావయక్తమ సామ
ర్థ్యాప్రకాశమయాత్ (ద్యౌః) మూర్ఖాదిలోకః పరికాశాత్మకః సమవర్తతసమర్థ
మత్పన్నస్సకాశతాతే । (వచ్చ్యాంభూమిః) పృథివీకారగమయాత్సమర్థ్యా త్వర
మేక్యరేణ భూమిధరణియత్పాదితాన్తి జలంబ । (దిశశ్చో) కర్ణాకాశ కారణమ
యాత్రేవదిక ఉత్పాదితావన్తి । (తథాలోకాం. ౨. అకల్పయన్) తథాతేనైవ
చరికారేణ స్వస్థాకకారగమయాత్సమర్థ్యాదన్యావృత్వాన్ లోకాన్స్త త్రిష్టా
విరజగ్గయాశ్చదాభాన కల్పయత్వరమేక్యర ఉత్పాదితవాన్తి" ।

పోషణీయం.

ఋషిః. సారాయణః. ఛందః. అనుష్టుప్.

మం॥ ౧౬॥ వేదాహమైతమ్మృగమమ్మహాన్తమ్ । అదిత్యవర్తన్తమివసుపా
రమ్ । సర్వాణిమాపాణినిదిత్యధీరః । నామానిక్షృత్వాభివదన్యదాస్తే ।
అ॥ సర్వాణి = సమస్తమన్నయినటువంటి, యాపాణి = మౌరవములను, నిదిత్య =

రచించి, వాచుని = వాచుమను, కృత్య = చేసి, అభినవ = పోషణమును, ధీర = ధీమతము, యత్ = ఏమరచుకొనును, అస్త = ఉంచుకొనెడి, మహాంతం = మహావృత్తిమయవర్ణము, అదిత్యుగళం = అదిత్యునియొక్క కాంతివంటికాంతి గలిగియున్నది, తమనః = మృత్యువునుదలచుకొని, అంతర = అంతరమునున్నటువంటి, ఏకాంతము = ఈమరచుకొనును, అంతం = నీచ, నద = (ధ్యానముచే) నెలను కొనుచున్నాము.

తాటిమరచుకొనును వాచుమనుమను పులిచి ధీమతముయందున్నాడో అదిమహావృత్తిమయ వృక్షగోచరమునగునీ మరచుకొనును ధ్యానముచే చరిసికొనును న్నామి.

౧. యాచరిత్యాధిభాషా. అభినవతీతానా. నదానామతం - అదాస్తే, ఇతి యథోక్తవిరాడప్రయధ్యానమత్యైవ ప్రతిపాద్యతే. ఇత్రమస్త్రీదస్తాస్యతీయం ధ్యానానుభవం పశ్యతామః 'యత్' యాప్రయమ 'సర్వాణియాచాణి' దమమయ్య శరీరాణి, ఇతి స్త్రీ వికేతానిష్యుద్ధ, 'వాచుని' చ దేవో2యం వసురయమిత్తా దీని, శృత్య 'అభినవ' తైర్వామభిరభివో వ్యవహరక, 'అస్త' ఏకం, 'త్రయం' విరాజం, మహాస్తం' సర్వసంకేతాధికం, 'అదిత్యుగళం' అదిత్యువక్ పశి కాళమానం, 'నద' 'అనం, వాచామిధ్యానక సర్వదా అనుభవామిత్త్యధః. సదప్రయమ తమనః పార, అక్షానాత్పరస్తాద్యర్తతే! అతోనుయవాస్త్రోవిదేశ రమితై - ధైరవభవమయకర్మవిత్త్యధః, 1

౨. యా రామా! భాషా. అనంఅనంశబ్దవాద్యః పశ్యగాత్మానాః-ఏ తంఅలక్ష్మినితిగ్గ-: అలక్ష్మినిత్యాంతిగ్గ ఇత్యాద్యంతర్యామి రాత్మానామిషు పశ్యసిద్ధం-మహాంతం అధికం సర్వదేవభోగ్య అధికంప్రయమం మరచుప్రయమం శ్రియావతిమ. తమనస్తుపారపశ్యతిమద్భుత్య పారభూతే అనధిభూతే, మరచుచేదవిద్యమానం ఆదిత్యుగళం అదిత్యుగళ సూర్యుగళ బలః. కాంతివకాంతిర్యుగళ అదిత్యుగళం - దివి సూర్యమహాపశ్యతి ధివయ్యగమదుత్తితా, యాచిభాష దృతిపాపాగ్ధ్యాసప్రయమ మత్యుక్తః. ఇతియగ మదుచిత మత్యుమసూర్యకాంతి మయ్య దివ్యమంగళ విగ్రహ యాస్తం మరచుచేదస్తామిషం. ధీరః ధియాక్షానా మదుచ్యుమిషమతీతి ధీరః పశ్యగాత్మ శబ్దవాద్యః - యాక్షానీకరణ కేవలై భూటమయం దమనామనా ఇతి. యత్ - యాక్షానీకర్మమయత విషయకదయాపాతోః సర్వాణియాచాణి, పృష్ఠేయవకార భూతవిద్యభూతానాం యాచాణిచిదిత్య తైర్తక్మ-ర్యామసంకేత దమనామయది యాస్తే పృష్ఠేయవాచామిషవాద్య-ధాతామతా తూర్వ మలక్ష్మిమద్భుతం పశ్యసిం

చాంతరిక్ష మధోనునః ఇతి త్తూర్వచిన్మూకల్యామసారెణ నామరూపం భూతానాం
కృతానాం చక్రివంశం | ఐదశద్వైధ్యపాదౌ ఐదాదీనాం చ కారస ఇతి | తాదృశా
ధికార యోగ్యఇన్ద్రాదితీహన్ దృష్ట్యిన్ద్రాదిదృష్ట్యాది నామశ్చకరోత్ - తూర్వకల్యా
మ సారెణ సర్వభూతానాం నామరూపకరణాదికం కృత్వా అభివదన్ - యిత్ -
యోస్మాత్ - లోకవ్యవహారార్థం తత్తన్నామభి ప్రాప్తాప్తదాధాన్ స్వయీశ్వర
స్య | పరమాత్మా అస్తేతం తూర్వోక్తయగపదుదిత సహస్రాదిన్ద్రకాంతి విశిష్ట
శ్రియః పరిమయోతమ - ఐదశానాతి సాక్షాత్కరోతి - సహస్రనామస్తావకాల ఏ
వమాక్షయోగ్యభవతిత్తుక్త రణావ్యయః" |

ఈమంత్రము యుగ్యదమలోను కుక్షయదర్శదమలోను లేదు.

న ప్రదశీయిత్.

ఋషిః నారాయణః ఛందః అశ్టమ్యుక్.

మం॥ ౧౭॥ ధాతాపురస్తాద్యముదాజహరః | త్రైక్షణ్యవిద్వాన్ప్రదిక్షకృతశ్శ్రీః
తమ్మవంత్రిద్వాన్ప్రమ్మితఇనాభవతి | నాన్యః పద్ధతాయనాయవిద్యతే |

అ | పురస్తాత్ = తూర్వకాలమునందు, ధాతా = పశ్చిమపురమునకు, యం =
ఏవరమేశ్వరుని, ఉవాచచర = పోతించెనో, చక్రిన్ = నాలుగయినటువంటి,
చక్రికః = చక్రములయందుండెడి పోతులను, చక్రివిద్వాన్ = లెప్పుగచెలిసికటువంటి,
త్రైక్షణ్య = ఇంద్రుడు, (ఏవరమేశ్వరుని చక్రికాకించుకొనెనో), తం = అవరమేశ్వరుని,
ఏవం = ఈచక్రికారముగ, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడు, ఇహ = ఈజన్మమునకు, అ
మృతే = మరణరహితుడు, భవతి = అగుచున్నాడు, అయినాయ = హెచ్చపాత్రిక
లకు, అన్యః = ఇతరమయినటువంటి, పద్ధాః = పాద్ధము, వదిద్యతే = లేదు |

తా | పశ్చిమపురమునందునధార ఇంద్రుడుయెడలను క్షామలు తూర్వకాలము
నందు ఏవరమేశ్వరుని ధ్యానముచే చెలిసికొనెనో అవరమేశ్వరుని చెలిసికొనిన పురు
షుడు హెచ్చమునుబొందువనియు హెచ్చపాత్రికేవరమేశ్వరునిధ్యానముకంటె ఇతర
పాదనములేదనియు భావము |

౧. యి అ విద్వాః భా | అభవ ప్రదశీకరణా . ధాతా .

వ్యుత్తే ఇతి 'ధాతా' ప్రకాశతి. యం' విరాడప్రథమం, 'ఉచావహర' ధ్యాయ-కావచకారాధ్యం పర్యవసితాన్ - చరన్త్రీ; పరిధిః చతుర్విధానానాం స
 పాప్తప్రాసేష, పరిచిత్వాత్' ప్రకర్షణవాచక, 'ఆక్రమ ఇద్దో, తదనుగృహ్యం
 ప్రకర్షితకాన్ । భావవిద్వోహ్యతదాత్ । తంబిరాట్టునమం, ఏవం, ఉక్తప్రీ
 కారణ, చిత్వాత్, సాక్షాత్కార్యం ఇతా అస్మిన్నవహ్యుని, అవ్యుతః మరణహి-
 త్వా భవతి తదా విరాట్టురహితావతి సాక్షాత్ కర్తౌతి తదానంతరమనమహా
 న్య తత్సహజత్వాభావాత్ తస్మిన్నేవ అయమహాసహ్యమియతే । అయనాయ, అ
 మ్యుతత్వప్రీప్రయే, అవ్యుతస్థా, యధోక్తవిరాట్టుయమ్ సాక్షాత్కార మస్తరణా
 క్యమగ్నః, నవిద్యతే, । నహికర్మసహస్రైరవ్యమ్యుతత్వం నహ్యదయితంకర్యతే । న
 కర్మదాన ప్రయయాధానత్యాది కాస్త్రీత్.. ।

౨. యః రాహిభా । ఏతాద్యకరీభావః పరమప్రథమః ఇతా పూర్వం
 'తమ మహావ్యో ధూదితి జిహ్వాసాయాం అహ ధాతాత్రురస్తాది । త్రురస్త్రీ - సృ
 స్త్వే పూర్వం అదౌప్రథమం ధాతాచతుర్ముఖం యంకీమహ్నారాయణం ఉచావహ
 ర - ఉచావహరవాన్ - ధ్యాయత్యుతవాచకృద్ధ్య-కరణకరీతుయ్యైః ప్రచిచ్ఛాత్ ప్ర
 కర్షణ పరపరీహృతయోక్తానవాచ్యోః స్యగాభవతి. యంకీయనతిం పరపరీ
 హృత్యేకారాధ్యభవిష్యత్కా-రెంద్రీప్య పోప్రీయోగ్యః పరిచకృతకావత్ - ఇద్దో
 ర్థం పోప్రీః ఉచావహర చరణావహరేత్వాది కారిత్రురందయః యంకీయనతి
 మహావహర-పరపరీహృత్యేక ధ్యాయం కృతవాన్ - పరిచకృత్యమ్ పోప్రీయాది చర
 పోప్రీః పరిధిః అస్మయాదిదికృ-పక్షగయా అభిత్కాదిగధిపాః యువయో
 అవ్యంతే. వివిధా ఇద్దోగ్నాదయః తత్కీప్తాః భృగుమరీది కర్మచక్షునవివ్వవారద
 కాత్మీః పరావరహారాకర్య తుకౌపకయాక్ష చల్యైవ ప్రవృత్తిభృతయః యవ
 ర్కాంతతేయం క్రియనతిం పరమత్మతయా ఉచావహర-ఉచావహరనంత. తంపర
 మాత్మకం య ఏవదిచ్ఛాత్ పూర్వోక్త చరకారితయా సంశ్లేషకల్యాయణ
 యక్తః క్రియః పరిచిచ్ఛాత్కావాచికః సాధనాసంప్రాపదకాయామేవ యచ్ఛా
 దీవాచితాతాన అత్మతోధవతి-అయమహావహరమేవ మక్తి తుల్యైభవతిత్వర్థః
 కాశ్యః పక్షాఅయవాన్ దివ్యతే-అయనాయతాక్షాణ. అయవంబాకమహ్యై మ
 క్తరానీ పరీధ్యత ఇతి వినియమ. అవ్యుతస్థాః మరణః క్రియనతిరెవర్షక ఇ
 తిహ్నావయ్యః పక్షాః దివ్యతే చిత్వాకీలచిత్వాతి-యత్వతయ్యభావోహ్యమ
 స్మిత్యైకకర్మభావయావహ్యోవా త్రిత్వర్థావయ్యతే.. ।

ఈ మంత్రము యుగ్యపరమమందును తక్ష యోగ్యపరమమందును లేదు.

అష్టాదశము.

ము. సారాంశము. చంద్రుడు.

మం॥ గు॥ యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్తైవనాః తానిభర్తానిభర్తమాన్యాసన్
తేనానామస్త్రామానస్సచస్త్రయప్రపూర్వపాథ్యాన్నిదైవాః బుధుః

అ॥ దేవాః = విబుధులు, యజ్ఞేన = తానసయజ్ఞముచేత, యజ్ఞం = పరమేశ్వరుని, అయజన్తై = పూజించిరి, తాని = ఆ, భర్తాని = జగద్రాజులును భర్తములు, పరిభ్రమన్తి = చుట్టూచులు, అసన్ = అయినవి యేర్పొందెను, భూర్వ = పూర్వమున, సాధ్యః = జ్ఞానమున, దేవాః = విబుధులు, సన్తి = ఉంచుకొనెను, నాకం = (అ) స్వర్గమున, తే = (అ) భగవదుపాసకులు, మహిమాన్యః = మహిమములు, సచంతే = పొందుచున్నారు.

తా॥ విబుధులు. తానసయజ్ఞముచే భగవంతుని పీఠింపించిరి. అభగవంతుని ఉపాసనకేముజనులు అవిబుధులచే నొందబడిన స్వర్గమునొందదని భావము.

౦ య॥ అ॥ విద్యా॥ భా॥ అభ్యసాదకమానాః । యజ్ఞేన సన్తిదేవాః ॥
తి అర్చ్యత్వానమాతాత్మర్యం సంక్షిప్త్యనన్యస్యతి । దేవాః, పరిభ్రమన్తి
యానాః, 'యజ్ఞేన' యథోక్తవహనసంపన్నైః, 'యజ్ఞం' యథోక్తయజ్ఞస్వరూపం
పరిభ్రమన్తి, 'అయజన్తై' పూజితవంతు, తస్మాత్ పూజనాత్ 'తాని' పరినిష్ఠా
ని, 'భర్తాని' జగద్రాజుని వికారాణాంధారకాని, 'పరిభ్రమన్తి' చుట్టూచుండుతా
ని, అసన్; ఏతావతాస్యప్తి పీఠింపజోమివాభాగార్థః సన్తిపీఠాః । అభ్యసాన
తత్వం యానామభాగార్థః సన్తిస్యతి, 'యేర్పొందెను' విరాట్పూర్వరూపే,
నాక, 'భూర్వపాథ్యా' భూతకావిరాడుపాత్రిసాధనాః దేవాః సన్తి, తిష్ఠన్తి, తం
'నాకం' విరాట్పూర్వరూపం స్వర్గం, తేమహిమాన్యః, తమపాసకానుమాతృకా, 'సచ
ంతే' సచంతి పోత్తుచున్ది ఇతిసాక్షాదాచార్య విరచిత మానయో సచంతే తేనానా
యజ్ఞాచార్యై తృతీయావహిత్యాద్యోజ్ఞానాకాః

౧ య॥ రామ॥ భా॥ సాధ్య దేవతానామక విశ్వసూత్రైక సృష్టివిష
యోయజ్ఞం నిగమయత్రిమూర్తియజ్ఞేనతి-దేవాః సాధ్యభ్యుదేవాః - యజ్ఞేన-పరమేశ్వ

తదనుర్ముఖేనానిమిషాక్షం. సృష్టియక్షం. అయోజనకృతవంతః. అథానన్. తానిధర్మా
 నీ చక్రమాన్యాసన్. సాధ్యదన్యతాని శూన్యైర్వాని యజ్ఞాది కర్మాచీత్యర్థః. ప్ర
 థమాన్యాసన్. సర్వహంప్రధానాన్యాసన్ మోక్షసాధి కారణధూతత్వాదిత్యర్థః.
 తెచాతి. తెచాతి ప్రసిద్ధా. ఏతద్వజ్జకర్తారః మహిమానః. విశేషమహిమాయుక్తాస్సం
 తః. నాకంసుచంతే. సవిద్యతే అకండఃఖండ్యాన్విచ్ఛిలితాకంబరమబదం నాకోఽంబ
 రదవాస్యగః. పరమవ్యోమ్నిహస్తీని. జగత్స్వామినివిష్టాఽఽతి నిఘంటుః | సచంతే
 పాప్రేక్ష్యవంతి. యతోశ్చార్యేపాధ్యాయస్సంతి దేవాఇతి. యత్రయస్మిన్వరమపదేపాధ్యాయః
 దేవాస్సంతి. శ్రీ అనంతగరుడవిష్వక్సవాది నిత్యసూరయాస్సంతి. తంలోకంసుచంతే. య
 తేనకునాయ ఇతిధాతుః. తంలోకం పాప్రేక్ష్యవంతీత్యర్థః." ||

౩. యునివిద్యుః | "శూన్యంప్రపంచం చైవోక్తమథాం సంక్షిప్తాశ్రయో
 తి. దేవాః ప్రజాపతి ప్రాచూరూపాయజ్ఞేన యథోక్తవహుఃకనసంకల్పేన యజ్ఞంయథో
 క్తయజ్ఞస్వరూపం ప్రజాపతిమయోజంత | శూచితవంతః | తస్మాత్సృజనాత్తాని ప్రసి
 ద్ధానిధర్మాణి జగద్రూపవికారాణాం ధారకాణిప్రథమాని ముఖ్యాన్యాసన్. ఏతా
 వతాశ్చష్టిప్రతిపాదకమాక్తధాగర్భః సంకల్పీతః అథోపాసన తత్ఫలమవాదకథా
 గార్భఃసంకల్పవ్యతేజఃత్రయస్మిన్విరాట్ప్రతిరూపేనాత్రార్యేపాధ్యాయఃపురాతనాని
 రాజుపాస్త్రీపాదకాదేవాః సన్తితిష్ఠంతి తస్మాకం విరాట్ప్రతిరూపం స్వగఠంతే
 మహిమానస్తరుహంకామహాత్మానః సచంత సమనంతరి. పాప్రేక్ష్యవంతి | ఇత్యప్త
 ముఖ్య దశర్థ ఏకోపనిషోపగతః | ఇతి దశమే మండలే సప్తమోఽమవాజి
 (మా. ౧౦)

౪. యుని మధ్యః | "యజ్ఞేన భగవత్సృజనార్థే శూన్యోక్తయాగేన యజ్ఞం
 భగవంతం అయోజంతః | తేన భగవద్వజనకారణేతానిదేవాః ప్రథమానిధర్మాణి ముఖ్య
 జగద్ధారకాః అసన్ తెదేవాః మహిమానః మహాసత్వావేషితాః నాకంసుశ్రేణామధి
 వాక్యేకః | మోక్షం సచంత పాప్రేక్ష్య యత్రవైకుంఠాదాలోకే శూర్యేపాధ్యాయః శూన్యక
 ర్యేనుమాత్తా దేవాః సంతి త్తేత్యర్థః పాఇత్యగేన బ్రహ్మవిదాహ్నోతి పరమిత్యది
 త్తేత్యర్థః సయతిః సూచితా. ౧"

౫. కుక్షయోమహి | "శూన్యప్రపంచస్యోక్తమథాం సంక్షిప్తాశ్రయో
 తి. దేవాః ప్రజాపతి ప్రాచూరూపాయజ్ఞేన యథోక్తవహుఃకనసంకల్పేన యజ్ఞంయథో
 క్తయజ్ఞస్వరూపం ప్రజాపతిమయోజంత శూచితవంతః | తస్మాత్ శూచనాత్ తానిప్రసి
 ద్ధానిధర్మాణి జగద్రూపవికారాణాంధారకాణి ప్రథమాని ముఖ్యాని ధూతాని అసన్

ఏతావతాశ్చష్టి ప్రతిపాదః సూక్తభాగాద్ధః ఉక్తః ఆధోపాసవత్యలూకవారక భాగా
 ధః సుగృహ్యతే యత్ర యోగిన్ కరత్యాన్ స్థిరూపేనాకే పూర్వసాధ్యాః పురాతనాః
 విరాడుపాధిసాధకాః దేవాః సప్తతిష్ఠన్తి కంపాకం విరాట్పూర్ణైరూతం స్వర్గం నావీన
 తే మహీమానుః తిరుహసకామచూత్మాః సచన్త సచన్తే సమవన్తి పూర్తిప్రసవతి సద
 భావః ఆమకః । స్పృష్టేః పరీవాహనిర్యతాం దగ్ధయతి తదక్తమమూర్యాదస్త్యమసాధా
 తా యథాపూర్వమకల్పయతి ॥

౬. శుక్లశ్లోకయో॥భా॥ “(యశ్శ్లోకయజ్ఞమ) యేచిద్యంసో యజ్ఞం యజనీయం
 పూజనీయం పరమేశ్వరం యశ్శ్లోక తద్వృత్తిపార్థివోపాసన రీత్యా పూజనతః తమేవా
 యజన్తయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైః ద్విదాతాన్యవిధరాత్మణి ప్రథమావి స్వర్గకర్తృభ్య ఇదౌ సర్వోక్త
 సుప్రేయః కర్తవ్యాన్యజ్ఞసన్ సచన్తః పూర్వంకృతైర్వ నాకేనాపి కిందిక్మకర్తృకర్తవ్యమి
 తి (తేనాహ.) త ఈశ్వరోపాసకాహేతి ప్రసిద్ధం నాకం సర్వదయః సహితం పరమ
 శ్వరం మోక్షం కమహీమానః పూజ్యాస్సన్తః సచన్త సమవేతా భవంతి కీ ద్యశంతేత్
 (యత్ర పూర్వసాధ్యాః.) సాధ్యాః సాధనవంతః కృతసాధనాశ్చ దేవాచిద్యంసః
 పూర్వేతరీతాయతీమాక్షాభ్య పరమేవద సుభినః సన్తి సతస్మాత్ బ్రహ్మణశ్చ తద
 మా సంఖ్యాతా హ్యలూత్ కదా చిత్తునరాంతరాంత ఇతి కింతు తమేవ సమసేవన్తః
 త్రోమూర్తియక్తకారాయ పాక్షచార్యాః యశ్శ్లోకయజ్ఞమయజంత దేవా అగ్నివాగ్నిమ
 యజన్త దేవాః పశురావీక్తమూర్ధన్తేనా యజన్తే తద బ్రాహ్మణమేతావిధరాత్మ
 ణి పరీహుమాన్యజన్తే నానాకం మహీమానుః సమసేవన్త యతీ పూర్వసాధ్యాః స
 న్తి దేవాః సాధనాద్యుస్తానో దేవ గణఇతి సైవక్తః వి. అ. ౧. ౨. ౪౦ రణి అగ్నివా జి
 వేనాన్తః కరణేవవాగ్నిం పరమేశ్వర మయజన్త అగ్నిః పశురావీక్త మేవదేవా అలాభ
 న్త సర్వోత్కారకమగ్నిహోతాద్యస్య మేధాన్తం భోతి కాగ్ని వాపి యజ్ఞం దేవా సమ
 సేవన్తేతి వాసాధ్యాః సాధనజ్ఞోయత్ర పూర్వే పూర్వభూతా మోక్షాభ్యావన్తే చ
 దసన్తి తమభి బ్రహ్మణ ఏవద్యుష్టానో దేవగణ ఇతివియక్తకారావన్తి. ద్యుష్టాః (చ
 కాశమయః పరమేశ్వరః స్థానం శ్శీర్షగ్ధం యస్యసః) యద్యంసూర్య పూర్ణాధానా
 విజ్ఞాన కింనా స్తత్రైవ దేవగణో దేవ సమూచోవర్తత ఇతి”

ఇతి నారాయణ నామ్నా పురుషసూక్త నామ్నా చ వ్యవహీయ మాగోమతవా

కృతార్తః (యశ్శ్లోక తే అ. ౧. ౨)

భూకామమ్మిక రూపముగనున వ్యూహము, మునిముగని ఒసంగుముగ

తా. భగవంతుడు వృధి వృద్ధిగనులయొక్క పాఠమునకు భాష్యము పురు
క్షుని వృద్ధిగనులయొక్క వృద్ధిగనులను బ్రహ్మగనులను. ఈ భాత సంబంధమును ఈ జ
గత్తులయొక్క బ్రహ్మగనులను. మహద్భూతమును వృద్ధిగనులను వృద్ధిగనులను అ
తివృద్ధిగనులను అతివృద్ధిగనులను దరివృద్ధిగనులనున్నాను. ఏ జనుదీవిగనులను తెలిసికొ
నుమున్నాడో ఆ జనుదీవి మోక్షమునుబోందును. మోక్షపూర్తిగనులను ఇంకెవరు వేయ
మాగ్గుదురేదు. బ్రహ్మగనులలో గుంచించుచు జన్మరహితమునకు వాచావిధముగ
ప్రకాశించుచున్నాడు. మరీచాగని మహద్భూతముగను. స్థావరమును గోరుచుండెడి జ్ఞా
నులు ఆ పరమేశ్వరునియొక్క స్వరూపమును దరివృద్ధిగనులనున్నారు. విముఢులగను
ప్రకాశించుచున్నట్టియు, విముఢులకు పాతమును కేముచున్నట్టియు అది రహితము
ఆ పరమేశ్వరునిగనులను నమస్కరించెదను. ఏ జనుడు ఈ ప్రకారముగ దరివృద్ధిగ
నున్నాడో ఆ జనుడు వృద్ధిగనులను అక్షరవృద్ధిగనులయొందుని బ్రహ్మగనులను చె
ప్పచున్నాడు. భగవంతుడా నీకు లక్ష్మి లక్ష్మిలు పక్షులుగను అవసారాచరిములు
పాక్షిగనులగను నక్షత్రములు స్వరూపముగను ఆక్షరములు మక్షముగను నుండు
న్నాడు. అట్టి నీవుమాకు ఇచ్చుముని విహికామమ్మిక సుఖము నిన్ముగ

౨. తా. అ. విద్యాగ్రా. భా. అక్షరగ్రహణగో. ౨. కవచ. అథోక్తర వా
రాణాణ్యైః కర్షితా నాకర్షిత వినియోగం పురుషమేధ ఆద్యైర్వ యా. ఉ
త్తరవారాణానామ వాచిత్య ముపస్థాయితీ. తత్ర పరీక్షమాత్మచమానా. (౧) "అధ్యక్ష
సమాఖ్య-విశ్వ మాజానముగో" (౧) ఇతి. యోగయం వివాదూహా వారాణా
ణ్యైః పురుషః సోగయం అధ్యక్ష సమాఖ్యైః సర్వత్ర * వ్యాప్తేషు జలెషు క్షీ
రభుధ్యైః ముద్భవైః బ్రహ్మగోళానాం ముత్తపన్నకు. నకవల మధ్యస్థ ఏవేన్తైః పృథి
త్యైరపాద్యైః పూర్వైః సమ్యక్తైః యోగయంబరసః సారః తస్మాదప్రకృప్తైః. అ
ధ్యక్ష యోగయం. ముద్భవైః సమాఖ్యైః, సద, తత్కర్తృ ద్రవ్యాంకాగతై అపూర్వ
తత్కర్తృత్వం పాపృద్ధి. యద్యోగయం. తదాప ఇత్యాది కుగ్రతైః. "ఆక్షరగ్రహణ" జగ
త్కర్తృ. పరమేశ్వరాత్, అథ సమవృత్తత్, అధికృత నివృత్తి, యోగయం బ్రహ్మ
గోళానామ వికరణైః పుష్కాన్ సోగయోగ్యరాంశః. తత్కర్తృ విరాట్పురుషస్య, యోగయం
తత్కర్తృ లోక యోగయంబర సంస్థానవిధాన్, నిష్పదానాత్. "విష్టా" విశ్వ
కర్తృ జగదీశ్వరం. ఏతి. పరీక్షతైః, పురుషస్య. వివాదాభ్యుత్తయ సమ్యక్తైః. తత్
విశ్వం. ప్రవీక్ష్య * దేవతామహ్యకమానం సర్వం, జగత్ ఆగో" సుష్టైర్వ, ఆ
జానం సర్వత ఉత్పన్నకు అథ వివరీయామానా. (౨) "వివాదామేతం. విద్య

తేజనాయ" (౨) ఇతి. శ్రూర్వో వ్యాఖ్యాయమ్॥ అథ తృతీయామహః (౩) "బి
 జావతిశ్చరతి. చదుచ్చైవధసః" (౩) ఇతి. బ్రహ్మద్వయం గౌతమీ, అస్తా,
 మధ్య, పరీకావతి, విగ్రహవాన్ భూత్వా చరతి' సచవాస్తవేన రూపే
 గమ్యంతం జ్ఞానమవంతం బ్రహ్మత్యేతాదృశత్వాత్ 'అజాయమాన ఏవ, తథాపిమా
 యితేన రూపేన బహుధా స్థానజభిమాదిబహువర్తికారః, విశేషేణ జాయతే'
 'తస్యచరీజావతే, యోనిం జగత్కారణమావంతాస్తనం స్వరూపం, ధీరా, దై
 ర్ఘవన్త్యోగస నిశ్చిన్త్యాయామహత్వానః, 'జానన్తి.' 'వెధసః' విధాతౌరః స్ప
 ష్టి కర్తారః * తమేవోపాస్యం 'మరీచీనాం మరీచ్యంతి' పరీముఖానాం మహాపా
 తాం, 'పదం' జగదుత్పాదకత్వలక్షణం, 'ఇచ్చన్తి' అథ చ తిత్త మాహః ।
 (౪) "యో దెవభ్యః, తుచాయ బ్రాహ్మయే" (౪) ఇతి ।
 యః' పరమేశ్వరః, 'దెవభ్యః' దేవార్థం, 'అతవతి' సర్వకృపరీకాకతే, దేవా
 నాం దేవత్వ సిద్ధయే తత్త్వప్రచయేషు చైతన్యరూపేన పరివిశ్వావిభజనతి । 'యః'
 చ దేవానాం పురోహితః, బృహస్పతిః, బభూవ । బృహస్పతి దేవానాం పురో
 హిత ఇతి కురీతే । 'యః' చ 'దెవభ్యః, శ్రూర్వోజాతః' పరిభ్రమణావీ పారగ్య
 గభానూపేతోత్పన్నః, పారగ్యగభాః సమవర్తతాగ్రి ఇతి కురీతే । తాదృశా
 య 'తుచాయ, రోచమానాయ స్వయంప్రకాశాయ, 'బ్రాహ్మయే, పరబ్రహ్మస్వ
 రూపాయ, బ్రహ్మకావచైవ పరీతిపాద్యాయవా, 'పమః, నమస్కారోఽఅస్తు॥ అ
 థవచ్చమిమాహః । (౫) "చదుబ్రాహ్మం-దేవా అవస్యతే" (౫) ఇతి । 'దేవా' స
 ర్వే 'అగ్ని, సూర్యదే, బ్రహ్మవిద్యాసమ్మిదాయ వసోర్దవకాలే, బ్రహ్మంతు
 చం, పరబ్రహ్మసమ్మన్తిచైతన్యం, 'జనయన్తః, విద్యయాసామిదృశావయన్తః, తే
 బ్రహ్మతత్త్వమ్, సమ్మోగ్య అబుసో, మక్షమాణం వాక్యము క్తవంతః॥ కింకద్యాక్య
 మితి తదుద్యతే । 'పాపరమాత్మకః' యః, కర్మిత్ బ్రాహ్మణః, త్తూక 'శ్వాం,
 'ఏవం, యథోక్తప్రకారేణ, విద్యాత్, 'తస్య, బ్రహ్మవిదః, 'సర్వజేవా, 'చ
 'తేజనక,, అధీశాధనన్తి, స్వయంహితేషం దేవానామక్తర్యామీ నరమాత్మాధి
 పతి, తస్మాజ్జేవా ఏతదధీశావత్త్వస్య దేవాతేశ్వరాః । ఏతమేవార్థం వాచసమయినో
 విస్వప్రకాశవన్తి । యఏవంజేవానాం బ్రహ్మస్మిత్తితవ ఇదగ్ సర్వంభవతి తస్యజే
 వాశ్చకాభూత్యాశుకతే । అత్మా బ్రహ్మసంస భవతీతి॥ అథయజురాత్మాకంక
 శ్యోన్మత్తరీమాహః । (౬) 'సోబ్రహ్మతే-సర్వమృదిపాణ,, (౬) ఇతి । 'సో, అజ్ఞాని
 జూనినీదవతా । అక్షిప్తి, విశ్వరాధిజూనినీదవతా । 'పాపరమాత్మకః, 'ప్రీశ్వ' బ
 ష్టిశ్వ, 'తే, తవ, 'అక్షిప్తి, భార్యాస్థానీయైచ 'అహోకాశే' తే 'పా
 ష్టి' పార్శ్వద్వయస్థానీయై । 'మక్షతానీ, అజాకవ్యకృతానాని, 'యాచం,' తవ

జాతరశ్చరతిగభే అవ్రతి-ప్రజాశతిః పరమేష్టి-శ్రియః పతిః-చరసస్యా ద్యేమభిము
ఖ్యభానోత్పత్త్యర్థం - చరసనావివాదాకాంక్షీ సుఖ - గభే అంతశ్చరతి-అంతర్యామి
సకావర్తతే-అంతర్యామిత్వప్రకృతభవినుమయోగ్యోహ మితిమత్వా-అజాయనోఽ
పి-సకారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదివా స్వస్య జననాది కూనస్య త్వేపి బహుధావిహ
యతే-అభిలమనుజనయన విషయతాంగతః - అశ్రితో హసనార్థం అజవత్స్వ స్వభావ
యోక్త రామకృష్ణ స్మరించాదియాశేణ విశేషేణ ప్రియోగం జాయతే-ఏతిస్య జగజ్జ
న్మాదికారణత్వం అపాశ్చర్యత్వం జ్ఞానినో జానంతీత్యాహ-తస్యధీరాః పరిజానన్తి యో
నిమిత్యాహః ధీరాః బ్రహ్మవిద్వాంసః నారదాదయః అచార్యోనల్లభ జ్ఞానం తస్యత్ర
యోచతే; యోనిం అవతారకారణం పరి జానంతి-అశ్రితరక్షణార్థ మవతారాన్ ప్రా
ప్నోతితి జానంతి-కేవలం పరిజానం తీత్యాహ-మరీచీనాం పదమిచ్చంతివేదస ఇతి ,
వేదసః సర్వప్రప్తః శ్రియోచతే; సంబంధినాం మరీచీనాం-మరీచివద్విషయల సూర్యకీరణ
వన్నిత్యవిమలాల జ్ఞానవతాం; నిత్యసూరిణాం పదంస్థానం పరమపదం ఇచ్చన్తి-గురు
ముఖాత్సగ్యశీషేణం భగవంతుం పరమప్రాప్త్య మిత్యవగమ్యతే-తేనభగవతావిజాఙ్మ
వృత్తేనతి-తేనైవసాధనేన పరమపదం ప్రాప్తమిచ్చంతి తత్కర్తృః-అథ ప్రివన్నకృతైం
కర్తృ ప్రార్థనందర్శయతి కుఠిలి; యోచితభగ్య ఆతపతీత్యాదివా- యః శ్రియోచతే-
దేవభగ్యః విష్ణుభక్తివరదేవః విపరీతస్తధాసుర ఇత్యుక్త శ్రీమహాభాగవతాః - నిత్య
సూర్యాదయః శైవర్యవరభగ్యః ఆతపతి-శైవర్యవిరోధి బాహ్యంతరకతాశ్రిత-ఆత
పతి-దహంతివాళయ తీత్యర్థః-యః శ్రియోచతే-దేవానాం నిత్యసూరిణాం పురోహితాః
పురః అగ్నిభావిహ్నిత్య భోగప్రదః అపీత్-యః శ్రియోచతే; దేవభగ్యః నిత్యసూరి
భగ్యః పూర్వః-తత్పరమకార శైవర్య గోనానార్థం జాతః-కృపయాస్వయమేవా వి
భూతాతః నమోరుచాయ బ్రహ్మయోరుచాయ రోచనకీలాయ-భావమాన దివ్యమంగ
ళ విగ్రహాయ బ్రాహ్మయై పరబ్రహ్మయై బ్రహ్మయై బ్రహ్మయై-స్వాధా-ఇచ్ఛే నమః ని
త్యశైవర్యమస్తు; ఉక్తార్థే పూర్వమస్తానం దర్శయతి-కురుమితి-బ్రాహ్మం-కురుం-బ్ర
హ్మ సంబంధినీం-కురుం శ్రీలింజనయంతే-దేవాః విష్ణుభక్తివరా-నిత్యసూర్యాదయః-
అగ్ని శ్రీమహ్నూ రాయణస్య అగ్ని పురతః తిత్ నమః అమృతసఖ - భగవత్ప్రీతిత్వేన ప్రి
యోజన శైవర్యం నమసా అధ్యర్తయంత ఇత్యర్థః-ఏవం-భగవత్శైవర్య ప్రార్థ
నా విజాతేమం ప్రాప్యంతరాభావాత్-ఇదమేవ ప్రార్థయంతే-ఏతద్భక్త శైవ
ర్యం మగ్నతః కలహాహ-యన్తైస్సవరప్రాప్తాగ ఇతి-యః కశ్యపాప్రీహ్మగః శ్రీహృ
ద్భావీ ఏనువిజ్ఞాత్-భగవత్శైవర్యమేవ పరమ ప్రాప్త్యమితి-పరమపురుషార్థమితి
భగ్యత-కుశల్జన్మస్వభావి నైలక్షణ్యుండ్యోరయతి-తస్యతి తస్య పూర్వోక్తశ్రియః
పతి శైవర్యకాలినః దేవాః బ్రహ్మదయః ఇద్దోయాణిజాతతే-స్వాధీనా అనన్త

నంతస్వాధీనా భవంతీత్యర్థః-స్వతంత్రంచ-నరమాత్మనియోగః-విద్యో నరమాత్మనీతి
 త్పార్యోక్త పాశ్చిర భగవత్కైంకర్యం లక్ష్మీవిష్ణు భగవత్కైంకర్యమేన ముఖ్యమి
 త్యాహ-హ్యేత ఇత్యాది-హీః భూమి-లక్ష్మీకల్పసావాచర్యాత్. అహోరాత్రే
 నాతాశ్చింత్రీకృభూమిశ్చ తేతవవారాణాంకృతత్వాభార్య-సర్వకాలంపాశ్వ
 భాగ్య ఇతిశేష-ఉభయపాశ్వ-యోరభవత్కైంకర్య ఇత్యర్థః. తేరూపం నక్షతాం
 నక్షత్రసత్కాంతి విష్ణు-అశ్వినావ్యాక్తం-తేతవముఖ మిక్యభాగ్యహీ-అశ్వినీ దేవ
 తాముఖ వదతి సౌందర్యం-ఏవం నిత్యావసాయి శ్రీదేవీ భూదేవీ సహితసుందర ది
 వ్యవిగ్రహస్త్వం-ఇష్టం-తేజస్వంవిశ్వసూరీణా విష్ణువిషయం కైంకర్యం మవిషాగ-దే
 వీ త్రువరపి అమంత్రార్యోక్తవిషయం కైంకర్యం మవిషాగదేవీ-సర్వంమవిషాగ-
 త్రువరపి సర్వవిధకైంకర్యం మవిషాగ-దేవీ-అయంచాందసోభాతుః దావాభాః. - అ
 ద్భ్యున్నంభూత ఇత్యాదివందభిః ఋషిః బ్రహ్మర్షి-ప్రప్త్యంతరంతరిగౌరభావరసం
 గమాత్మక సర్వజగత్సౌష్ఠ్యం-చిదచిదంతర్వామిత్యం తన్నియామకత్వంచ భగవతః
 అదిత్యవల్లభుత్వం-తిహాద్విభూతిమత్వం సర్వశేషిత్యం బహుధాజాయమానత్వం
 ధీరవీక్షానుమానత్వం విశ్వసూరిహృద్యత్వం పృథక్ విరోధి నిరాసకత్వం- నిత్యావ
 సాయ విష్ణు శ్రీభూదేవీవిష్ణు సుందరదీప్యమంగళ విగ్రహాత్వం-అగ్రతానాంభక్త
 నాంతాద్యభక్త హృదీకలలక్ష్మీవిష్ణు భగవద్విషయక కైంకర్య వీరత్వం
 క్షం ఇతిశ్రీమద్వీభాష్యం జగత్పాదాచార్య నూనరామానూనాచార్య కృతిమై
 త్రిరీయాంతర్గత వీరమవీరకృత త్రువమనూక్త వీరివదార్థదీపికా నామక వ్యా
 భాష్యమహాప్రసాదమ్.

౫. తుక్షయి మహీ భాః-ఇతిత్రువమనూక్తమహాః. అద్భ్యుః సమృద్ధిర ఇ
 త్యుత్తర వారాణానా వాదిత్యమువస్థాయేతి (౧౩, ౬, ౨, ౨౦) వదకండికాఉ
 త్తరవారాణామ్. ఉపాత్తైర్వై అమమృతా తేషామస్త్రీపురుషాః అదిత్యదేవత్యాః.
 తూర్వకర్మేత్రువమమేధయాతే అదిత్యరూపం హృదయః స్త్రాయతే. అద్భ్యుః జలార్ద్ర
 ధివ్యావనకాకాత్పద్మపాంగ్గసాంభూతవచ్చకోవలక్షకంభూతవందకాత్యోర
 సు సంభృతః త్రువ్వరధావిశ్వంకర్మయజ్ఞవిశ్వకర్మణాకాలస్యరసాత్పీతేయోరసో౭
 గ్రవీరమం సమవతార-సమభవత్-భూత వచ్చకస్య కాలస్యవ సర్వం వీరికారణ
 త్యాత్. త్రువమమేధయాతేనో లింగగీర వచ్చభూతాని తుష్టవీకాలకృత తస్తుష్ట
 భ్యుః కర్మవద విశేష భూతాన ఉత్తమ జన్మవీర ఉత్పన్న ఇత్యర్థః. తస్య ర
 సమ్యరూపం విద్యుత్ ధారణా త్వస్థా అదిత్యః ఏతి వీర్యవామాదయం కరోతి,
 అగ్రీ వీరమం మహాస్య మమవ్యసృత స్తస్యత్రువమమేధయాతేనానూనావీర్యం

మూర్ఖులదేశ్యం. నూర్మరూపేణ ద్వివిధా దేవాః కర్మ దేవా అజానదేవాశ్చ కర్మణో
 త్కృష్టైవదేశ్యం పోస్తాః కర్మ దేవాః సృష్ట్యాదా త్కర్మన్నా అజాన దేవాః తేకామ
 దేశ్యభ్యః శ్రీష్ట్యాయేశం కర్మదేవానా మానన్ద్యాసవీక అజాన దేవానా మానన్ద ఇతి
 (౧) శ్రుతేనూర్మాదమ అజానదేవాః ॥ ౨౭ ॥ ౧-బృహదార. మా-౪, ౧, 3౫. ఏ
 తం మహాంతం సర్వోత్కృష్టం పురుషం నూర్మమండలస్థ మహం దేవజానామి ఇతి
 ఋషేర్వచనమ్ కీర్తక మాదిత్యకర్ణ మాదిత్యస్యేవ వశోకాయస్యతమ్ । ఉపమాస్త
 బాధాబాత్స్వోపమమ్ తథా తమః పరస్తాత్ దూతరమ్ తమారహిత మిత్యర్థః ।
 తదుక్యదైవా విద్యోత్యతే । తమవాక్త్యం విదిత్యా క్షాత్యా మృత్యుమత్యేతి అతి
 కామతి పరంబ్రహ్మగచ్ఛతి । అయనా యశ్రియాయాన్యః పథా మాగః పవి
 ద్యతే నూర్మమండలాస్తః పురుషమూర్మరూపం జ్ఞాత్యేవముక్తిః ॥ ౨౮ ॥ యః స
 ర్వాశ్చ పరిజాపతిః అస్తవ్యాతి స్థితస్సన్ గర్భః చరతి గర్భశమధ్యపరివికలియ
 త్వా బాహుచాశో విత్యస్సన్ బహుధా కార్యకారణ రూపేణవిజాయతే । మాయ
 యా పరిపఞ్చనాపెశోపద్యతే- । ధీరాః బ్రహ్మవిదస్తస్య పరిజాపతేః యోనిం
 ఘాతం స్వరూపం పరిపశ్యన్తి అహంబ్రహ్మస్మితిజానన్తి । విశ్వావిశ్వాని సర్వా
 నీ భువనాని భూతజాతాని తస్మిన్ తస్మిన్ కారణాత్తేన బ్రహ్మణీ తస్య స్థితా
 ని । సర్వం తదాత్మకమేవైత్యభావః ॥ ౨౯ ॥ యః పరిజాపతి రాదిత్యరూపా దేవభ్యా
 ౭భాకాయాత పరిద్యోతతేతుశ్చ దేవానాం పురోహితః సర్వకార్యచ్యుగ్రీ పితః
 యశ్చదేవభ్యః సకాకాత్పూర్వః జాతః పరిధమతుర్వేన్నః తస్మై అదిత్యాయనమః
 గీర్వాణాయ శోచతే ౭ సాయద స్తస్మై దీప్యమానాయ ఇనవధేతిక ప్రత్యయః తథా
 బ్రాహ్మయే బ్రహ్మణో ౭వత్వం బ్రాహ్మిణ్యే టిగోటః బ్రహ్మయవభూతాయనా
 ౨౦ ॥ దేవాః దీప్యమానాః ప్రాణాః సచంకోభకం బ్రాహ్మ్యబ్రహ్మణో ౭వత్వమాదిత్యం
 జ సయస్తః ఉత్పాదయస్తః అగ్నిపరిధమంతో వనో ౭బ్రవక టిమః - బాగ్
 హ్యోకాతావితీనిపాతః । తక్కిమతలమాయోబ్రాహ్మణః హే అదిత్యత్వాహ్యమే
 వ ముక్తవిధినా ఉత్పన్నందిద్యాత్ జానయాత్ తస్యబ్రాహ్మణస్య దేవాశ్చైవక
 వాశ్చాధమి అదిత్యోపాసితా జగత్పూర్వో భవతీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ఋషిరాదిత్యం
 స్తుత్వా ప్రార్థాయతే హే అదిత్య తిశ్చలక్షీకృతేనత్వోజాయాస్థానీయోన్యన్య
 త్యే ఇత్యర్థః । యథాసర్వజవాక్రయణీయోభవతిసాగ్నిః త్రియతే ౭ నయాక్రిసమ్మ
 దిత్యభావః । యథాంత్యతే దృశ్యతే జస్తే సాంక్షిక్ సాక్ష్యర్థ మిత్యభావః । అనగో
 రాత్తేతన పాశ్వకపాశ్వకస్థానీయే । నక్షత్రాణిగ గమనాస్తారాః శవరూపం
 తస్యతేజసా భాసమానత్వాత్ తేజసాంగోటః సూర్యో నక్షత్రాగ్మయ
 గోటా ఇతిద్యోతిత్వాస్తోత్యే । అగ్నికాద్యాకా పృథివ్యాదివ్యాత్తం వికాసిత

మూఢాధీనియ అన్నవాతె వ్యాత్తుతరా అభ్యనాద్యావా పృథివ్య ఇమహీదగ్ం
సర్వమత్నైవాతా మితిక్రతేః। యతఃపృథస్తంత్యాంయాచె ఇన్లన్ కర్మఫలమిచ్చికా
సక ఇహం ఇచ్చఇమిచ్చాహమ్ వికరణవ్యర్థయః యద్వా ఇవ అభివ్యక్త్యాద్యది
అస్మైచ్చార్థః కిమివదీయం తతాహి అమంపరలోకంమెమమ ఇహంమ మన
రలోకః సమా చీనోఽద్వితీచ్చా అమామెచ్చత్వాదిప్తం భవతీర్థఫణః। సర్వంమ
మమ ఇహంసర్వలోకార్థకోఽహం భివయ మితిచ్చర్థః మతోభవయ మిర్థఫణః
సర్వంభవ్యదం బ్రహ్మాతి సామ్యతె॥ ౨౨ ॥ క్రిమనృహీధరకృతే పెదదపె మ
నోహర పరమెథోఽధ్యాయ ఏవఏకత్రింశోఽయ మిరితా॥ ౩౧॥

౨. కుక్షయిదయాభాః (అద్యః సంభృతః) తేవపురుషేన పృథివ్యైకృథి
ప్రృత్పర్థక మవ్యోరసః సంభృతః సంగృహ్యతేవ పృథివీరచితా । ఏవమగ్నిరపేవా
గ్నః సకాకాదాన ఉత్పాదితాః। అగ్నిశ్చ వాయోః సకాకాద్యాయురాకాకా దు
త్పాదితతకాః పృథ్వీతే పృథ్వీతిస్వసామథ్యాచ్చ । విశ్వంసర్వం కర్మకీయమాన
మస్య సవిశ్వకర్మకస్య పరమేశ్వరస్య సామర్థ్యమధ్య కారణాశ్చైత్ర సృష్టేః
ప్రాగ్జగత్సమవర్తతవర్తమాన మానీత్ । తదానీం సర్వమిదం జగత్కారణ భూత
మేవై దృశ్యమితి । తస్యసామర్థ్యప్యాంకాన్ గృహీత్వాశ్వప్తారచన కలెకదం సక
లం జగద్విదధత్ ప్రవత్సదం విశ్వంయూదనత్వ మెతిరదనమిత్యాస్య మరణ ధర్మక
స్య విశ్వస్య ముతమ్యప్యాపిచ రూపవర్త్యం భవతి (అకానమగ్ని) నెదాక్షావసమ
యో పరమాత్మకృత్ప్రవాన్ పెదయాపామాక్షాం చర్తవాస్మమయ్యయ ధర్మయ్యైవై
వ సకామేవ కర్మణా కర్మచైత్యయ్యైవ శరీరంధృత్వా విమయేద్రియ సంయోగ
ః స్మయిప్తం సుఖం భవతు తథా విహ్మమేవ విజ్ఞానపరమం మోక్షాఖ్యంచె॥ ౧౭॥
(నెదానామెతంప్ర) కిందిత్వాత్వంజ్ఞానీధవనీతి పృచ్ఛయతే తదుత్తరమాహ । యతిః
తూలోక్తలక్షణ విశిష్టం సర్వభోగమహవ్రం పృథకమమాదిర్మనన్లం స్వపరీకాశ వి
జ్ఞాన స్వరూపంరమహాఽక్షాకాఽదిద్యాన్తకారాత్పరప్రాత్పృథ గ్యర్తమానంపరమేశ్వ
రిం ప్రమనమహంనెదకానామ్యతోఽహంజ్ఞాన్యస్మీతి విశ్చయః నైవతమవిత్వా కశ్చి
జ్ఞానీభవితు ముతాతీతి । కుతః (తమేవిదిత్వా) ముతమ్యస్తమేవ పురుషం పరమా
త్మానం విదిత్వాఽతిమృత్యుం మృత్యుమతికాగ్నిన్తంమృత్యోః పృథగ్భూతం మోక్షా
ఖ్యమానందమేతి పోషోఽతి । నైవాతోఽద్యధితి । ఏవకాకాత్త మిశ్వరంఽహం
నైవస్య చిదవ్యస్య రెతమాతాగ్నిప్రపాసనా కేవలికాదా చిత్కార్యతి గమ్యతే
కథమిదం విజ్ఞాయతేఽయ పోగపాసనానైవకార్యతి (వాక్యఃపథావిద్యతేఽయనా
య) ఇతిచదవత్ । అయనాయవ్యావహరిక పారమార్థిక మూఢాయాఽన్యోద్వితీ

యః సన్ధామాగోఽవిద్యతే. కింతుతే నైవోపాసవతు సమఖ్యమాగోఽలౌభిన్నస్య
 స్సోగిలనోపాసవభాగ్యం మమత్యస్య దుఃఖమేవభవతి తివిశ్చయః ఆతః కారణాదేవ ఏవ
 పురుషః సర్వైరుపాసవీయ ఇతి సిద్ధాన్తః ॥౧౦॥ (చరితావతి.) సవీవచరితావతిః సర్వస్య
 పావమీదేవస్య వ్యవహరస్య జగతోఽర్థభేదానుభవ్యైర్వ్యామియాపేదాఽచాయ
 మానోఽనుభవోఽజగత్పితృవర్తమానాభ్యో దేవదంసకలంజగద్భవభావభా
 వచరితావతిః తివిశ్చయోక్త్యద్యతే (తస్యయోనిం.) తస్యచరభిన్నానోయోనిం
 సర్వభార్యమస్తేనం తేదవిజ్ఞానమేవ పాప్రికారణం ధీరాధ్యానవస్తాః (చరిత.)
 చరితః సర్వతః పేక్షన్తే (తస్మిన్తస్యభుక.) యస్మిన్భవనాని విశ్వాని సర్వాణి
 సర్వలోకాస్తస్యస్థితింబలికేతే. హరివిశ్వానాథైరస్మిన్మేవ పరమేపురుషేధీరా
 విసోముఖస్య మోక్షావస్తం పాప్రిత్యతస్యః స్థిరాభవస్తీత్యధ్యః ॥౧౧॥ (యోదేవభ్యః)
 యః పూర్ణః పురుషోదేవభ్యో విద్యభ్యస్త త్పృథాకాభామాతవతి ఆసమస్తాత్త
 దస్తాః కరణే చరితావతిః సర్వభ్యస్త. యశ్చ దేవానాం విదుషిం పురోహితః స
 ర్వైః సుఖైః సహమాత్మే విదుషేదధాతి. (పూర్వాయోదేవభ్యోచాలో.) దేవభ్యో
 విద్యభ్యోయః పూర్వమేవసనాతనత్వేన వర్తమానస్సకాతః పృథివ్యోఽస్తి (నమో
 రుచాయ.) తస్మైరుచాయ రుచికారాయ బ్రహ్మణేనమోఽస్తు. యశ్చ దేవభ్యోవి
 ద్యభ్యో బ్రహ్మతవదేవం పాప్రిత్య బ్రహ్మరుచిర్బ్రహ్మ బ్రహ్మణోఽపత్యమివ స
 ర్వమానోఽస్తి తస్మాత్పి బ్రాహ్మయే బ్రహ్మ సేవకాయనమోఽస్తు॥ ౨౦॥ (రుచం
 బ్రాహ్మం.) రుచంపీఠికరం బ్రాహ్మం బ్రహ్మణోఽపత్యమివ బ్రహ్మణః సకా
 క్షాతిం క్షానంజనయంత ఉత్పదయన్తే దేవా విద్వాంసోఽకేషా మగ్రేతద్ క్షానం
 తద్ క్షానసాధనంవాఽబ్రువన్ బ్రహ్మచరీతువ (యస్తైవం.) యస్తైవమము
 నా చరితావతి తద్బ్రహ్మబ్రాహ్మణోవిద్యాత్ (రు) చక్వాత్తేనైవ బ్రహ్మవిదో
 బ్రాహ్మణస్య దేవాఇన్ద్రయాణి వశేతసకా భవన్తీనావ్యసేతి ॥ ౨౧॥ (కిశ్వతే.)
 హేపరమేశ్వరతేవ (కి) సర్వాకోభా (లక్ష్మి) శుభలక్షణం వేదధనాద్యైర్దే
 వీయితత్వా పత్నీవత్సేవమా కేస్తే. తథాహోరత్యేవ్యతేతవ (పార్శ్వ) పా
 ర్శ్వేతస్య. యేకాలంబకిస్య కారణ భూతస్యాపి క్షానయనవద్యతే-తే సూర్యా
 దిన్ద్రమసావేత్యేవా తిధేవమైత్యోగి తేవనావిధ్యస్యాది కారణస్యావయవాః
 క్షాతత్యయిమావదన్తి. ఆశ్వినాద్యావాపృథివ్యోగిజేవ (వ్యాత్తమ్) వికాశేం
 ముఖమివతే-తే. తద్దేవయత్కించ తస్మిన్దర్శనమయ్యత్తం వస్తుజగతివత్-తే తదిహ
 మావం తద్దేవ సామర్థ్యాత్కారమితి జానీమః. హేవివాచధి కరణేక్యగమేమమామం
 సరలోకం మోక్షాఖ్యంబదం కృపాకటాత్మకం (ఇన్ద్రక) ఇన్ద్రకాకం (ఇహం) స్య

పదం॥ ప్రహస్-శీమా-పురుషః । ప్రహస్-అయః-ప్రహ-స్-పాత్ ।
సః । భూమిమ్ । విత్వతః । వృత్వా । అతి । అదివత్ ।
దత్త-అజ్ఞుమ్॥

మం॥ ౨॥ పురుషవైవేకంపర్వం యద్భూతంయచ్ఛశన్యమ్ ।
ఉతామృతత్వస్యేతానో యదన్నానిరోహతి॥ (అ. ౨.)

పదం॥ పురుషః । వైవ । ఇదమ్ । పర్వమ్ । యత్ । భూతమ్ ।
యత్ । చ । శన్యమ్ । ఉత । అమృత-త్వస్య । ఈశా
నః । యత్ । అన్నేన । అని-రోహతి॥

మం॥ ౩॥ ఏతావానన్యమహిమానో జ్ఞాయాంశ్చపురుషః ।
పాదోఽప్యవిశ్వభూతాని త్రిపాదప్ర్యామృతస్త్రివి॥ (అ. ౩.)

పదం॥ ఏతావాన్ । అప్య । మహిమా । అతః । జ్ఞాయాన్ ।
చ॥ పురుషః । పాదః । అప్య । విశ్వ భూతాని । త్రి-పా
త్ । అప్య । అమృతమ్ । ద్రివి॥

మం॥ ౪॥ త్రిపాదూర్ధ్వఉదైత్పురుషః పాదోఽప్యేవాభవత్పునః ।
తతోఽవిష్వజ్స్వక్రామ త్సశనావశ్చనలభి॥ (అ. ౪.)

పదం॥ త్రి-పాత్ । ఉర్ధ్వః । ఉత్ । ఇత్ । పురుషః । పాదః ।
అప్య । ఇవా । అభవత్ । పునరితి । తతః । విష్వజ్ ।
వి । అక్రామత్ । సాశనావశ్చన ఇతి । అభి॥

మం॥ ౫॥ తస్మాద్విరాళణయత విరాజోఽభిపూరుషః ।
నజాతోఽత్యుచ్యత ప్రశ్నాద్భూమిమహోపురః॥ (అ. ౫.)

పదం॥ తస్మాత్ | వి-రాట్ | అ-హయత్ | వి-రాజః | అథి-పురుషః |
 పః | జాతః | అతి-అ-ప్యతః | శ్చాత్ | భూమిమ్ | అథో-భి-పురుః ||

మం॥ ౬॥ యశ్చ సు-పెణ-హవిషా దై-నాయజ్ఞసుతస్వతః |
 వసనో-అస్మాన్-దాద్యం గ్రీ-ష్మ-ఇ-ధృ-శ్చై-ర-ద్దః || (అ. ౬)
 పదం॥ యత్ | పు-సు-పెణ | హ-విషా | దై-నాః | యజ్ఞమ్ | అత-స్వ
 తః | వస-న్తః | అ-ప్య | అ-నీత్ | అ-ద్యమ్ | గ్రీ-ష్మః | ఇ-
 ధృః | శ-రీత్ | హ-విః ||

మం॥ ౭॥ తం-యజ్ఞస్స-హి-షి-పౌ-క్ష-స్స-మ-జ్ఞా-త-మ-గ్ని-తః |
 తే-స-దై-వా-అ-య-జ-న్త-సా-ధ్యా-ఋ-ష-య-శ్చ-యైః || (అ. ౭)
 పదం॥ తమ్ | యజ్ఞమ్ | బ-హి-షి | పౌ-క్ష-న్ | పు-
 షమ్ | హ-తమ్ | అ-గ్ని-తః | తే-స-దే-వాః | అ-య-జ-న్త-
 సా-ధ్యాః | ఋ-ష-యః | శ్చ-యైః ||

మం॥ ౮॥ త-స్మా-ద్యజ్ఞ-త-స్స-హ-మ-స-మ-భ-వ-దా-ద్యం | ప్ర-శూ-
 న-ా-శ్చ-కే-వా-య-వ్యా-న-ా-శ్చ-స్థా-గ్ని-మ్యా-శ్చ-యైః || (అ. ౮)
 పదం॥ త-స్మాత్ | యజ్ఞాత్ || ప్ర-ర్వ-హ-మః | స-మ-భ-వ-తమ్ |
 ప్ర-శూ-న్ - అ-ద్యమ్ | ప్ర-శూ-న్ | తా-న్ | ప్ర-కృ-వా-య-
 వ్యా-న్ || అ-గ్ని-శ్చ-స్థా-గ్ని-మ్యా-శ్చ-యైః ||

మం॥ ౯॥ త-స్మా-ద్యజ్ఞ-త-స్స-హ-మ-స-మ-భ-వ-దా-ద్యం | ప్ర-శూ-
 న-ా-శ్చ-కే-వా-య-వ్యా-న-ా-శ్చ-స్థా-గ్ని-మ్యా-శ్చ-యైః || (అ. ౯)
 పదం॥ త-స్మాత్ | యజ్ఞాత్ | ప్ర-ర్వ-హ-మః | ఋ-ష-యః | సా-

మాని । జ్ఞజైరై । ఛన్దాంసి । జ్ఞజైరై । తస్మాత్ । య
జః । తస్మాత్ । అజాయత॥

మం॥౧౦॥ తస్మాద్భావజాయన్త యైకేచ్ఛోభయాదతః ।

గావోహజ్జజైరైతస్మా త్తస్మాజ్జాతాఽజాయః (ఆ. ౧౧)

పదం॥ తస్మాత్ । అశ్వాః । అజాయన్త యై కౌ చ । ఉభయా
దతః । గావః । హ । జ్ఞజైరై । తస్మాత్ తస్మాత్ । జాతాః ।
అజాయః॥

మం॥౧౧॥ యత్పురుషంవ్యదధుః కలిధావ్యకల్పయన్ ।

మఖిజ్జీమప్యకౌభాహూకా ఊహాపదాఉచ్యతే॥ (ఆ. ౧౨)

పదం॥ యః । పురుషమ్ । వి । అదధుః । కలిధా । వి । అకల్పయన్ ।
ముఖమ్ । కిమ్ । అప్య । కౌ । భాహూభిః । కౌ । ఊహా
భిః । పదా । ఉచ్యతేభిః ।

మం॥ ౧౨॥ బ్రాహ్మణోఽప్యముఖమాసీ ద్భాహూరాజన్యః కృతః ।

ఊహాతదప్యయద్యశ్యః సద్భ్యాంశూదోఅజాయత॥ (ఆ. ౧౩.)

పదం॥ బ్రాహ్మణః । అప్య । ముఖమ్ । అసీత్ । భాహూభిః ।
రాజన్యః । కృతః । ఊహాభిః । తత్ । అప్య । యత్ ।
వైశ్యః । క్షత్రియమ్ । శూద్రః । అజాయత॥

మం॥ ౧౩॥ చంద్రమామనసోజాత శ్చక్షోనూర్నయోఅజాయత ।

ముఖాదిన్ద్రాగ్నిశ్చక్షాగ్నిద్వాపయరజాయత॥ (ఆ. ౧౪)

పదం॥ చంద్రమాః । మనసః । జాతః । చక్షోః । నూర్నయః । అ

జాయతే | ముఖాత్ | ఇన్ద్రో | చ | అగ్నిః | చ | ప్రా
ణాత్ | వాయుః | అజాయతే |

మం॥ ౧౪॥ నాభ్యాఅనీస్తర్మరీక్షం శీఘ్రాద్యాస్సమవర్తత |

ప్రద్యౌంభూమిదిశః శ్రోత్రాత్తథాలోకాంతకల్పయన్ |

పదం॥ నాభ్యాః | అనీత్ | అస్తరీక్షమ్ | శీఘ్రః | ద్యాః | స
మ్ | అప్తర్తత | ప్రత్ | భ్యామ్ | భూమిః | దిశః | శ్రోత్రాత్ |
తథా | లోకా | అకల్పయన్ |

మం॥ ౧౫॥ ప్రస్తాన్యావన్వదిధయస్త్రిపుప్రప్రమిధఃకృతాః |

దేవాయద్యజ్ఞంతన్వానాలబధ్నన్సుగువన్సుశుమ్ || (ఆ. ౭)

పదం॥ ప్రప్త | అప్త్య | అప్తన్ | ప్రన్ || ధయః | త్రిః | ప్రప్త | ప్ర
మ్ | ఇధః | కృతాః | దేవాః | యత్ | యజ్ఞమ్ | త
న్వానాః | అబధ్నన్ | పువన్ | ప్రశుమ్ |

మం॥ ౧౬॥ యజ్ఞేయజ్ఞమయజన్త దేవాస్తానిధర్మాణి పృథమాన్యా
సన్ | తేహానాకమ్మహిమాసఃసచన్త యద్రపూవేషా
ధ్యా ర్సన్తి దేవాః || (ఆ. ౧౮)

పదం॥ యజ్ఞే | యజ్ఞమ్ | అయజన్త | దేవాః | తాని | ధ
ర్మాణి | పృథమాని | అప్తన్ | తే | హా | నాకమ్ | ము
హిమాసః | సచన్త | యత్ర | పూర్వే | ప్రాధ్యాః | స
న్తి | దేవాః |

ఇతిముక్సాహితాయాం దశమమండలెన పఠితమం

పు రు ష మూ క్తం.

శుక్ల యజుర్వేదము.

అ. ౩౧. కం. ౧.—౧౬.

ఋషిః శారాయణః ఛందః ఆశుష్టుష్

- మం॥ ౧ । ప్రహస్రశీమోఽపురుషః ససహస్రాక్షః ససహస్రపాత్ ।
 సభూమిం ప్రర్వతస్సర్వతావః త్యతిష్ఠద్దశాబ్జలమ్ ॥ (ఆ. ౧)
- మం॥ ౨ । పురుషప్రవెదగ్నర్వం యద్భూతం యచ్ఛభావ్యమ్ ।
 ఉతామృతత్వస్య శాశో యదన్న నాతిరోపాతి ॥ (ఆ. ౨)
- మం॥ ౩ । ప్రతావానస్య మహిమా నోఽన్యాయాంశ్చ పూరుషః ।
 పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్య మృతదేవి ॥ (ఆ. ౩)
- మం॥ ౪ । త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః పాదోఽప్యేహ భవత్పునః ।
 తతో వివ్యవ్యవ్యశామి తస్మాత్ పానశ్చ నేలభి ॥ (ఆ. ౪)
- మం॥ ౫ । తతో విరాడణయత విరాజోఽధిపూరుషః ।
 నక్షతోఽత్యధిచ్యుత ప్రశ్చామ్బూమిమధోపురః ॥ (ఆ. ౫)
- మం॥ ౬ । తస్తాద్యజ్ఞతస్సర్వహవతః సమృతమ్మృషదాభ్యమ్ ।
 ప్రశూంస్తాంశ్చ కివాణుష్యా నారణ్యాగ్రామ్యాశ్చ యైః ॥
- మం॥ ౭ । తస్తాద్యజ్ఞతస్సర్వహవతః ఋషస్సమానిజక్షరైః ।
 ఛందాంసిజక్షరైరస్తావ్య జస్తస్తాదణయతః ॥ (ఆ. ౧౦)
- మం॥ ౮ । తస్మాదశ్వాలణయస్త యైకచోళయాదతః ।
 గానోవాజక్షరైరస్తా తస్తాజ్జ్వాళాలణవయః ॥ (ఆ. ౧౧)

మం॥ ౯॥ తం॒యజ్ఞః॑ పృ॒థ్విహి॑ పృ॒థ్వి న్సు॒రువ॑ జ్ఞాత॒మత॑తః ।

తేన॑ దై॒వాఅ॑యజన్త సా॒ధ్యాః॑ ఋ॒షయ॑శ్చ॒యై ॥ (అ. ౮)

మం॥ ౧౦॥ యత్ప॑రు॒షంవ॑యధు॒కతి॑ధావ్యక॒ల్పయ॑న్ ముఖ॑ంశు॒స్యా

స్తీ॑ కిం॒ బ్రాహ్మ॑ణీ॒మూ॒రూపా॑దా ఉ॒చ్యతే॑ ॥ (అ. ౧౧)

మం॥ ౧౧॥ బ్రా॒హ్మణో॑ఽప్యముఖ॑మా॒సీ ద్బ్రాహ్మ॑ణా॒జన్యః॑శ్చ॒తః ।

ఉ॒పాత॑దప్యయ॒ద్వైత్యః॑ ప్ర॒ద్యాగ్ శూ॒ద్రోఅ॑జాయత॥

మం॥ ౧౨॥ చ॒న్ద్రమా॑ను॒ససా॑తశ్చ త్తో॒నూస్స॑ర్యోఅ॒జాయ॑త ।

శ్రో॒త్రాద్వాయు॑శ్చప్రా॒ణశ్చ॑ముఖా॒వగ్ని॑రజాయత॥ (అ. ౧౩)

మం॥ ౧౩॥ నాభ్యా॑అ॒సీర్వ॑రితం శ్రీ॒ర్హృ॒ద్యాస్స॑మవ॒రత॑ ।

ప్ర॒ద్యాగ్భు॑మిర్నిశ్శీ॒గ్రితా॑ త్త॒థాన్తా॑న॒అక॑ల్పయ॥

మం॥ ౧౪॥ యత్ప॑రు॒షేహ॑విహ దే॒వాయ॑జ్ఞమక॒న్యత॑ ।

స్త॒వస్తో॑ఽప్యా॒స్తీదా॑జ్యం గ్రీ॒ష్మతి॑ధృత్త॒రధ॑విః॥ (అ. ౧౫)

మం॥ ౧౫॥ ప్ర॒ప్తాస్యా॑వ॒స్పరి॑థయ॒స్త్రివ॑ప్త॒స్పరి॑థఃశ్చ॒తః ।

దే॒వాయ॑ద్యజ్ఞం॒తీన్వా॑నా అ॒బధ్న॑న్సు॒రువ॑త్సు॒శుమ్॥ (అ. ౧౬)

మం॥ ౧౬॥ య॒జ్ఞేవ॑యజ్ఞ మ॒యజ॑న్తదే॒వాస్తా॑నిధ॒ర్మాణి॑ప్ర॒థమా॑స్యా

స॥ తే॒హనా॑క॒మ్మహి॑మా॒వస్స॑చ॒స్యక్ర॑పూ॒ర్వేసా॑ధ్యాః

సన్తి॑ దే॒వాః

ఇతి॑వాజసనయి పురుషసూక్త సాకసమాప్తః॥

(అ. ౩౧. కం. ౧.—౧౬.)

అథర్వవేదము.

కాం. ౧౯. ౬.—౮.

- మం॥ ౧ ॥ ప్రహస్రబాహుఃపురుషః సహస్రాక్షఃసహస్రపాత్ ॥
 నభూమింవిశ్వతోవృత్వా త్యతిష్ఠన్దశాంజులమ్॥ (ఆ. ౧.)
- మం॥ ౨ ॥ త్రిభిఃపద్భిదాగ్ధామరోహ త్పదస్యైహాభవత్పునః ॥
 తథావ్యక్రామద్విష్వజ్జ కనానశనెలను॥ (ఆ. ౪.)
- మం॥ ౩ ॥ తావన్తోలన్యమఃకమానసన్తోజ్ఞాయాంశ్చపూరుషః ॥
 పాదోఽన్యవిశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతస్త్రివి॥ (ఆ. ౩.)
- మం॥ ౪ ॥ పురుషస్తవేదంసర్వం యద్భూతంయచ్ఛభావ్యమ్ ॥
 తీతామృతత్వస్యశ్వరో యదన్యనాభవత్సహ॥ (ఆ. ౨)
- మం॥ ౫ ॥ యత్పురుషంవ్యదధుఃక తిథావ్యకల్పయన్ ॥
 ముఖంకిమన్యకింబ్రాహూ కిమూసూపాదాడిచ్యతే॥ (ఆ. ౧౨)
- మం॥ ౬ ॥ బ్రాహ్మణోఽన్యముఖమాసీ ద్బ్రాహూరాజన్యోఽభవత్
 మధ్యంతదన్యయద్యైశ్వ్యః ప్రద్యాన్యంతూద్రోలజాయత్॥ (ఆ. ౧౩)
- మం॥ ౭ ॥ ప్రద్వీమామనసోజాత శ్చక్షోస్సూరోఽలజాయత్ ॥
 ముఖాద్విప్రీత్యాచగ్నిశ్చప్రణాద్యాంయరజాయత్॥ (ఆ. ౧౪)
- మం॥ ౮ ॥ నాభ్యాఅసీదనసరియం శీర్ణస్థోద్యాసనువర్తత ॥
 ప్రద్యాన్యంభూమిదిక్షఃశ్రోత్రాతథాచోకాంకకల్పయన్॥ (ఆ. ౧౫)
- మం॥ ౯ ॥ విరాడద్రైసమభవ ద్విరాజ్జోలద్విపూరుషః ॥

నజాతోలత్యరిచ్యత ప్రశ్నాద్భూమిమగోవురః॥ (ఆ. ౫)

మం॥ ౧౦॥ యత్పురుషేణహవిషా దేవాయజ్ఞమతన్వత ।

ప్రస్థనోలస్యాస్తీదాజ్యం ద్రీమృణధృశ్చిరద్ధివిః॥ (ఆ. ౬)

మం॥ ౧౧॥ తంయజ్ఞంప్రాప్తమా పౌత్రిన్పురుషభూతమగ్రతః ।

తేనదేవాలయజస్త పాథ్యావసవశ్చయే॥ (ఆ. ౭)

మం॥ ౧౨॥ తస్మాదశ్వాలజాయత యైతకేచోభయాదతః॥

గావోహజ్జరేతస్మా ర్తస్మాజ్జాతాలజావయః॥ (ఆ. ౧౧)

మం॥ ౧౩॥ తస్మాత్ప్రజ్ఞాత్స్వహుత ఋతస్సామానిజజ్జరే ।

ఛన్దాంసిజజ్జరేతస్మాద్యజస్తస్మాదజాయత॥ (ఆ. ౧౦)

మం॥ ౧౪॥ తస్మాత్ప్రజ్ఞాత్స్వహుత సుంధృతమ్ప్రవదాజ్యమ్ ।

పశూంస్తాంశ్చక్రేవాయవ్యానారణ్యాగ్రామ్యాశ్చయే॥ (ఆ. ౯)

మం॥ ౧౫॥ ప్రప్తస్యాసన్నధయ స్త్రిఃప్రప్తసమిధఃకృతా ।

దేవాయప్రజ్ఞంతన్వానా లబధ్నన్పురుషమ్పశుమ్॥ (ఆ. ౮)

మం॥ ౧౬॥ మూర్ధ్నోదేవస్యబృహతో అంశవభృష్తసప్తరీః ।

రాజ్ఞస్సమస్యాజాయస్త జాతవ్యపురుషాదధి॥

ఇత్యాధర్వణః పురుషసూక్తపాఠః నమాప్తః.

(౧౦-౧౯-౮-౬)

ఈమూడుపాఠములలోనుండి మంత్రములచివర అంశేట

మహారాగ్యక పాఠక్రమము ననుసరించినపని దెలియందగును.

పురుషసూక్తమ్.

సమాప్తమ్.

